

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

MÜTENEBBÎ VE ŞİİRLERİNDE GAZEL UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Emin BAYIR

İSTANBUL, 2023

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

MÜTENEBBÎ VE ŞİİRLERİNDE GAZEL UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Özdemir

Muhammed Emin BAYIR

İSTANBUL, 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Muhammed Emin BAYIR

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı: Arap Dili ve Belâgatı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Özdemir

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans Tezi – 2023

Anahtar Kelimeler: Mütenebbî, Arap Şiiri, Abbâsî Edebiyatı, Gazel, Nesîb

ÖZET

Abbâsîler dönemine denk gelen 4/10. asırda yaşayan Mütenebbî, Arap şiirinin önde gelen şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kültürel faaliyetlerin özellikle de şiirin çokça rağbet gördüğü bu asırda o, İslam coğrafyasının büyük kısmını gezmiş, dönemin ilmi çevresiyle yakın temasta olmuş ve devlet büyükleri için methiyeler kaleme almıştır. Ayrıca dönemin otoritesine karşı bir isyan denemesinde de bulunmuştur. Böylece dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış ve şiirleri İslam coğrafyasının büyük bir kısmında şöhret bulmuştur. Yaşarken kazandığı bu şöhret vefatından sonra da yayılmaya devam etmiştir. Şiirleri hakkında birçok risale telif edilmiş ve *Divân*'ı üzerine sayısız şerh yazılmıştır. Bu eserler onun şiirlerini çeşitli açılardan inceleme gayreti içerisinde olmuştur. Bunlara ek olarak, modern döneme gelindiğinde Mütenebbî ismi tekrar gündeme gelmiş ve hem hayatı hem de şiirleri hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Onun şiirleri hakkında göze çarpan bir olgu ise gazel türü şiir yazmamasına rağmen gazele ait motif ve temaları çokça kullanmasıdır. Yalnızca şiirlerinin nesîb bölümünde gazele yer veren Mütenebbî, gazele ait motifleri diğer şiir türlerinin içine katarak kullanmayı tercih etmiştir. Onun hem gazel hem de methiye motiflerinin bir araya geldiği beyitleri kullanması sonucunda, şiirlerinde farklı bir atmosfer ve anlatım tarzı oluşmuştur. Bu araştırmada öncelikle Mütenebbî'nin yaşamındaki önemli olaylar aktarılmış ve yorumlanmıştır. Sonrasında onun şiirlerinde görülen gazele ait unsurların bir değerlendirmesi yapılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Muhammed Emin BAYIR

Main Department: Basic Islamic Sciences

Department: Arabic Language and Rhetoric

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Özdemir

Degree Awarded and Date: Master – 2023

Keywords: al-Mutanabbī, Arabic Poetry, Abbasid Literature, Ghazal, Nasīb

ABSTRACT

al-Mutanabbī, who lived in the 4th/10th century during the Abbasid period, is considered one of the leading poets of Arabic poetry. In this era when cultural activities, especially poetry, were very popular, he traveled to most of the Islamic geography, was in close contact with the scientific environment of the period and wrote eulogies for the statesmen. He also attempted a rebellion against the authority of the period. Thus, he managed to attract attention and his poems became famous in a large part of the Islamic geography. This fame he gained while he was alive continued to spread after his death. Many treatises have been written about his poems and countless commentaries have been written on his *Dīwān*. These works attempted to examine his poems from various perspectives. In addition, in the modern period, al-Mutanabbī came to the fore again and many studies were conducted about both his life and his poems. A striking fact about his poems is that although he did not write ghazal type poetry, he used ghazal motifs and themes a lot. Mütenebbī, who included ghazals only in the nasīb section of his poems, preferred to use ghazal motifs by incorporating them into other types of poetry. As a result of his use of couplets that combine both ghazal and eulogy motifs, a different atmosphere and narrative style was created in his poems. In this research, first of all, important events in al-Mutanabbī's life were conveyed and interpreted. Afterwards, an evaluation was made of the ghazal elements seen in his poems.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	2
Araştırmanın Konusu.....	2
Araştırmanın Yöntemi	2
Kaynaklar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
MÜTENEBBİ’NİN HAYATI	5
1. Mütenebbî’nin Gençliği	5
1.1. Adı ve Nesebi.....	5
1.2. Doğumu ve Çocukluğu	7
1.3. Şam’a Yolculuğu.....	9
1.4. İsyan, Peygamberlik İddiası ve “Mütenebbî” Lakabı.....	12
1.5. Hapis ve Sonrası.....	19
1.6. Bedr b. Ammar’ın Yanında	21
1.7. Ninesinin Ölümü	23
1.8. Bedr b. Ammar’dan Sonra.....	25
2. Mütenebbî’nin Şam Yılları	28
2.1. Antakya’ya Yolculuk.....	28
2.2. Hamdânî Devleti.....	29
2.3. Antakya’da	31
2.4. Halep’te.....	34
2.5. Seyfüddevle’nin Doğu Roma’ya Karşı Mücadeleleri.....	36
2.6. Seyfüddevle’nin Yanından Ayrılma Sebepleri	40
3. Mütenebbî’nin Mısır Yılları	45
3.1. Mısır’a Yolculuk	45
3.2. İhşîdî Devleti.....	46
3.3. Kâfûr’un Yanında	47
3.4. Mütenebbî ile Kâfûr’un Aralarının Açılması	49

4. Mütenebbî'nin Irak ve İran Yılları.....	53
4.1. Tekrar Kûfe'de.....	53
4.2. Mühellebî ve Çalıntı Meselesi	54
4.3. Büveyhî Devleti.....	55
4.4. Tekrar Saray Hayatına Dönüş.....	56
4.5. Errecân'da	57
4.6. Kûfe'ye Geri Dönüş ve Ölüm	59
Mütenebbî'nin Yaşadığı Coğrafyanın Siyasi Haritası	61
İKİNCİ BÖLÜM	62
MÜTENEBBÎ'NİN ŞİİRLERİ	62
1. Mütenebbî'nin Dîvânı.....	62
2. Mütenebbî'nin Şiirleri.....	64
2.1. Medih.....	64
2.2. Mersiye	66
2.3. Hiciv	67
2.4. Fahr.....	68
2.5. Hikmet.....	68
2.6. Tasvir.....	68
2.7. Gazel	69
3. Mütenebbî'nin Gazel ve Hamriyata bakışı.....	71
4. Mütenebbî'de Gazel ve Methiye İlişkisine Dikkat Çekenler.....	72
5. Mütenebbî'de Gazel Etkisinin Çeşitleri.....	73
5.1. Lafzi Olarak Gazele Benzeyen Motifler	74
5.2. Mana Olarak Gazele Benzeyen Motifler	82
5.3. Hem Methiye Hem Gazel Olarak Anlaşılabilecek Beyitler.....	92
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

b. : İbn

bkz.:Bakınız

çev. : Çevirmen

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed.: Editör

h. : Hicrî

Hak. : Hakkında

hz.: Hazreti

İFAV: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

ö. : Ölüm

m.: Miladî

s.: Sayfa

sy.: Sayı

t.y. : Tarih yok

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik

trc.: Tercüme eden

vb.: Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

yy.: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Mütenebbî, döneminin edebiyatçıları arasında en çok göze çarpan ve Arap şiirinin özelliklerini en iyi şekilde yansıtan şairlerden biridir. O, hem yaşadıklarıyla hem de görüşleriyle tam olarak bir Arap şairini temsil etmektedir. Aynı zamanda belagat kitaplarında onun şiirlerinden çokça alıntı yapılması şiir sanatında son derece üst bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Ek olarak onun şiirleri Arap halkları içerisinde sürekli olarak okunmakta ve araştırmalara konu olmaktadır. Gerçekten de Mütenebbî hem hayatıyla hem de şiirleriyle Arap edebiyatındaki önemli konumunu hiç yitirmemiştir. Ancak bugün bile onun hayatı ve şiirleriyle alakalı yeterince aydınlatılmamış birçok mesele vardır. Adının bile önüne geçen lakabını nereden aldığı bilinmemiş ve peygamberlik iddia edip etmediği gün yüzüne çıkarılamamıştır. Ayrıca şiirlerinin taşıdığı farklı üslup ve içerik özellikleri yeterince detaylı incelenmemiştir. Onun gazel türünden müstakil şiirler yazmaması diğer şiirlerinde farklı bir olgunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. O, bazı şiirlerinde gazele ait motifleri ve temaları memduhlarına atfetmektedir. Bu durum az sayıda olsa da bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ancak gazele ait bu unsurları ortaya koyup açıklamaya çalışan kimse olmamıştır. Bu çalışma Mütenebbî hakkında tartışılan bazı meseleleri ele almakta ve şiirlerindeki gazel unsurlarını incelemektedir. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmı Mütenebbî'nin hayatına ikincisi ise onun şiirlerine ayrılmıştır.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Gerek yaşamıyla gerekse şiirleriyle Arap muhayyilesinde büyük bir yere sahip olan Mütenebbî, tartışmasız olarak Arap şiirinin en önemli figürlerinden biridir. Döneminin edebi atmosferini etkili bir şekilde yansıtan, okuyanlara çeşitli açılardan zenginlikler sunan ve üzerine eski ve yeni en fazla çalışma yapılan şair olma imtiyazına sahiptir. Daha yaşadığı dönemde ismi yaygınlık kazanmış olan, vefatından sonra da ününe ün katan Mütenebbî, çok sayıda araştırmaya ve yazıya konu olmasına rağmen onun hayatı ve şiirleriyle alakalı çoğu mesele karanlıkta kalmış veya yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Onun gezdiği yerler, yaşadığı olaylar ve hatta kendi ismi dahil olmak üzere çok sayıda konu, edebiyat tarihinde uzun süre tartışma konusu olmuş ve bu tartışmalar, genel anlamda bir tablo sunsa da birçok konuda kesin sonuçlara ulaşılamamıştır. Başta peygamberlik iddia edip etmediği meselesi olmak üzere, hapse neden girdiği, Seyfûddeve'nin yanından neden ayrıldığı, gezdiği yerlerde ne kadar bulunduğu türünden meseleler hala araştırmacıların dikkatini çekmekte ve üzerine fikirler yürütülmektedir.

Mütenebbî'nin şiirlerini merkeze alarak onun hayatını ve sanatsal üslubunu inceleyen bu araştırma, onunla ilgili tartışmalı meseleler hakkında bilgi vermekte ve bazılarını bir sonuca bağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda onun gezdiği yerler kronolojik olarak sunulmakta, tartışmalı olan meseleler yeri geldikçe ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. Tarafsızlığın korunmaya çalışıldığı bu yazımda, farklı bakış açılarına yer verilmekte, eski ve yeni kaynaklar kullanılarak Mütenebbî hakkında kapsamlı bir anlayış sunulmaya çalışılmaktadır. Hayatı hakkında yapılan incelemelerin ardından şiirleri incelenmekte, öncelikle *Divân*'ı hakkında bilgiler verilmekte, sonrasında ise ayrı şiir türlerini nasıl kullandığına değinilmektedir. Şiir türleri ayrı başlıklar halinde ele alınarak Mütenebbî'nin bu türlerde kullandığı üsluplar ve aralarındaki farklar vurgulanmaya çalışılmaktadır. Gazel şiirlerinde kullanılan motifler, temalar ve duyguların diğer şiirlerinde de nasıl kendini gösterdiği incelenmektedir. Bu durumun sebepleri ve sonuçları örneklerle açıklanmakta ve okuyucuya detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Bu yapılırken hayatı ve yanında bulunduğu hamiler bağlamında şiirlerine bakılarak onun karakteri, yaşadıkları ve şiirleri bütünsel bir biçimde anlatılmak istenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Mütenebbî de dahil olmak üzere şairlerin hayatları ve şiirleri sıkça birbirinden etkilenen ve birbirini tamamlayan unsurlardır. Onların yaşadıklarının ve şiirlerinin beraber ele alınması gereklidir. Bu sebeple Mütenebbî'nin şiirlerini ve hayatını ele alan bu araştırma onu iki açıdan da incelemekte ve

aradaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmaktadır. Şairin yaşamı incelenirken sürekli olarak şiirleri üzerinden yaşamındaki olaylara yaklaşılmaktadır. Şairin *Dîvân*'ında daha fazla yer alan ve etki bulan şiirleri göz önünde bulundurularak, hayatındaki bu şiirlerle bağlantılı olaylara ve dönüm noktalarına daha uzun ve detaylı bir şekilde odaklanılmaktadır. Ayrıca, bu önemli dönemlerle ilgili olarak yazdığı şiirlere de daha fazla vurgu yapılmaktadır. Bu şekilde, şair hakkında bütüncül bir perspektif sunularak, onun duygusal arka planı ve motivasyonları hakkında daha derinlemesine bir bakış sunulması amaçlanmaktadır.

Bu hedefle onun hayatı incelenirken devamlı olarak şiirlerinden örnekler verilmekte, şiirleri incelenirken de hayatına göndermeler yapılmaktadır. Bu şiirler seçilirken dikkate alınan yalnızca onun hayatı ile bağlantısı değildir. Buna ek olarak örnek verilen şiirlerin belagat ve mana değeri de göz önünde bulundurulmaktadır. Bu amaçla alıntılar, onun daha revaç bulmuş kasidelerinden ve beyitlerinden yapılmaktadır. Böylece Mütenebbî'nin hayatı ve şiirleri hakkında bilgi edinmek isteyen kişilerin, onun şiirlerindeki edebi özellikleri ve sanatsal zevki daha iyi anlamalarına olanak sağlanmıştır.

Mütenebbî'nin şiirleri incelenirken ise onun hayatındaki önemli olaylara atıf yapılmaktadır. Bu bağlamda ikinci bölüme geçildiğinde sadece şiirleriyle bağlantısı olduğu ölçüde yaşamından hadiselerle göndermeler bulunmaktadır. Dolayısıyla şiirleri hakkında en çok hamileriyle olan ilişkisi öne çıkarılmakta ve beyitler bu açıdan değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Nitekim onun şiir yazmasındaki nihai amaç, hamisine hizmet etmek ve onu yüceltmektir. İkinci bölümün daha rahat anlaşılması için birinci bölümde onun hamileriyle olan ilişkilerine yoğun olarak yer verilmiştir. Bu sayede okuyucunun iki bölüm arasında bağlantı kurması kolaylaşmaktadır. Buna ek olarak ikinci bölümün sonunda *Dîvân*'ında gazel etkisinin en açık şekilde görüldüğü şiirlere ve beyitlere ağırlık verilmektedir. Bunun dışında tartışmalı olabilecek veya müphem kalabilecek beyitlerin kullanımından kaçınılmaktadır.

Kaynaklar

Şöhreti ve şiirlerinin yaygınlığı sebebiyle Mütenebbî hakkında eski ve yeni birçok kaynak bulunabilmektedir. Bu kaynaklardan bazıları içeriğinde onun yaşamına değinirken bazıları ise müstakil olarak onun hayatını veya şiirlerini ele almaktadır. Örnek olarak İslam tarihindeki önemli isimlerin biyografisini işleyen veya edebiyatçıları ele alan her eser Mütenebbî üzerinde durmuş en azından ona değinmiştir. Ancak bu eserlerin bahsettiği konular genel olarak birbirinin tekrarı niteliğindedir. Dolayısıyla çalışmada bu tür eserlerin en geniş ve eski olanlarından yararlanılmaya özen gösterilmekte ve konu tekrarı yapanları kullanmaktan kaçınılmaktadır. Ek olarak bu eserler kabaca Mütenebbî'nin hayatına odaklanmakta lakin şiirleri ile alakalı pek fazla bilgi vermemektedir.

Mütenebbî'nin şiirleri ile ilgili bilgiler daha çok *Dîvân*'ı üzerine yazılan şerhlerden gelmektedir. Ancak bu şerhler de büyük ölçüde birbirinden farklı bilgiler ve yorumlar içermemektedir. Bu sebeple onun *Dîvân*'ı üzerine yazılan iki önemli şerh merkeze alınarak şiirleri anlaşılmış ve buna göre mana verilmiştir. Bunlardan ilki Vâhidî'nin (ö. 468/1076) şerhidir ve Mütenebbî'nin şiirlerini kısa ve öz bir şekilde yorumlamaktadır. Bundan sonra yazılmış şerhler büyük ölçüde Vâhidî'nin söylediklerini tekrar etmektedir. İkinci önemli şerh ise Maarî'nin (ö. 449/1057) yazdığı şerhtir ve şair olması hasebiyle Mütenebbî'yi anlama ve yorumlama konusunda iyi bir kapasiteye sahiptir. Buna ek olarak en erken şerhlerden biri olmasından dolayı İbn Cinnî şarihler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak getirdiği yorumlar beyitlere daha çok nahvi açıdan odaklanmaktadır. Bundan dolayı mana olarak beyitleri inceleyen bu araştırmada İbn Cinnî'nin şerhinden çok da yararlanılmamıştır.

Mütenebbî modern dönemde de eskisi kadar hatta daha fazla ses getirmiş bir şairdir. Bundan dolayı onun hakkında modern dönemde yapılmış sayısız çalışma vardır. Bunlardan en çok öne çıkanları Blachere, Taha Hüseyin, Mahmud Şakir ve Margeret Larkin'in kaleme aldığı kitaplardır. Biyografi kitabı olarak telif edilen bu eserler, Mütenebbî'nin genel olarak hayatını incelemekte, aynı zamanda da onun şiirlerinden örnekler vererek onu çeşitli açılardan tanıtmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla hem hayatı ele alınırken hem de şiirleri yorumlanırken bahsi geçen kitaplar önemli bir kaynak niteliğindedir. Bunlara ek olarak modern dönemde onun hayatı ve şiirleri hakkında birçok bilimsel yazı kaleme alınmıştır. Başta Arap dünyası olmak üzere Türk ve Batı dünyasında da onun hakkında çeşitli tezler ve makaleler bulmak mümkündür. Bu makale ve tezlerin çoğu belli açılardan kaynak değeri taşımaktadır. Konu ile ilgili bilgi değeri bulunan bu çalışmalardan yeri geldikçe istifade edilmektedir. Ancak orijinallik ve bilgi değeri göz önüne alınmakta ve tekrara düşen çalışmalardan uzak durulmaktadır. Şöyle ki, Mütenebbî hakkında yapılan çalışmaların çokluğu sebebiyle tekrara düşmekten kaçması mümkün değildir. Ancak çalışmaların orjinal olan yönleri ve yorumların kalitesi değerlendirilerek bu araştırmada kullanılmaktadır.

Bu kitap ve çalışmalara ilave olarak Mütenebbî'nin bir şair olması dolayısıyla onun hakkındaki en değerli bilgiler *Dîvân*'ından elde edilmektedir. Hayatı hakkındaki olaylar sırasında onun *Dîvân*'ı merkezde tutulmaktadır. Aynı şekilde onun karakteri ve hayata bakışını değerlendirmek için de en faydalı kaynak *Dîvân*'ı olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple çalışmanın bütününde onun şiirlerinden çokça alıntı yapılmaya özen gösterilmiştir. Konu ile bağlantısı olan şiirler seçilmiş aynı zamanda bu şiirleri belagat değeri de önemsenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜTENEBBÎ'NİN HAYATI

1. Mütenebbî'nin Gençliği

1.1. Adı ve Nesebi

Mütenebbî sadece sonraki yüzyıllarda değil döneminde de lakabı olan Mütenebbî ya da künyesi Ebu't-Tayyib şeklinde bilinmiş ve anılmıştır. Öyle ki *Yetimetü'd-Dehr*'de Seâlibî'nin (ö. 429/1038) en çok bahsettiği şair olmasına rağmen sadece lakabı ve künyesiyle yer verilmiş, kendi adından veya babasının adından bahsedilmemiştir.¹ Kaynakların ekseriyeti adının Ahmed olduğu konusunda fikir birliği etmiştir. Bu kaynaklar ise dedelerinin isimleri hakkında görüş ayrılığı içindedir. Ancak nesebi hakkında bazıları Ahmed b. Hüseyin b. Hasan b. Abdussamed² derken bazıları ise Ahmed b. Hüseyin b. Murra b. Abdulcabbar³ demiştir. Görüldüğü üzere kendi isminin Ahmed, babasının isminin Hüseyin olduğu çoğu kaynakta ortaktır. Kendisini çok iyi tanıyan ve hayranlık besleyen Ebu'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) ve Vâhidî (ö. 468/1076) gibi, Mütenebbî ile çokça meşgul olmuş ve *Dîvân*'ını şerh etmiş kişilerin de Mütenebbî'yi Ahmed b. Hüseyin diye tanıtmaları, kendi ve babasının ismi hakkında şüpheye yer bırakmamaktadır.⁴

Buna rağmen babasının isminin aslında İdân, Aydân, Abdân ya da Ubeydân şeklinde olduğu birçok rivayet bulunmaktadır.⁵ Ancak yukarıda aktarılan rivayetlerde görüldüğü üzere şairin babası Hüseyin olarak bilinmektedir. Bu yüzden bazen bu isim babasının lakabı olarak değerlendirilmiştir.⁶ Ancak bu durum pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü diğer rivayetlerin temel aldığı *Tarihu Bağdat*'ta “babasının ismi Aydân idi” şeklinde geçmektedir. Şaşırtıcı olan Mütenebbî'den öncelikle

¹ Seâlibî, *Yetimetü'd-Dehr*, thk. Müfid Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kutubil'-İlmiyye, 1983), 1/139.

² Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Maruf (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2001), 5/164; İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkar (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988), 2/639; Takiyyuddîn Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, thk. Muhammed Yalavi (Daru'l-Garbi'l-İslami, 1991), 1/516; Şemseddîn İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1978), 1/120; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, thk. Abdusselam Tedmuri (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1990), 26/102; Yâfiî, *Mir'âtu'l-Cinân*, thk. Halil el-Mansur (Daru'l-Kutubil'-İlmiyye, 1997), 2/264; Hayrettin Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melayin, 2002), 1/115.

³ İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/639; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 1/120; Ebu'l-Hasen Rab'î, *Tercemetu'l-Mütenebbî*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Riyad: Şirket'ul-Kuds li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1984), 590.

⁴ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, thk. Abdulmucid Deyyab (kahire: Daru'l-Mearif, 1992), 1/9; Vâhidî, *Şerhu'l-Vahidi li Dîvânî'l-Mütenebbî*, thk. Yasin Eyyûbi, Kusay Hüseyin (Beyrut: Daru'r-Raidu'l-Arabi, 1999), 1/85.

⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 5/165-167; Enbârî, *Nüzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, thk. Muhammed İbrahim (kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1998), 256; Takiyyuddîn Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, 1/516; Şemseddîn ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayp el-Arnaut, Ekrem e-Buşi (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts.), 16/200; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 26/102; İmâduddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Mearif, 1991), 11/256.

⁶ İsmail Durmuş, “Mütenebbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/195.

“Adı Ahmed b. Hüseyindir.” şeklinde bahseden rivayetlerin hemen ardından “Babasına Aydân denirdi ve Kûfe’de suçluk yapardı.” şeklinde bir eklemenin gelmesidir. Mütenebbî hakkında yazan bazı müellifler bu noktaya dikkat çekmiş ve bu cümlelerin Mütenebbî’nin hasımları tarafından uydurulmuş olabileceğini belirtmişlerdir.⁷ Bu eklemenin amacı babasının ismini zikretmek değil onun mesleğini belirterek Mütenebbî’yi “sucunun oğlu” diye küçük düşürmektir. Üstelik rivayet edilen isimler birbirinin tashifi olduğundan dolayı ismin kulaktan değil sadece kağıt üstünden yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu gibi sebeplerle babası hakkında bahsedilen bu ve benzeri cümlelere güvenilememektedir.

Mütenebbî’nin suçu olduğuna dair rivayetlerde dahi bir şüphe hasıl olunca onun babası hakkında kayda değer bir bilgi ortaya koymak mümkün gözükmemektedir. Aynı şekilde onun dedeleri ya da ailesinin diğer üyeleri hakkında da kesin bir bilgi bilinmemektedir. Bu konuda Mütenebbî’nin kasıtlı olarak nesebini sakladığı ifade edilebilir. Söyle ki, bazı beyitlerinden anlaşıldığı kadarıyla hasımları onun nesebi hakkında soruşturma yapmış ve Mütenebbî’yi bu noktadan vurmaya çalışmışlardır:

أنا ابنُ مَنْ بَعْضُهُ يَفُوقُ أَبَا الْـ بَاغِبٌ وَالنَّجْلُ بَعْضٌ مِنْ نَجَلِهِ
وَإِنَّمَا يَذْكُرُ الْجُدُودَ لَهُمْ مَنْ تَفَرَّوْهُ وَأَنْفَدُوا حِيلَهُ

Oğlu, araştıranların babasından yüce olan birinin evladıyım. Oğul ise sadece babasının bir parçasıdır.

Onlara babasından bahseden kişi ancak onların yenip, çaresiz bıraktığı kişidir.⁸

Mütenebbî’nin nesebini neden sakladığıyla ilgili kendisine soru yöneltildiği de olmuştur. Buna karşı “Ben farklı kabilelerin yanında misafir olan birisiyim. Nesebim bilinirse onlarla kabilem arasında bir düşmanlık olmasından korkarım.” şeklinde kendisini savunmuştur.⁹

Mütenebbî’nin ailesinden olup şiirlerinde geçen tek kişi, küçükken onun bakımını üstlendiği düşünülen ninesidir.¹⁰ Nitekim en meşhur şiirlerinden biri olan mersiyesini ninesinin vefatı ardından onun için yazmıştır. Bu şiirinde ninesinden anne olarak bahseder ve kendisinden bir yere gitmeyip onun yanında kalması için istekte bulunduğunu söyler.¹¹ Şiirin içinde bahsettiği vasıflar dışında ninesi hakkında herhangi bir bilgi yoktur:

⁷ Butrus el-Bustânî, *Udebâu’l-Arab fi’l-A’suri’l-Abbâsiyye* (Kahire: Hindavi, 2014), 239; Mahmud Muhammed Şakir, *el-Mütenebbî* (Riyad: Şirket’ul-Kuds li’n-Neşri ve’t-Tevzi, 1984), 147; Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, çev. İbrahim Keyhani (Dimeşk: Daru’l-Fikr, 1975), 41; Şevki Dayf, *Târihu’l-Edebi’l-Arabî* (Kahire: Daru’l-Mearif, ts.), 5/342.

⁸ Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî* (Beyrut: Daru’l-Beyrut, 1983), 248.

⁹ Hafîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 5/166.

¹⁰ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi: Voice of the ‘Abbasid Poetic Ideal* (Oxford: Oneworld, 2007), 15.

¹¹ Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî*, 174.

طَلَبْتُ لَهَا حَظًّا فَفَاتَتْ وَفَاتَنِي وَقَدْ رَضِيتُ بِي لَوْ رَضِيتُ بِهَا قِسْمًا

Onun (ninem) için nasibimi aramaya çıkmıştım. O ayrıldı, ben ise nasipsiz kaldım. Halbuki nasip olarak bana razı olmuştu, eğer ben de razı olsaydım.

Kaynaklar onun nesebi ve ailesi hakkında az bilgi aktarsa da isminden sonra Mezhic kabilesi kollarından olan Beni Cufi Sa'd el-Aşîra'ya mensup olduğuna yer verir. Aynı zamanda Kindî şeklinde anıldığı da rivayetlerde mevcuttur. Ancak bu nispet, Mütenebbî'nin kabilesine işaret etmeyip, Kûfe'de oturduğu mahalleye atıfla söylenmiştir.¹² Mezhic kabilesine mensup olması onu Arapların aslı olan Kahtânîlere dayandırmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Mütenebbî'nin soyuyla övünmesi vaki değildir. Mütenebbî'ye göre bütün Araplar onun kabilesiyle övünse de kendisi kendi kabilesiyle övünmez aksine kabilesi Mütenebbî ile övünür:

لَا يَقُومِي شَرَفْتُ بَلْ شَرُفُوا بِي وَبِنَفْسِي فَخَرْتُ لَا بِجُدُودِي
وَبِهِمْ فَخَرُ كُلُّ مَنْ نَطَقَ الضَّأ دَ وَعَوْدُ الْجَانِي وَعَوْتُ الطَّرِيدِ

Kavmimle şan bulmadım; onlar, benimle şan kazandılar. Atalarımın değil, kendi varlığımla övündüm.

Halbuki onlar bütün Arapların gururu, canilerin sığınağı ve zorda kalmışların yardımındırlar.¹³

1.2. Doğumu ve Çocukluğu

Kûfe'de 303/915 yılında doğmuştur.¹⁴ Bebekliğinde Şii bir kadın ona süt anneliği yapmıştır.¹⁵ Kûfe'de Alevî eşrafından çocukların gittiği bir mektepte eğitim görmüştür.¹⁶ Bu bilgiler onun Alevî-İsmâîlî bir çevrede yetiştiğini görülmesi açısından çok önemlidir. Nitekim ileride de görüleceği gibi Mütenebbî'nin Alevî meşrep bir şekilde yetiştirilmesi onun gençliğinde yaptıklarına büyük ölçüde yön vermiş ve söylediği şiirlerde tesirini göstermiştir. Abbâsîlerin karşı karşıya kaldığı büyük bir sınav olan Alevî-Karmatî isyanını müşahade etmiş ve bu isyancı ruh onun karakteri haline gelmiştir.¹⁷ Gerçekten de gençliğinde Semâve Çölü'nde bedevilerle beraber çıkarttığı isyanda büyük bir başarısızlığa uğrasa da, hayatının geri kalanında aynı isyancı ruhu taşımaya devam etmiştir. Ancak,

¹² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/164; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 1/120; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 26/102; Hayrettin Zirikli, *el-A'lâm*, 1/115; el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fî'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 239.

¹³ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 21.

¹⁴ Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/139; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/165.

¹⁵ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/641; Rab'î, *Tercemetü'l-Mütenebbî*, 589.

¹⁶ Şakir, *el-Mütenebbî*, 152; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 42.

¹⁷ Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/510.

zamanla bu içsel tutkuyu her zaman ve her yerde serbest bırakmanın uygun olmadığını kavramış ve duygusal ifadelerini çeşitli yöntemlerle dengelemeyi öğrenmiştir.¹⁸

Kûfe'deki çevresini bırakıp gençliğinde Semâve Çölü'ne gidip orada bir süre kaldığı bilinmektedir.¹⁹ Bu onun çöle ilk gidişidir ve bu rihleyi tam olarak neden yaptığı belli değildir. İlk akla gelen sebepler fesahat, belagat ve şiir yeteneğini geliştirme gibi amaçlarla bedevi kabilelerin arasına karışmış olmasıdır.²⁰ Şairlerin bedevi kabilelere gidip onlardan istifade etmesi Araplar arasında kadim bir gelenektir. Mütenebbî de bu geleneğe uymuş olabilir. Ancak bu, Mütenebbî'nin iyi şiir okumayı bazı bedevi kabilelerden öğrendiğini söylemek için yeterli değildir. Öncelikle Mütenebbî'nin yaşadığı 4/9. asırda neredeyse bütün şairler ve dilciler şehirlerde yaşamaktadır ve yetişmektedir. Onun Kûfe'deki katiplerle ilişkisi olduğundan da bahsedilmiştir. Kendisinin sürekli Kûfe'deki sahaflarda dolaşp ilmini ve şiire dair bilgisini kitaplardan tahsil ettiğinden söz edilmektedir.²¹ Aynı şekilde çocukken henüz Semâve Çölü'ne gitmeden önce söylediği birçok şiiri vardır.²² Bazı yorumcular onun Karmatîlerin sebep olduğu kargaşadan korunmak için kaçmış olabileceğini belirtmektedirler.²³ Kısacası gençliğinde bir süreliğine Semâve Çölü'nde kalmasının sebebi tam olarak belli değildir. Lakin isyancı bir yapıda olması ve ilerde isyan çıkarmak için Semâve Çölü'nü seçmesi oraya sadece dil için değil ilerde planlayacaklarının gençliğinde bile aklında olmasına delil olarak kabul edilebilir. Gerçekten de her ne kadar Mütenebbî şehirde yetişmiş, saray şairlerine özenen biri gibi gözükse de her fırsatta çöle uğraması ve bedevilerle arkadaşlık etmesi onun isyancı ve gururlu ruhunun tezahürüdür. Bu tezahür sadece gençliğinde ve çöllerde değil hayatının her safhasında görülen bir olgudur. Bu konuda dikkat çeken bir diğer husus ise Mütenebbî'nin sıklıkla dili ve şiiri bir araç olarak kullanmasıdır. Zaten methiye şairi olarak bilinen birinin bu şekilde davranması son derece makuldür. Bu bağlamda Semâve Çölü'ne farklı sebeplerle gidip aynı zamanda dilini ve şiirini geliştirmesi gayet doğal durmaktadır. Bu yolculuğunun arasında Bağdat'a gittiği de bilinmektedir.²⁴ Bağdat'ın Mütenebbî'nin hayatındaki konumuna ileriki aşamalarda değinilecektir.

Şairin ailesi ve nesebi hakkında bilinenlerin sınırlı olduğu gibi yaşadığı yakın çevre ve büyüdüğü koşullar hakkındaki malumat da sınırlıdır. Çocukluğuyla ilgili ayrıntıların bilinmemesi, çalışmanın ana konusu açısından büyük bir öneme sahip değildir. Çünkü ortaya konulmak istenen şairin çocukluğundan beri isyancı ve gururlu bir şekilde yetişmiş olmasıdır. Kûfe'de geçirdiği dönem

¹⁸ İleride de değinileceği gibi Mütenebbî'nin başarısızlıkla sonuçlanan bedevi isyanı onun hayatında hem maddi hem manevi büyük bir dönüm noktası olacaktır.

¹⁹ Enbârî, *Nüzhetü'l-Elabbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, 255; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 16/199; Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, 1/517.

²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/165; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 26/102; Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî* (Beyrut: Muessesetu'l-Arabiyye li's-Sekafe ve'n-Neşr, 2003), 24.

²¹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/643; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/166.

²² Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, 7-25.

²³ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 16.

²⁴ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 26.

hakkında aktarılan bazı olaylar dahi şairin neden böyle bir karakterde olduğunu göstermesi bakımından kafidir. Yetiştği bölge Alevîliğin ve Karmatîliğin merkezi konumu sayılan bir bölgedir.²⁵ Dolayısıyla bu ruh ilk dönem şiirlerinin içinde görülebilir. Mütenebbî'nin hemen hemen tüm çocukluk ve gençlik şiirleri yoğun hamasi duygular içermektedir:

عش عزيزاً أو مُتاً وأنت كريمٌ بين طعن القنا وخفق البُؤد

*Yüce bir şekilde yaşa ya da onurunla öl! Çarpışan mızrakların ve dalgalanan bayrakların arasında.*²⁶

1.3. Şam'a Yolculuğu

Mütenebbî hayatının büyük çoğunluğunu Şam'da geçirmiştir. Öyle ki Seâlibî ondan “Kûfe’de doğsa da Şam’da büyümüştür.” şeklinde bahseder.²⁷ Şam’a ilk gidişi yaklaşık olarak 319/931 yılına denk gelir.²⁸ Henüz 16 yaşında olan şair için bu yolculuk oldukça zorlu olacaktır. Ancak yaşamını şiirleriyle sürdürebileceğine olan inancı, böyle bir yolculuğa kararlılıkla girişmesini sağlamıştır. Buradan hareketle Mütenebbî'nin genç yaşında dahi şiirine güvenip insanların takdirini kazanabileceğine ve rızkını temin edebileceğine inandığı söylenebilir. Aksi halde bu yaşında bilmediği bir diyara yolculuk yapmaya cesaret etmesi mümkün gözükmemektedir.

Dönemin koşullarına ışık tutması açısından Mütenebbî'nin yolculuğunun Şam'a olması manidardır. İlim ve edebiyatıyla İslam medeniyetinin en meşhur şehri sayılan Bağdat yakınında bulunurken Şam'ı tercih etmesi, Bağdat'ın eski görkemine sahip olmadığına bağlanabilir.²⁹ Gerçekten de Bağdat 4/10. asra gelindiğinde artık eskisi kadar şaire ev sahipliği yapmamaktadır.³⁰ Bunun sebebi büyük oranda Bağdat'ı başkent olarak kullanan Abbâsîlerin zayıflamasıdır. Bu dönemde artık Abbâsîler defakto olarak emîrül-ümerâlar tarafından yönetilmektedir. Ünvan olarak bu makam Abbasîlerin dört bir yanında ortaya çıkan emirliklerin üstünde yer alır. Ancak bu emirlikler de bilfiil bağımsız hareket etmektedir ve kendi başkentleri, orduları ve hazineleri vardır.³¹ Mütenebbî gibi hayatında büyük hedeflerin peşinde koşan biri için bu ilk aşamadır. Doğal olarak onun yapısındaki biri Bağdat gibi mazide kalmış bir şehir yerine İslam medeniyetinde yeni emirliklerin kurulduğu Şam diyarını tercih edecektir. Şam'da bulamadığı şeyleri daha da ileri giderek Mısır'da arayacak, Mısır'da

²⁵ Şakir, *el-Mütenebbî*, 151.

²⁶ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 21.

²⁷ Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/139.

²⁸ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 30.

²⁹ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 17; Abdülazîz ed-Dürî, “Bağdat (Genel Bakış)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/430; Hugh Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates: The Islamic Near East from the Sixth to the Eleventh Century* (Harlow Munich: Pearson Longman, 2008), 199.

³⁰ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 231.

³¹ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler (Siyasî Tarih)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/35.

bulamadıklarını ise Fars diyarında arayacaktır. Her halükarda Bağdat onun uzun süreli ikamet ettiği bir yer olmayacaktır.³²

Bütün bunlardan Mütenebbî'nin Bağdat'ta vakit geçirmediği sonucunu çıkarmak yanlıştır. Başından geçen bir olayı anlattığı bir rivayette, gençliğinde Bağdat'ta bulunduğundan bahseder.³³ Bu bulunma, onun Şam'a giderken yaptığı yolculuğu sırasında Bağdat'a uğraması olabilir. Çünkü Mütenebbî Şam'a gidişinde kuzey tarafından yolculuk etmiş, yol üstünde Nusaybin, Harran, Ra'su'l-Ayn ve Menbic gibi bazı şehirlere de uğramıştır.³⁴ Aynı şekilde Bağdat'ta birini övmek için yazdığı kısa bir methiyesi de vardır.³⁵ Özetlemek gerekirse, Mütenebbî Bağdat'ı tanımaktadır ve bu şehirde bulunmuştur, ancak diğer şehirlerde onu daha fazla cezbeden unsurlar vardır. Blachere, Mütenebbî'nin Bağdat'ta uzun süre kalıp ilim meclislerine dahil olduğunu ve ilim ehliyle tanıştığını iddia eder.³⁶ Ancak bu iddia çok farazi durmaktadır ve sağlam bir dayanağı yoktur. Yukarıda da belirtildiği gibi geçimini şiirden sağlayan birinin sadece bir adet methiye yazmış olduğu Bağdat'ta uzun süre kaldığını söylemek mümkün değildir.³⁷

"Bu yolculuğun muhtemelen belirsiz bir rotası vardır ve şair, şartlar ne olursa olsun buna göre hareket etmeyi planlamıştır. Yolcuğu sırasında Menbic'den geçerken oranın eşrafından birine nazmettiği toplamda 71 beyite ulaşan uzun methiyeleri buna delil gösterilebilir.³⁸ Yaşamını, geçtiği şehirlerde methettiği insanlardan sağlaması ve sürekli olarak şehir değiştirip bir yerde uzun süre ikamet etmemesi onun yaşamının ilk dönemini özetler. *Dîvân*'ındaki ilk dönem Şam şiirlerine bakıldığında sürekli olarak çeşitli şehirlerde farklı kişilere methiyeler dizdiği görülebilir.³⁹ Hayatının bu safhasında kendisine maddi destek sağlayacak birinin arayışı içerisindeydi. Öyle ki Mütenebbî'nin kendisine bir kutu yiyecek ve tatlı gönderildiği için yazdığı teşekkür methiyeleri bile bulunmaktadır.⁴⁰ Daha sonra bu methiyenin bir beyiti *Risâletu'l-Gufrân*'da cennetin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır.⁴¹

يَلْعَبُ فِي بَرَكَةٍ مِنَ الْعَسَلِ

أَقَلُّ مَا فِي أَقْلِهَا سَمَكٌ

Onda bulunan en önemsiz şey bile bal havuzunda çırpınan bir balıktır.

³² Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî* (Kahire: Hindavi, 2012), 48.

³³ Yusuf el-Bediî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, thk. Mustafa Sekka, Muhammed Şetta (Kahire: Daru'l-Mearif, 1994), 96.

³⁴ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 31; Şakir, *el-Mütenebbî*, 198.

³⁵ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 8; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 17.

³⁶ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 56.

³⁷ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 40.

³⁸ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 44-51.

³⁹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*.

⁴⁰ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 22.

⁴¹ Ebu'l-Alâ el-Maarî, *Risâletu'l-Gufrân*, thk. Kamil Keylani (Kahire: Hindavi, 2012), 25.

Mütenebbî hemen hemen Şam'daki bütün önemli şehirleri gezmiştir.⁴² Önce Menbic'e ve Halep'e, oradan Antakya, Lazkiye, Tarsus gibi yakındaki şehirlere gitmiştir. Ardından Dimeşk'e ve Dimeşk'in etrafındaki Hıms, Nahle, Trablusşam gibi yerleri ziyaret etmiştir. En sonunda da Lazkiye'ye geri dönmüştür.⁴³ Önce çölden Dimeşk tarafına gidip sonra kuzeye doğru Halep'i ve etrafındaki şehirleri ziyaret ettiğini iddia edenler de vardır.⁴⁴ Bu yaptığı yolculukların tarihi de belirsizdir. Ebu'l-Ala el-Maarrî 321/933 yılında yola çıktığını söylemektedir.⁴⁵ Bazı yorumcular bu tarihi kabul etmektedirler.⁴⁶ Rab'î ise (ö. 444/1052) 320/932 yılında bu yolculuğa çıktığını söylemektedir.⁴⁷ Bazı yorumcular ise daha erken bir tarihte yolculuğuna çıkmış olması gerektiğini belirtir.⁴⁸ Yolculuğunda hangi şehire hangi sırayla gittiğini, orada tam olarak ne kadar kaldığını ve nerelere uğradığını tespit etmek oldukça zordur. Bu konuda tek bilgi edinilebilecek kaynak *Dîvân*'ı ve şiirlerini ithaf ettiği kişilerdir.⁴⁹ Örneğin Mütenebbî Menbic'te toplam beş kaside yazmıştır. Buradan hareketle onun Menbic'de kısa süre kalmadığı çıkarılabilir.⁵⁰ Trablus'ta yazdığı bir kaside ve iki kısa maktua şiir vardır.⁵¹ Ancak en çok şiiri Lazkiye'de bulunan Tenûhî ailesine yazmıştır. Önce Tenûhî ailesinden ölen birine mersiye yazmış,⁵² Tenûhî ailesi bunun yeterli olmadığını düşünmüş, bundan dolayı bir mersiye daha eklemiştir.⁵³ Bunun ardından Tenûhî ailesi hakkında onlardan dedikoduları savacak iki savunma şiiri yazmıştır.⁵⁴ Bunların dışında Tenûhî ailesinden iki kişiye toplam altı methiye yazmıştır.⁵⁵ Bu kadar çok sayıda şiiri Tenûhî ailesi adına nazmetmesi, bize onun en çok Lazkiye'de kaldığını gösterebilecek bir durum olarak yorumlanabilir. Lazkiye'de kaldığı sırada Taberiye gölüne de uğramıştır. Oradan tekrar Lazkiye'ye geri döndüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Lazkiye'deki methiyelerinin birinde memduhuna Teberiye gölünden geri dönerek yaptığı fedakarlığını anlatmaktadır:⁵⁶

لَوْلَاكَ لَمْ أَتْرُكِ الْبُحَيْرَةَ وَالْغُورُ دَفِيءٌ وَمَاؤُهَا شَبِيحٌ

*Sen olmasaydın, sahili ılık, suyu serin olan gölü terk edip gelmezdim.*⁵⁷

⁴² Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 59.

⁴³ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu 'l-Mütenebbî*, 35; Taha Hüseyin, *Ma 'a 'l-Mütenebbî*, 50.

⁴⁴ Şakir, *el-Mütenebbî*, 198.

⁴⁵ el-Maarrî, *Risâletu 'l-Gufrân*, 128.

⁴⁶ Abdolvahap Muhammed Azzam, *Zikrâ Ebi 't-Tayyib Ba 'de Elfi Âm*, ts., 49; Şakir, *el-Mütenebbî*, 198.

⁴⁷ Rab'î, *Tercemetu 'l-Mütenebbî*, 599-600.

⁴⁸ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 65.

⁴⁹ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 59.

⁵⁰ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 60-62.

⁵¹ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 63-64.

⁵² Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 71.

⁵³ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 72.

⁵⁴ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 74-75.

⁵⁵ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 76-96.

⁵⁶ Vâhidî, *Şerhu 'l-Vahidi li Dîvâni 'l-Mütenebbî*, 1999, 1/490.

⁵⁷ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 95.

Diğer şairlerde görülmeyen bu tavra Mütenebbî'nin şiirlerinde çokça rastlanmaktadır. Aslında beyit açıkça övgü içermektedir, memduhun güzel mekanlara tercih edildiğini ifade etmektedir. Lakin beyitin içinde “Senin için bunları yaptım sen de benim değerimi bilmelisin!” manası saklıdır. Nitekim şiirin devamında göl neredeyse memduh kadar uzun methedilmiştir. Bu beyitler, Mütenebbî'nin hayatında sürekli görülen sitemli tavrının ilk nüveleridir. Bu tavır ileriki zamanlarda gelişecek ve Mütenebbî'nin şiirlerindeki önemli bir özellik haline gelecektir. Onun bu türden beyitleri gazelde bulunan duygulara ve motiflere benzemektedir. Bunu yapabilmesi için şairin öncelikle memduhu ile aralarında bir samimiyet olmalıdır. Memduhu ile aralarında bir samimiyet olduğu açıktır. Nitekim şiirini yazdığı kişi olan Ali bin İbrahim et-Tenûhî ile beraber içki sofralarında bulunup muhabbet ettikleri ona yazdığı şiirlerden anlaşılmaktadır.⁵⁸ Bu samimiyet onun sitemli bir şekilde şiir okumasına ve kendini memduhunun seviyesine çıkararak ona sevgili gibi hitap etmesine imkan tanımaktadır. İkinci bölümde bu mesele daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Mütenebbî'nin Tenûhî ailesi ile ilişkisi önemli bir mevzudur. Çünkü yaşamını methiyelerle kazanan biri için para ne kadar önemli olsa da, Mütenebbî bundan çok daha fazlasını istemektedir. O, Tenûhî ailesiyle samimi ilişkiler kurmak istemiştir. Onların yanında sadece maddi olarak yaşamını temin etmemiş aynı zamanda değer görmüştür. Kûfe'den beri umduğu şey budur ve sonunda, kökeni Arap olan, soylu bir aileden gelen, zengin ve edebiyat kültürüne sahip bir aile⁵⁹ ortamını az da olsa bulmuştur.⁶⁰ Ancak Mütenebbî'nin bu rahatlığı çok da uzun sürmemiştir. Kim olduğu bilinmeyen biri Tenûhî ailesinden bir üyesine hiciv yazıp bunu Mütenebbî'ye nispet etmiştir. Kendisi de buna karşı mazeret bildiren bir şiir yazıp kendini savunmuştur.⁶¹ Muhtemelen şairin rahatlığı ve elde ettiği konum etraftaki bazı kişileri rahatsız etmiştir. Bu onun ilk ama son olmayan imtihanıdır. İlerde aynı durumu maiyetinde bulunduğu kişilerle defalarca yaşamıştır.

1.4. İsyan, Peygamberlik İddiası ve “Mütenebbî” Lakabı

Mütenebbî'nin isyanı, peygamberlik iddia edip etmediği ve “Mütenebbî” lakabını nasıl aldığı, hayatı bağlamında en çok tartışılan meseleler arasındadır. Bu konu hakkında incelenmesi gereken iki ayrı mesele vardır. Hayatının erken döneminde hapse girmiş olduğu herkes tarafından kabul edildiği için Mütenebbî'nin isyan çıkarttığı ya da en azından buna teşebbüs ettiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ele alınması gereken bir diğer mesele bu isyanı hangi kimlik altında çıkarttığıdır. Bu kısımda önce isyanın kendisi ve çapı ardından da Mütenebbî'ye sıkça atfedilen peygamberlik iddiası incelenecektir.

⁵⁸ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 84.

⁵⁹ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 20-21.

⁶⁰ Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 71.

⁶¹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 79.

Özel olarak Lazkiye’de genel olarak da Şam diyarında yaşadıkları gittikçe Mütenebbî’yi daha haşin bir hale getirmiştir. *Dîvân*’ında bu döneme denk gelen şiirlerine göz gezdirildiğinde aşırı radikal ve sert bir üslup göze çarpmaktadır. Bu tavrı içinde taşıyıp şartlar oluştuğça açığa çıkarmış olması mümkündür. Aynı şekilde Şam’da yaşadıkları da onun bu tavrında etkili olmuş olabilir.⁶² Her halükarda Mütenebbî kendisinin daha fazlasını hakettiğini düşünmüş ve bunu şiir vasıtasıyla elde edemeyine kılıç yoluyla elde etmeye çalışmıştır. Lazkiye’de kaleme aldığı şiirlerinden birinde yaşadığı hayattan ne kadar şikayetçi olduğu açıkça görülebilir:

إلى كم ذا التَّخَلُّفُ وَالتَّوَانِي وَكَمْ هَذَا التَّمَادِي فِي التَّمَادِي
وَشَغْلُ النَّفْسِ عَنْ طَلَبِ الْمَعَالِي بِبَيْعِ الشَّعْرِ فِي سَوْقِ الْكَسَادِ

Bu rehavet ve miskinlik ne zamana kadar sürecek? Bu oyalandıkça oyalanma ne zamana kadar devam edecek?

*Yüce uğraşlardan vazgeçip, talep görmeyen bir pazarda şiir satma işi ne zamana kadar sürecek?*⁶³

Beyitlerinde bahsettiği yüce işler, kılıçla hakkını almak ve hükümdarlık sürmekten başka bir şey değildir.⁶⁴ Kendisinin iddia ettiği üzere şikayetlerinin sebebi Şam’da şiirlerinin ilgiye mazhar olmaması ve yeterince ücret almaması olabilir.⁶⁵ Ancak hayatının ileriki safhalarında da görüleceği üzere Mütenebbî bunları elde etse dahi bir vilayette hükümdar olma hayalini hiç bırakmamıştır.⁶⁶ O, şiirlerini başkasına sunup onlardan para ve iltifat beklemek yerine, kendisine şiir sunulup para ve iltifat beklenen kişi olmayı istemektedir.

Mütenebbî’nin isyan teşebbüsüne farklı bir yaklaşım Taha Hüseyin’den gelmiştir. O, Mütenebbî’nin Şam diyarına Karmatî bir dâî olarak gittiğini iddia etmektedir. Mütenebbî’nin Şam’da bu kadar çok şehir gezmesinin ve birçok reisle irtibat kurmasının sebebinin onlardan destek bularak, düzene isyan etmek olduğunu düşünmektedir. Yolculuğu sırasında da güvenlik önlemi olarak kendini gizlediğini ve isyan fikrini herkese açmadığını ifade etmiştir. Öncelikle bazı şiirlerinin satır aralarında telmihler yaparak insanları tartmaktadır. Ardından onlara fikrini açıkça beyan etmektedir. En güvendiği insanlar ise uzun süre kaldığı Lazkiye’de bulunan Tenûhî ailesi olmuştur. Ancak Lazkiye’de isyan etme fikrini açıklayınca onlar ona merhamet etmiş ve onu bu işten alıkoymak

⁶² Régis Blachère, *Ebu ’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 81.

⁶³ Mütenebbî, *Dîvânu ’l-Mütenebbî*, 85.

⁶⁴ Vâhidî, *Şerhu ’l-Vahidi li Dîvâni ’l-Mütenebbî*, 1999, 1/451.

⁶⁵ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 26.

⁶⁶ Mütenebbî Seyfûddeve’nin yanındayken hem para olarak hem de konum olarak üst bir haldeydi. Hatta o ana kadar hayatında geçirdiği en refah dönemi yaşamaktaydı. Buna rağmen Mısır’a Kâfûr’un yanına ona bir vilayet verme vaadine inanarak gitmiştir.

istemişlerdir.⁶⁷ Taha Hüseyin'e göre Mütenebbî hiçbir zaman fiili isyana kalkışmamıştır. Sadece okuduğu şiirlerle insanları isyana teşvik ettiği için hapse atılmıştır. Mütenebbî'nin yalnızca *Dîvân*'ında yer verdiği şiirler bile oldukça kışkırtıcı dururken onun sildiği ve unuttuğu şiirler de hesaba katılırsa herhangi bir yöneticinin ona karşı önlem alması işten bile değildir.⁶⁸ Bu mevzuda Taha Hüseyin'i destekleyecek önemli bir kaynak Seâlibî'dir. O, Mütenebbî'den bahsederken “Neredeyse davet işi gerçekleşecekti. Ancak Hıms emiri Lu'lu'ya haberi gidince Mütenebbî'nin hapsedilmesini emretti.” şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁶⁹ Olay Mütenebbî hakkındaki en eski kaynaklardan birinde bu şekilde geçmektedir. Sanki yenilmiş ve esir alınmış bir düşman değil, kolluk kuvvetleri tarafından tutuklanmış bir şahıs gibi anlatılmaktadır. *Târîhu Haleb*'deki bir rivayette ise olayı Mütenebbî kendi dilinden başka şekilde ifade etmiş ve birtakım kimselerin yalan söyleyip ona iftira attığını, bundan dolayı sultanın onu hapsedtiğini söylemiştir.⁷⁰ Ancak bu rivayet kendi kendini temize çıkaramaya yönelik söylendiği için güvenilir durmamaktadır. Yine de bu şekilde kendisini savunabilmesi için olayın henüz gerçekleşmeden bitmiş ya da büyümemiş olması gerekmektedir. Sonuçta bilfiil isyan çıkarıp bu isyan hareketi yayıldıktan sonra isyancılığın kendisine atılan bir iftira olduğunu söylemesi mümkün değildir.

Bu bağlamda Mütenebbî'nin şiirlerinde ifrat derecesine varan tehditler görmek mümkündür. Bu tehditlerin çoğu kapalı olsa da bazıları aleni olarak yöneticilere ve hükümdarlara yöneltilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Mütenebbî'nin davranışları da dikkat çekmeye başlamıştır. Nitekim arkadaşlarından biri onu krallarla buluşmadığı ve onlara methiye yazmayı bıraktığı için kınamıştır. Buna cevap olarak Mütenebbî keskin kelimeler ve tehdit yüklü ifadeler taşıyan bir şiirle ona karşılık vermiştir:⁷¹

فَأَيُّهُمْ قَدْ أَكْثَرُوا الْحُجَابَا وَاسْتَوْقَفُوا لِرَدِّنَا الْبَوَابَا
وَإِنْ خَذَّ الصَّارِمِ الْقِرْضَابَا وَالذَّابِلَاتِ السُّمَرِ وَالْعَرَابَا
يَرْفَعُ فِيمَا بَيْنَنَا الْحِجَابَا

Onlar (krallar) birçok gardiyan edindiler.

Bizi engellemek için kapıcılara emir verdiler.

Şüphesiz ki kılıcın keskin ucu,

Esnek mızraklar ve Arap atları,

Aramızdaki perdeleri yıkıp geçecektir!

⁶⁷ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 80-81.

⁶⁸ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 86.

⁶⁹ Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/141.

⁷⁰ İbnu'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/651.

⁷¹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 39.

Bilfiil isyan etmediği konusunda bu deliller makul gözükse de diğer kaynaklara bakılarak Mütenebbî'nin bedevi kabilelerin desteğini aldığı ve bilfiil isyan çıkardığı söylenebilir.⁷² Hatta kimi yorumcular, Mütenebbî'nin çıkardığı isyanın bazı yerleşim yerlerini yağma edecek kadar büyüdüğü şeklinde yorumlamışlardır.⁷³ İsyanın çapını tam olarak belirlemek imkansızdır. Ancak isyan bilfiil olarak gerçekleşmişse bile bu isyanın çok büyüdüğünü söylemek zor sayılır. Öncelikle Taha Hüseyin'in yukarıda belirttiği deliller çerçevesinde Mütenebbî'nin hapse girmesi ya da yöneticilerin öfkelerini üstüne çekmesi için isyanın çok büyümesi gerekmemektedir. Dikkat çekici bir diğer husus, isyandan bahseden tüm kaynakların Mütenebbî'nin hayatı bağlamında bu konuya değinmeleridir. Bunun dışında isyan tarih kitaplarında yer bulmamış, öyle ki özel bir isim bile koyulmamıştır. Ek olarak Mütenebbî ile ilgili bu ve benzeri haberleri incelerken onun hakkında hasımlarının genellikle mübalağalı ifadeler kullandığını unutmamak gerekir. Küçük bir isyanın ya da isyan teşebbüsünün ağızdan ağıza anlatılırken büyütülmüş olması da muhtemel gözükmemektedir.

Mütenebbî'nin hayatını incelerken onun hakkında en iyi bilgi edinebileceğimiz kaynaklardan birinin *Dîvân* 'ı olduğunu unutmamak gerekir. Mütenebbî hapisteyken merhamet dilemek için yazdığı şiirinin bir beyitinde şunları söyler:

وَكُنْ فَارِقًا بَيْنَ دَعْوَى أَرَدْتُ وَدَعْوَى فَعَلْتُ بِشَأْنٍ بَعِيدٍ

*Yeltendiğim işle yaptığım işi aynı tutma, birbirinden ayır.*⁷⁴

Bu sözün isyan çıkarmış birine ait olması imkansızdır. Nitekim isyana sadece teşebbüs etmiş ama kalkışmamış biri bu şekilde mazeret bildirip merhamet dileyebilir.

Mütenebbî'nin lakabıyla ilgili olarak, peygamberlik iddiası konusu da kaynaklarda farklı şekillerde geçmekte ve çeşitli yorumlara tabi tutulmaktadır. “Mütenebbî” kelimesinin peygamberlik manasına gelen “nebî” kelimesinden türemesi, bu iddianın temel dayanağıdır.⁷⁵ Bu sadece teorik olarak yapılmış bir çıkarım değildir. Nitekim İslam tarihinde “Mütenebbî” kelimesi peygamberlik iddia eden başka kişileri tanımlamak için kullanılmıştır.⁷⁶ Mütenebbî'ye gelen “Bu lakap sana nasıl verildi?” türünden sorular da bu anlamı desteklemektedir.⁷⁷ İnsanların bu soruyu sormadaki genel amaçları onun gerçekten peygamberlik iddia edip etmediğini anlamaktır. Bu, onların kelimedenden peygamberlik iddia eden anlamını çıkardıklarını gösterir. Mütenebbî de kendisine İbn Hâleveyh (ö.

⁷² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1/122; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/167; İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/650.

⁷³ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 24.

⁷⁴ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 54.

⁷⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naim Arkesusi (Müessesetü'r-Risale, 2005), 53.

⁷⁶ İmâduddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beirut: Mektebetü'l-Mearif, 1999), 6/305; İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/653-654.

⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/168; Takiyyuddîn Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, 1/519.

370/980) tarafından yöneltilen bir eleştiri karşısında kelimenin peygamber anlamına geldiğini inkar etmemiş, sadece lakabın asılsız olduğunu ve kendi rızası olmadan ona takıldığını söylemiştir.⁷⁸

“Mütenebbî” kelimesinin anlamı konusunda müellifler ve yorumcular arasında bir tartışma yoktur. Herkes bu kelimeyi “peygamberlik iddia eden” manasında kabul etmiştir. Bütün bunlara rağmen Mütenebbî kendisine yöneltilen bir soruya, kelimenin peygamber manasına gelen “nebî” değil yüksek yer, tepe manasına gelen “nebve” kelimesinden türediği şeklinde cevap vermiştir.⁷⁹ Bu söylem sürekli olarak lakabı ile köşeye sıkıştırılmaya çalışılan biri için anlaşılabilir. Öyle görünüyor ki Mütenebbî cevabı çarpıtmaya çalışmaktadır. Yukarıda, İbn Hâleveyh ile yaşadığı tartışmada kelimenin manasını reddetmediği görülmektedir. Kelimenin manasını tevil etme konusundaki açıklamalarının başarılı olduğu söylenemez. Çünkü lakabı hakkında kendisine yöneltilen bazı diğer sorulara bu şekilde cevap vermemiştir. Bazı rivayetlerde lakabı ile barışık olduğu ve manasını açıkça kabul ettiği dahi görülebilir. Ancak kabul etse bile peygamberlik iddiasının diğer şairlere karşı olduğunu ifade etmiş, onlara karşı üstünlüğünün peygamber üstünlüğü gibi olduğundan dolayı bu lakabı aldığını söyleyerek tevil etmiştir.⁸⁰ Onun bu lakabı nasıl aldığını merak eden kişilerden biri de onun *Dîvân*’ını ilk şerh eden kişi olan İbn Cinnî’dir (ö. 392/1002). Bu konuyu merak eden diğer kişiler gibi o da Mütenebbî ile doğrudan konuşup lakabını nereden aldığını sormuştur. Bu soruya karşılık Mütenebbî, lakabın çocukken okuduğu ve kendini peygambere benzettiği beyitlerden geldiğini söylemiştir.⁸¹ Ancak ona göre lakap benzetmeden ya da mecazdan öteye hiçbir zaman gitmemiştir.

ما مقامِي بِأَرْضِ نَحْلَةٍ إِلَّا كَمَقَامِ الْمَسِيحِ بَيْنَ الْيَهُودِ
أَنَا فِي أُمَّةٍ تَدَارَكُهَا اللَّيْلُ هُ غَرِيبٌ كَصَالِحٍ فِي ثَمُودِ

*Nahle’deki insan topluluğunun içinde, Yahudilerin arasında kalmış Mesih gibiyim.*⁸²

*Allah kurtarsın, öyle bir ümmetin içine düştüm ki onların arasında Semut kavmindeki Salih gibiyim.*⁸³

Mütenebbî’nin lakabı ile ilgili sorulara verdiği cevaplar arasında, sadece biri onun peygamberlik iddia ettiğini itiraf etmesi olarak yorumlanabilir. Mütenebbî lakabının nereden geldiği sorulduğunda “Bu, gençliğimde olmuştu ve o zamanın şartlarının getirdiği bir şeydi.” şeklinde kapalı bir cevap vermiştir.⁸⁴ Cevabın kapalı olmasını soruyu soran kişi de farketmiştir ama daha fazla olayı

⁷⁸ İbnu’l-Adîm, *Buğyetu’t-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/646; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/167-168; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 26/103.

⁷⁹ el-Maarrî, *Risâletu’l-Gufrân*, 125.

⁸⁰ İbnu’l-Adîm, *Buğyetu’t-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/652-653; İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, 1/122.

⁸¹ Seâlibî, *Yetîmetü’d-Dehr*, 1/142.

⁸² Mütenebbî, *Dîvânü’l-Mütenebbî*, 20.

⁸³ Mütenebbî, *Dîvânü’l-Mütenebbî*, 22.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/168.

irdelemek istememiştir.⁸⁵ Cevabında Mütenebbî, ne tam olarak peygamberlik iddia ettiğini söylemiştir ne de bunu reddetmiştir. Ancak cevabında genç olduğunu belirterek bir hatasına dair mazeret bildirmeye çalışmıştır. Olayı tam olarak reddetmemesi de peygamberlik iddia ettiğini düşündürmektedir. Sonuçta böyle bir işe kalkışmamış birinden açık kapı bırakmayacak şekilde bu iftirayı reddetmesi beklenir. Soruyu soran kişi de bu cevabı bir nevi itiraf olarak görmüştür.⁸⁶ Ancak gençliğinde yaşadığı başka bir olaya kapalı olarak işaret ediyor olması da mümkündür.⁸⁷ Sonuçta isyanın gerçekleştiği ve bunu bir kimlik altında yaptığı kesindir. Bu kimlik ileride değinileceği üzere Alevî kimliği olabilir. Mütenebbî'nin bahsettiği ve gençliğiyle mazeret bildirdiği olayın bir Alevî isyanı olması mümkündür. Sonrasında düşmanları bunu farklı bir şekilde yaymış olabilir. Peygamberlik iddiası hakkındaki sorulardan bıkmış olan şair de bunu kapalı olarak bu şekilde ifade etmiştir.

“Mütenebbî” lakabının peygamberlik iddiası ile ilgisi olmayan bir lakap olduğuna en sağlam delil, Mütenebbî'nin bu lakabı Kûfe'de edindiğine dair söyledikleridir: “Mütenebbî diye çağırılmaktan uzun süre hoşlanmadım, sonra buna alıştım. Allah Kûfe ehlinin cezasını versin. Kendilerini isimler konusunda o kadar az seçenek içinde bırakmışlardır ki, birbirlerini lakapları olmadan ayırt edemez hale gelmişlerdir.”⁸⁸ Bu söyledikleri, lakabın manasının ne olarak kullanıldığı konusuna bir ışık tutmaz. Lakap, hala peygamberlik iddia eden ya da bahsettiği “nebve” kelimesinden türetilerek olarak ona atfedilmiş olabilir. Ancak bu sözden anlaşıldığı kadarıyla Mütenebbî bu lakabı Şam'a gelmeden önce Kûfe'de edinmiştir. Onun bu ifadesi İbn Cinnî'ye söylediği sözü destekler niteliktedir. Aktarıldığı üzere İbn Cinnî'ye de lakabının Kûfe'de çocukken okuduğu beyitlerden geldiğini söylemiştir. Bütün bu savunmalarına rağmen Mütenebbî'ye güvenmek için elde daha fazla veri olması gereklidir. Kendini savunmak için söyledikleri mantıklı gözükse de her defasında farklı bir cevap ile lakabını temellendirmesi şüphe uyandırmaktadır. Eğer lakabın çocukluğundan kalmış olduğu kabul edilirse “Mütenebbî” lakabı tarihteki en şanssız tesadüflerden biridir. Çünkü “Mütenebbî” lakaplı ve şiir okuyan bu yapıdaki birisinin çıkardığı isyanı görenlerin bunu yanlış yorumlaması kaçınılmazdır.⁸⁹ Bazı yorumcular ise “Mütenebbî” lakabının hayatının ileriki dönemlerinde ona verilmiş olduğunu kabul etmelerine rağmen, bu lakabı peygamberlik iddiası ile ilişkilendirmemişlerdir. Onlar, Mütenebbî'nin kendini bazı peygamberlere benzetmesi nedeniyle rakipleri tarafından onu kötülemek ve gözden düşürmek amacıyla bu lakabın verildiğini söylemişlerdir.⁹⁰ Bu bölümün devamında

⁸⁵ Olayı irdelemekten çekinmesi, Mütenebbî'nin bu konuda konuşmayı istememesi şeklinde yorumlanabilir. Bu da Mütenebbî'nin peygamberlik iddia etmiş olması ihtimalini artırmaktadır.

⁸⁶ Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, 1/519.

⁸⁷ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 65.

⁸⁸ Rab'î, *Tercemetu'l-Mütenebbî*, 589.

⁸⁹ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 66.

⁹⁰ Şakir, *el-Mütenebbî*, 234.

görülebileceği üzere, günümüz yorumcularının çoğu Mütenebbî'nin peygamberlik iddiasında bulunduğunu düşünmediği için bu lakabı peygamberlik iddiasıyla ilişkilendirmemişlerdir.

Bunlardan hareketle o dönem insanları arasında revaç bulmuş görüşün Mütenebbî'nin peygamberlik iddia ettiği görüşü olduğu anlaşılmaktadır. Endülüs'te bile Mütenebbî hakkında konuşan şairler aralarında ondan peygamberlik iddia eden biri olarak bahseder.⁹¹ Lakin sonrasında Mütenebbî'nin peygamberlik iddiası müelliflerce şüpheyle karşılanmaya başlamıştır. Mütenebbî hakkında yazan eski müelliflerden de bu iddiaya dair şüpheleri olanlar vardır.⁹² Ancak bunlar şüpheden öteye gitmemiştir. Günümüze gelindiğinde ise çoğu yorumcunun peygamberlik iddiasını kabul etmediği⁹³ en azından bu konuyu askıda bıraktıkları görülür.⁹⁴ Yorumcular peygamberlik iddiasının dayandığı rivayetleri birçok yönden eleştirmiştir. Bu rivayetlerin güvenilir kimselerden gelmediği⁹⁵, içinde çelişkilerin bulunduğu⁹⁶, Mütenebbî'nin hasımları tarafından uydurulmuş olabileceği⁹⁷ gibi gerekçeler ortaya koyulmuştur. Gerçekten de Mütenebbî hakkındaki en eski kaynaklardan biri olan *Tarihu Bağdat*'ta geçen ve “Önce Hasenî Alevî olduğunu iddia etti. Sonra peygamberlik iddia etti. Sonra yine Alevîlik iddia etmeye döndü.”⁹⁸ gibi cümleler oldukça şüphe uyandırıcıdır. Mütenebbî hakkındaki bu gibi ifadelerle sonradan yazılan kitaplarda içeriği sorgulanmadan yer verilmiştir. Öncelikle bir insanın bu kadar iddia arasında gidip gelmesi abes dururken, peygamberlik iddia eden birinin tekrar dönüp Alevî olduğunu söylemesi tamamen mantıksızdır. Alevîlik ile peygamberlik haberinin birbiri içine girmiş şekilde yayılması olayı belli ölçüde açık etmektedir. Aslında Mütenebbî Hasenî-Alevî olduğunu söylemiş bu haber ise hasımları tarafından destek bulamaması için peygamberlik iddiası olarak anlatılmıştır. Yahut sonraki dönemlerde bu olay hasımları tarafından onun peygamberlik iddia etmiş olduğu şeklinde yayılmıştır. Bu yüzden bu iddialar birbiri içine geçmiştir. Mütenebbî'nin isyan çıkarmak için ihtiyacı olan sadece Alevî kimliğidir. Peygamberlik hem çok riskli hem de dönemin insanlarına kabul ettirilmesi zor bir iddiadır.⁹⁹

⁹¹ Yâfiî, *Mir'âtu'l-Cinân*, 2/267-268.

⁹² İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 1/122; Yâfiî, *Mir'âtu'l-Cinân*, 2/266.

⁹³ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 86; Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 60-67; Şakir, *el-Mütenebbî*, 213; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 100-101; İsmail Durmuş, “Mütenebbî” (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006); Yusuf Muhammed Ebker, “İddiâu'n-Nübüvve İnde'l-Mütenebbî”, *Mecelletu Camiati'l-Faşir* 5 (Ocak 2015), 10; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 5/345.

⁹⁴ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 23-25.

⁹⁵ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 99.

⁹⁶ Şakir, *el-Mütenebbî*, 207.

⁹⁷ Şakir, *el-Mütenebbî*, 206; Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 66.

⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/167.

⁹⁹ Bu konuda İsmail Durmuş şöyle demiştir: Aslında siyasi ihtirasları olan bir kimsenin son peygamber inancının genel kabul gördüğü bir ortamda bu tür bir iddiaya kalkışması makûl görünmemektedir. İsmail Durmuş, “Mütenebbî”, 196.

O halde, Mütenebbî'nin gerçekten ortaya attığı peygamberlik değil de Alevîlik ise onun hakkında anlatılan bu kadar mucizeyi nereye koymak gereklidir? Onun hakkında azgın deveyi sakinleştirdiği, yağmurun yağmasını kontrol edebildiği, gelecekte haber verdiği ve hatta kesik yaraları tükürüğü ile iyileştirebildiği rivayet edilmiştir.¹⁰⁰ Bunun ötesinde onun yazdığı iddia edilen bir Kuran bile mevcuttur.¹⁰¹ Bu anlatılar onun hasımları tarafından uydurulmuş olabilir. Aynı şekilde insanların bunları kulaktan kulağa yayarken abartması veya yanlış aktarmış olması da mümkündür. Buna örnek olarak Mütenebbî'nin açıkça peygamberlik iddia ettiğini sonra Bağdat'ta hapsedildiğini aktaran bir rivayet verilebilir. Ebu'l-Alâ el-Maarrî onun Bağdat'ta değil Şam'da hapsedildiğini belirterek rivayet hakkındaki şüphesini ifade etmiştir.¹⁰² Sonradan bu rivayeti daha detaylı inceleyen İbnu'l-İmâd (ö. 1089/1679) rivayette geçen tarihin Mütenebbî'nin doğduğu tarihten önce olduğunu söyleyerek rivayetin asılsız olduğunu gün yüzüne çıkarmıştır.¹⁰³ Bu olay Mütenebbî hakkında anlatılan mucize ve uydurma Kuran gibi diğer rivayetlerin asılsız olabileceği konusunda bir ipucu sağlamaktadır. Onun hakkında belki bilerek belki de bilmeyerek birçok asılsız haber ortaya atılmıştır. Bu ve benzeri sebeplerle Mütenebbî hakkında uzun araştırmalar yapan günümüz yorumcuları da artık onun peygamberlik iddia etmediği hususunda fikir birliği etmişlerdir denilebilir.

1.5. Hapis ve Sonrası

Mütenebbî tahminen 322/933 yılında Hıms valisi tarafından yakalanıp hapsedilmiştir.¹⁰⁴ İki yıl hapiste kaldığı düşünülürse 324/935 yılında hapisten çıkmış olmalıdır.¹⁰⁵ Mütenebbî'yi hapseden vali Hıms yönetiminde olan Lu'lu'dur. Mütenebbî hapisteyken vali değişmiş ve Hıms vilayetine İshak b. Keygalağ geçmiştir.¹⁰⁶ Mütenebbî, İshak b. Keygalağ'a yazdığı şiirlerinde ondan merhamet dilemekte ve biraz mübalağalı bir üslupla gençliğini bahane etmektedir:

تُعَجِّلُ فِيَّ وَجُوبَ الْحُدُودِ وَحَدِّي قُبَيْلَ وَجُوبِ السُّجُودِ

*Bana ceza vermede acele ediyorsun. Suçum namazın bile farz olamasından öncedir.*¹⁰⁷

Mütenebbî hapis hayatının ilk zamanlarında haşinliğini korumuş ve izzeti nefsinden ödün vermemiştir.¹⁰⁸ Ancak hapiste yazdığı çoğu şiirden görüldüğü kadarıyla Mütenebbî artık cedelleşme yolunu bırakıp barış ve uzlaşma yoluna gitmekten başka çaresi kalmadığını anlamıştır. Belki uzun

¹⁰⁰ el-Maarrî, *Risâletu'l-Gufrân*, 127; İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/648-649.

¹⁰¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/167.

¹⁰² el-Maarrî, *Risâletu'l-Gufrân*, 125.

¹⁰³ İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/653-654.

¹⁰⁴ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 70; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 120.

¹⁰⁵ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 70.

¹⁰⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 89.

¹⁰⁷ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 54.

¹⁰⁸ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 88.

hapis yılları onu yıpratmış ve bıktırmıştır.¹⁰⁹ Belki de yeni bir valinin gelmesi ona umut vermiş ve onu bu yola teşvik etmiştir. Ancak hapisteki bu mülayim üslubunu hapisten sonra sürdüreceği düşünülmemelidir. Hapisten çıkmasının ardından aynı haşin ve gururlu üslubuna hemen dönecektir.¹¹⁰ Aslında hayatının en zorlu dönemi diyebileceğimiz¹¹¹ hapis döneminde dahi gururlu tavrını tam olarak bırakmamıştır:

كُنْ أَهْلَ السِّجْنِ كَيْفَ شِئْتَ فَقَدْ وَطَنْتُ لِلْمَوْتِ نَفْسَ مُعْتَرِفٍ
لَوْ كَانَ سُكْنَايَ فِيكَ مَنْقَصَةً لَمْ يَكُنْ الدُّرُّ سَاكِنَ الصَّدَفِ

Ey zindan istediğin gibi ol! Ben kendimi bile bile ölüme hazırlamışım.

*Eğer senin içinde kalmam bir noksan olsaydı, inci sedefin içinde kalmazdı.*¹¹²

Hapisten sonra kısa süreliğine önce Lazkiye'ye uğradığı sonra çocukluğunu geçirdiği ve ailesinden onun için en önemli kişi olan ninesinin yanına Kûfe'ye gittiği söylenmiştir.¹¹³ Lazkiye'de hapisten önce yanlarında uzun süre ikamet ettiği Tenûhî ailesinin yanına uğramış olmalıdır. Tenûhî ailesine yazdığı bazı şiirleri bu sırada yazmış olabilir. Nitekim Mütenebbî aynı kişiler hakkında yazdığı şiirleri araya uzun süreler girse de *Dîvân*'ında peşpeşe koymuştur.¹¹⁴ Bundan dolayı aynı kişiler hakkında yazdığı şiirlerin *Dîvân* sırasına güvenilirse de bu kişilerin tarihsel sıralaması hakkında karışıklıklar vardır.

Kûfe'ye bu gidişinde ninesinin isteği üzerine evlendiği de söylenmiştir. İleride kendisiyle beraber öldürülecek olan oğlu Muhassed bu dönemde doğmuş olabilir. Şair bu dönemde kimseyi övmemiş ya da hicvetmemiştir. Dolayısıyla Kûfe ve civarında tam olarak ne yaptığını bilmek imkansızdır.¹¹⁵ Bunun ardından Mütenebbî'nin şiiri için seçtiği yer yine Şam diyarı olmuştur. Muhtemelen yine aynı rotayı kullanarak Menbic'ten geçerek Kuzey Şam'a gitmiştir.¹¹⁶

Şairin hapisten çıkınca nerelere uğradığı ve ne kadar kaldığını belirlemek zor gözükmektedir. *Dîvân*'ına bakıldığında okuduğu şiirleri tam olarak hapisten öncekiler ve sonrakiler olarak ayırmak bile mümkün değildir.¹¹⁷ Ancak hayatının bu döneminde de rızkını temin için çoğunlukla önceden gezip şiir okuduğu şehirlerin bulunduğu Kuzey Şam'da dolaşmış olmalıdır.¹¹⁸ Kuzey Şam'da daha

¹⁰⁹ İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/646.

¹¹⁰ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 25.

¹¹¹ Bazı rivayetlerde Mütenebbî'nin hastalandığı ve neredeyse öleceği geçmektedir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/167.

¹¹² Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 52.

¹¹³ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 40.

¹¹⁴ Şakir, *el-Mütenebbî*, 38.

¹¹⁵ Şakir, *el-Mütenebbî*, 240.

¹¹⁶ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 43.

¹¹⁷ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 125.

¹¹⁸ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 94.

önce şansını denemiş olan şairin orda kalışı bu sefer de uzun sürmemiştir. Bazı katipler, kadılar ve devlet görevlileri gibi farklı kişilere methiyeler yazdıktan sonra¹¹⁹ Bedr b. Ammar, Mütenebbî'nin yeni umudu olmuştur.¹²⁰ İlk olarak Lazkiye'deki Tenûhî ailesinin himayetinde bulduğu bir miktar rahatlığı bu sefer Bedr b. Ammar'ın yanında aramaya gitmiştir.

1.6. Bedr b. Ammar'ın Yanında

Bedr b. Ammar b. İsmail el-Harşenî öne çıkmış bir Abbasi komutanıdır. Dönemin emîrî'l-ümerâsı makamında bulunan Muhammed b. Râik (ö. 330/942) tarafından Mısır'daki İhşîdî hanedanına karşı verilen mücadelede Taberiye bölgesine atanmıştır.¹²¹ Dimeşk valisi olduğu da söylenmiştir.¹²² Aslında bölgedeki farklı şehirler onun yönetimindedir ve topraklarını genişletmektedir. Örneğin Mütenebbî Bedr b. Ammar'ın yanındayken İbn Râik onun yönetimine sahildeki bazı yerleşim yerlerini de katmıştır. Mütenebbî de bunu kutlayan bir şiir kaleme almıştır.¹²³

Mütenebbî onda hamisinde arayabileceği özelliklerinin hemen hepsini bulmaktadır: Arap asıllı, nüfuz ve makam sahibi cesur bir savaşçı.¹²⁴ Bedr b. Ammar'ın yanında Mütenebbî, uzun süreden beri hayalini kurduğu zengin ve şerefli hayata kavuşmuştur.¹²⁵ Şam'daki uzun süren ızdırabı ve zorlu yolculukları sonrasında hem Bedr b. Ammar'ın ona sağladığı imkanlar sebebiyle ona minnet duymuş, hem de onda bulduğu özellikler sebebiyle onu sevmiş ve saygı duymuş olmalıdır ki hayatında kaleme aldığı en seçkin ve kaliteli methiyelerinden bazılarını ona yazmıştır:¹²⁶

أَعَدَى الزَّمَانِ سَخَاؤُهُ فَسَخَا بِهِ
وَلَقَدْ يَكُونُ بِهِ الزَّمَانُ بَخِيلًا

*Onun cömertliği zamana cömertlik dersi verdi, bu sayede onu bize armağan etti. Oysa zaman cimrilik edip onu kendine saklayabilirdi.*¹²⁷

Mütenebbî ile Bedr b. Ammar arasındaki samimiyet bundan önce şiir yazdığı kişilerle arasında olandan çok daha ileridir. Öncelikle, Mütenebbî hayatının bu devrinde yirmi beş yaşına gelmiş olgun bir insandır. Sadece yaşı değil aynı ölçüde şiiri de eski şiirine göre daha olgundur.¹²⁸ Bedr b. Ammar gibi seçkin birinin onu sevmiş olması ve onu himayesine almış olması bu sebeplerle olmalıdır.

¹¹⁹ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 127-128; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 25.

¹²⁰ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 99.

¹²¹ Ebu'l-Ala el-Maarî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, thk. Abdulmucid Deyyab (kahire: Daru'l-Mearif, 1992), 2/117; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 136.

¹²² Sibt ibnû'l-Cevzi, *Mirâtu'z-Zaman fi Tevarihi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berakat (Dimeşk: Daru'l-Risaleti'l-Alemiyye, 2012), 17/210.

¹²³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 148.

¹²⁴ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 73; Şakir, *el-Mütenebbî*, 259.

¹²⁵ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 26; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî* (Beyrut: St Paul Kütüphanesi, 1953), 608.

¹²⁶ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 73; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 138; Şakir, *el-Mütenebbî*, 259-260.

¹²⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 145.

¹²⁸ Şakir, *el-Mütenebbî*, 266.

Aralarındaki samimiyeti anlatmak adına, içkiden hoşlanmayan Mütenebbî'nin Bedr b. Ammar'ın içki sofralarına iştirak etmesinden bahsedilebilir. Öyle ki Mütenebbî bazen bu sofralarda okuduğu şiirleri diğer gün hatırlayamayacak kadar sarhoş olmuştur.¹²⁹ Dikkat celbeden bir diğer nokta Arap asıllı olduğunu bildiğimiz Mütenebbî'nin kendisi gibi Arap asıllı birinin himayesinde bulununca milliyetçi duygularının canlanmasıdır.¹³⁰ Bütün bunlar, onun yanında kalırken tekellüften uzak ve samimi bir dille şiir yazması için vesile olmuştur:

مَثَلُكَ يَا بَدْرُ لَا يَكُونُ وَلَا
تَصْلُحُ إِلَّا لِمِثْلِكَ الدُّوْلُ

*Senin gibi biri var olamaz ey Bedr! Senin gibi birisinden başkasına da devletler yakışamaz.*¹³¹

Her ne kadar halinden memnun gözüксе de bu süre zarfında bazı işler Mütenebbî'nin umduğu gibi gitmemiştir. Öncesinde Tenûhîlerin yanında yaşadığı gibi bazı sıkıntılarla yüzleşmeye başlamıştır.¹³² Bedr b. Ammar'ın maiyetindeki kimi şahıslar Mütenebbî'nin edindiği konumdan rahatsız olmaya başlamıştır. Bu kişilerin başında, bazı yorumcuların Bedr b. Ammar'ı Şiiliğe çekmek için gönderilmiş bir dai olduğundan şüphelendiği, İbn Keravvas gelmektedir.¹³³ İbn Keravvas Mütenebbî'nin edindiği konumdan hoşlanmamış olmalıdır. Bedr b. Ammar'ın yönetimine ilhak ettiği sahile gittiği bir yolculuğu sırasında Mütenebbî'nin ona eşlik etmemesini bahane ederek Mütenebbî'nin kendi nefsinin Bedr b. Ammar'a öncelediğini söylemiş ve aralarını bozmaya çalışmıştır.¹³⁴

Aralarının bozulmasının bir diğer sebebi de Mütenebbî'nin saray yaşamına ayak uyduramamasıdır. Mütenebbî daha düşük düzeydeki hamileri ve zenginleri överken onlara uyum sağlamada zorluk çekmemiş olmalıdır. Ancak Bedr b. Ammar gibi üst düzey bir yöneticinin maiyetinde Mütenebbî'den çok daha kurnaz kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerle mücadele etmek Mütenebbî'nin geçmiş hayatında alışık olduğu bir şey değildir.¹³⁵ Yine de bütün bu yaşadıkları ilerde yüksek rütbeli başka yöneticilerin maiyetinde bulunacak olan şair için birer tecrübe sayılabilir.

İbn Keravvas'ın hileleri işe yaramış, Bedr b. Ammar ile Mütenebbî'nin araları bozulmuştur. Bunun üzerine Mütenebbî, Bedr bin Ammar'ı öven ve mazeret bildiren bir itizar şiiri yazmıştır.¹³⁶ Ama aralarına soğukluk giren şair ve hami bir daha eskisi gibi olamamışlardır. Bundan dolayı Mütenebbî, Bedr b. Ammar'ın yanında dört yıl kaldıktan sonra ayrılmaya karar vermiştir. 333/944

¹²⁹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 158.

¹³⁰ Şakir, *el-Mütenebbî*, 261; Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 281.

¹³¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 138.

¹³² Tenûhî ailesinin yanındayken biri hiciv şiiri yazıp bunu Mütenebbî'nin üstüne atmıştı. Bundan sonra Mütenebbî özür bildiren bir şiir yazmıştı.

¹³³ Şakir, *el-Mütenebbî*, 268.

¹³⁴ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 150.

¹³⁵ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 116-117.

¹³⁶ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 150.

yılında Dımeşk'e doğru yola çıkmış¹³⁷ daha doğrusu kaçmıştır.¹³⁸ 332/943 yılında Bedr b. Ammar'ın yanından ayrıldığını söyleyenler de vardır.¹³⁹

1.7. Ninesinin Ölümü

Mütenebbî'nin ninesinin vefat yılı tartışmalıdır. Kimi Bedr b. Ammar'ın yanından ayrıldıktan sonra ölüm döşeğinde ninesi tarafından yazılan mektubu aldığını söyler.¹⁴⁰ Bazı yorumcular ise Mütenebbî'nin Bedr b. Ammar'ın yanında bulunması sırasında ninesinin mektubunun geldiğini kabul eder.¹⁴¹ Buna göre Mütenebbî, Kûfe'de ninesini kaybettikten sonra tekrar Bedr b. Ammar'ın yanına dönüp hizmetine devam etmiştir. Bu mektupta ninesinin Mütenebbî'yi özlediği ve Kûfe'ye gelmesini rica ettiği yazılıdır. Bunun sebebi muhtemelen ninesinin hasta olmasıdır. Nitekim ninesi bundan kısa bir süre sonra vefat edecektir. Mütenebbî, Kûfe'ye doğru yola çıkmış ancak Kûfe'ye girmesi engellenmiştir. Bu engelin ne olduğu konusunda açık bir bilgi yoktur. Mütenebbî de Bağdat'ta bekleyerek ninesine bir mektup yazmış ve onun Kûfe'den kendisine gelmesini istemiştir.¹⁴² *Dîvân*'ında yer alan bilgiler ışığında Mütenebbî'nin mektuba yazdığı cevap ulaştığında ninesinin onu okuyup mutluluktan öldüğü söylenmiştir. Mutluluktan ölmesi muhtemelen hüsnü talil türünden bir edebi sanattır:

أَتَاهَا كِتَابِي بَعْدَ يَأْسٍ وَتَرْحَةٍ فَمَاتَتْ سُورًا بِي فَمُتُّ بِهَا غَمًا
حَرَامٌ عَلَى قَلْبِي السُّرُورُ فَإِنِّي أَعُدُّ الَّذِي مَاتَتْ بِهِ بَعْدَهَا سُمًّا

Ümitsizlik ve hüzünden sonra ona mektubum geldi. Benimle mutlu olup öldü ,ben de mutsuzluktan öldüm.

*Bundan sonra mutluluk bana haramdır. Onun sebebiyle hayatını kaybettiği şey benim için zehirdir.*¹⁴³

Ninesinin vefat tarihini belirlemek zor gözükmektedir. Vefatı 335/946¹⁴⁴ yılına kadar geç bir tarihe dayandıranlar olduğu gibi 329/940¹⁴⁵ yılı kadar erken bir tarihe çekenler de vardır. Başına gelen bu talihsiz olay şairi derinden yaralamış olmalıdır. Bu durum, ailesinden hiç kimse hakkında bir beyit bile yazmayan şairin ninesinin ölümü üzerine uzun ve derin duygular içeren bir mersiye kaleme almasından anlaşılmaktadır. Bu mersiye onun hayatında öne çıkan şiirlerindendir. Birçok yorumcu bu

¹³⁷ Şakir, *el-Mütenebbî*, 271.

¹³⁸ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 118.

¹³⁹ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 50.

¹⁴⁰ Şakir, *el-Mütenebbî*, 280-281; Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 124; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 152; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 27.

¹⁴¹ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 45.

¹⁴² Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 174.

¹⁴³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 175.

¹⁴⁴ Şakir, *el-Mütenebbî*, 241.

¹⁴⁵ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 152-153.

şiiir üzerinde uzun uzun durmuş ve şiiiri hem mana açısından hem de yapı yönünden tahlil etmiştir.¹⁴⁶ Mütenebbî'nin karakteri açısından en dikkat çekici nokta bu mersiyesinde derin üzüntüsünü öfkeye çevirmesidir:

لَئِنْ لَدَّ يَوْمَ الشَّامِتِينَ يَوْمِهَا	فَقَدْ وَلَدْتُ مِنِّي لِأَنْفِهِمْ رَغْمَا
تَعَزَّبَ لَا مُسْتَعْظِماً غَيْرَ نَفْسِهِ	وَلَا قَابِلاً إِلَّا لِخَالِقِهِ حُكْمَا
وَلَا سَالِكاً إِلَّا فُؤَادَ عَجَاجَةٍ	وَلَا وَاجِداً إِلَّا لِمَكْرُمَةٍ طَعْمَا
يَقُولُونَ لِي مَا أَنْتَ فِي كُلِّ بَلَدَةٍ	وَمَا تَبْتَغِي مَا أَبْتَغِي جَلًّا أَنْ يُسَمَّى
كَأَنَّ بَنِيهِمْ عَالِمُونَ بِأَنْتَنِي	جَلُوبٌ إِلَيْهِمْ مِنْ مَعَادِنِهِ الْيَتَمَا

Onun ölümüyle düşmanlarının günü aydın olsuysa da, onların burnunu sürtecek birini, beni doğurmuştur.

(Öyle bir kimse ki), kendinden başkasını yüce görmeden yola çıkmış, yaratıcısından başkasının hükmünü kabul etmemiştir.

Savaş dumanlarının ortasından başka bir yere dalmamış, erdemlerden başka bir şeyden tat almamıştır.

Bana diyorlar ki: "Neden sen her şehirdesin? Ne arıyorsun?" Aradığım şey isimlendirilemeyecek kadar büyüktür.

Adeta onların çocukları, benim onlar için yetimliği madenlerinden getirdiğimi bilmiştir.¹⁴⁷

Bu öfke onun kendisini toparlaması için bir vesile görevi görmüştür. Öfkesi sayesinde tekrar ayağa kalkacak gücü bulmakta ve her zorluğa rağmen mücadelesini sürdüreceğini ilan etmektedir:

كَذَا أَنَا يَا دُنْيَا إِذَا شِئْتَ فَادْهَبِي	وَيَا نَفْسُ زِيدِي فِي كَرَاهِيَّتِهَا قُدَمَا
فَلَا عَبْرَتَ بِي سَاعَةً لَا تُعْزُنِي	وَلَا صَحْبَتِي مُهْجَةً تُقْبِلُ الظُّلْمَا

İşte böyleyim ey Dünya! Eğer dilersen çek git. Ey nefsim, Ona karşı direnmeye devam et.

Artık beni şereflendirmeyen bir an geçmesin! Zulme razı olan bir ruh bana arkadaşlık etmesin!¹⁴⁸

¹⁴⁶ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 28-30; Şakir, *el-Mütenebbî*, 241-243; Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 21-22.

¹⁴⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 176.

¹⁴⁸ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 176.

1.8. Bedr b. Ammar'dan Sonra

Bedr b. Ammar'ın yanından ayrılan Mütenebbî, bundan sonra Taberiye'nin yakınında yer alan Ceraş şehrine gitmiştir.¹⁴⁹ Orada Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ahmed el-Murrî'ye (ö.?) bir methiye yazmıştır. Bu kişi ile Mütenebbî arasında Taberiye'den kalma bir arkadaşlık vardır.¹⁵⁰ Dikkat çekmemek için başka bir hamiye gitmeyip bu arkadaşının yanında kalması, Mütenebbî'nin bazı tehlikelere karşı önlem alması olarak yorumlanabilir. Bu konum, yanından kaçtığı Bedr b. Ammar'ın bulunduğu Taberiye'den çok da uzak değildir. Zira başta İbn Keravvas olmak üzere Bedr b. Ammar'ın yanından ayrılmasına sebep olan kişilerin hala Mütenebbî için bir tehdit oluşturduğu muhtemeldir. Bu çerçevede Ali b. Ahmed'e yazdığı methiyenin içerisinde çokça tariz bildiren ifadenin bulunması, onun hala peşinde olan düşmanlarına göz dağı vermesi olarak değerlendirilebilir:

مَنْ يَهْنُ يَسْهُلُ الْهَوَانُ عَلَيْهِ مَا لَجُرْحٍ بِمَيِّتٍ يِلَامُ

*Aşağı olanlara alçaklık ağır gelmez, Ölülerini yaralamak can yakmaz.*¹⁵¹

Yukarıdaki şiir incelendiğinde, Mütenebbî, methiyesine yaşamın sıkıntılarından ve insanların ahlaksızlığından şikayet eden bir bölümle giriş yapmıştır. Muhtemelen Bedr b. Ammar'ın yanında geçirdiği günlerden sonra yolculuk hayatına dönmesi, onu eski sıkıntılarıyla tekrar baş başa bırakmıştır. Eski sıkıntıların üstüne Bedr b. Ammar'ın maiyetindeyken edindiği düşmanlar da eklenmiştir.¹⁵² Bu yüzden şiirinin başında şikayet ve tariz gibi motifleri kullanarak giriş yapması son derece normaldir. Aslında Mütenebbî'nin şiirlerinde bu tür motiflerin artışı ve azalışı incelenerek, şiiri ne kadar zorlu şartlar altında yazdığı anlaşılabılır. Söz konusu şiir, hayatının bu döneminde çektiği sıkıntıları yansıtan güzel bir örnektir. Önce tarizlerle düşmanlarını zemmetmiş ardından bulunduğu durumdan ve sıkıntılarından şikayet ederek devam etmiştir. Sonra da kendisini bu zor zamanında barındıran arkadaşına teşekkür olarak uzun ve güzel bir methiye dizmiştir:

خَيْرُ أَعْضَائِنَا الرُّؤُوسُ وَلَكِنْ فَضَّلَتْهَا بِقَصْدِكَ الْأَقْدَامُ
قَدْ لَعَمْرِي أَقْصَرْتُ عَنْكَ وَلِلْوَفِّ دِإِزِحَامٍ وَلِلْعَطَايَا إِزِحَامُ
خَفْتُ إِنْ صِرْتُ فِي يَمِينِكَ أَنْ تَأْ خُدْنِي فِي هِبَاتِكَ الْأَقْوَامُ

En kıymetli uzvumuz başımızdı ancak ayaklarımız sana yönelerek ona üstünlük sağladı.

Yemin olsun ki, insanlar çoğaldığında ve verdiğin hediyeler arttığında sana gelmekten kaçındım.

¹⁴⁹ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu 'l-Mütenebbî*, 52.

¹⁵⁰ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 164.

¹⁵¹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 164.

¹⁵² Şakir, *el-Mütenebbî*, 275.

*Çünkü senin yanında olursam beni de senin hibelerinden sanıp almalarından korktum.*¹⁵³

Arkadaşı Ali b. Ahmed'in yanında ikameti uzun sürmemiş olmalıdır. Sonuçta kendisi sadece gezgin bir şairken karşısında siyasi olarak elinde nüfuz bulunduran kişiler bulunmaktadır. Ali b. Ahmed'in yanından alelacele ayrılması bize tedirgin olduğunu göstermektedir. Nitekim ona yazdığı kısa bir şiirinde ondan hızlıca ayrılmak zorunda kalmasından dolayı özür dilemektedir:

لَا تُتَكِرَنَّ رَحِيلِي عَنْكَ فِي عَجَلٍ فَإِنِّي لِرَحِيلِي غَيْرُ مُخْتَارٍ

*Aceleyle senden ayrılmama şaşırma, ben bu yolculuğu isteyerek yapmıyorum.*¹⁵⁴

Mütenebbî, Ceraş'tan ayrılarak Dimeşk'e doğru yol almıştır. Dimeşk'in ardından yaklaşık 333/944-334/945 yıllarında Semâve Çölü'nde bir süre gezinmiştir.¹⁵⁵ Anlaşıldığı kadarıyla Mütenebbî'nin başı derde girdiğinde sığındığı güvenli yerlerden biri Semave Çölü'dür. Çölde ne kadar kaldığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak çölde yaptığı gezintileri anlatan bir şiiri vardır.¹⁵⁶ Buradan çölde kayda değer bir süre kaldığı çıkarılabilir:

أَوَانَا فِي بُيُوتِ الْبَدْوِ رَحْلِي وَأَوْنَةُ عَلَى قَتَدِ الْبَعِيرِ

Kâh bedevilerin çadırlarında konaklarım, kâh devenin sırtında sabahlarım.

Bu beyitlerin devamında İbn Keravvas'ın açıkça ismini vermekte ve onu zemmetmektedir:

فَيَا ابْنَ كَرْوَسٍ يَا نِصْفَ أَعْمَى وَإِنْ تَفَخَّرَ فَيَا نِصْفَ الْبَصِيرِ

*Ey İbn Keravvas! Ey yarı kör! Eğer övülmeyi istersen, ey yarı gören!*¹⁵⁷

Çölde geçirdiği günlerin ardından Mütenebbî, Antakya'ya gitmiştir. Orada Antakya kadısı Hatîb el-Hasîbî'ye bir methiye nazmetmiştir.¹⁵⁸ Bu methiyesine de çok ağır tarizlerle başlamıştır. Ardından hayatında yaşadığı sıkıntılardan ve dönemin insanlarından şikayet ederek devam etmiştir:

أَفَاضِلُ النَّاسِ أَغْرَاضٌ لِّذَا الزَّمَنِ يَخْلُو مِنَ الْهَمِّ أَخْلَاهُمْ مِنَ الْفِطَنِ

En yüce insanlar bu zamanın hedefidir. Akli yok olanın derdi de yoktur.

Antakya'nın ardından Mütenebbî, Teberiy'e'den geçerek güneye, Ramle'ye gitmiştir. Güneye yapılan bu yolculuk bazı müellifler tarafından onun İhşîdîlerin bulunduğu Mısır'a gitmek istediği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵⁹ Her halükarda Ramle'ye gitmiş ve oranın emiri konumunda bulunan Ebû

¹⁵³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 166.

¹⁵⁴ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 167.

¹⁵⁵ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 50.

¹⁵⁶ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 168.

¹⁵⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 169.

¹⁵⁸ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 170.

¹⁵⁹ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 129.

Muhammed Hasan b. Ubeydullah b. Toğaç'a (ö. 371/982) methiye yazmıştır.¹⁶⁰ Ebû Muhammed, Muhammed b. Toğaç'ın (ö. 334/946) yeğenidir ve onun devletinde valilik yapmaktadır.¹⁶¹ Bu yazdığı methiyelerin ardından Mütenebbî birçok maktua şiir söylemiştir. Bu kısa şiirler aralarında geçen konuşmaları, oturup eğlendikleri meclisleri, aralarında geçen latifeleri, çıktıkları avları ve gördükleri hayvanları tasvir etmesi gibi çeşitli olayları içermektedir. En sonunda da Ebû Muhammed İbn Toğaç'a kısa bir şiirle veda etmiştir.¹⁶²

Mütenebbî'nin bu dönemde İhşîdî hanedanından birinin yanına uğraması son derece makul gözükmemektedir. Nitekim dönemin siyasi şartları değişmekte ve Mısır merkezli İhşîdî hanedanı Şam bölgesinde güç kazanmaktadır. Bunun sebebi İhşîdîlere karşı Şam bölgesini savunan İbn Râik'in 330/941 yılında Nâsirüddeve tarafından öldürülmüş olmasıdır.¹⁶³ Bu olayın ardından İhşîdîlerin komutanı Kâfûr, Halep'e saldırmış ve Halep kısa süreliğine de olsa İhşîdîlerin eline geçmiştir.¹⁶⁴ Halep gibi Kuzey Şam bölgesinin önemli bir şehrine kadar yayılmaları, İhşîdîlerin hakimiyetinin ne kadar arttığının görülmesi açısından önemlidir.¹⁶⁵ Şair, Taberiye'de İbn Râik'in komutanlarından birine yazdığı methiyeleri artık oranın yakınında bulunan Ramle'de onun düşmanı konumunda bulunan İhşîdî hanedanının bir üyesine yazmaktadır.

Mütenebbî'nin değişen siyasi koşullarla hamisini değiştirmesi sadece kendi çıkarını korumaya yönelik bir hareket değildir. Şair-hami ilişkisinde haminin de en az şair kadar, belki de daha fazla çıkarı bulunmaktadır. Şöyle ki, hakim konuma geçen valilerin kendilerine meşruiyet kazandıracak ve halk nezdinde itibarlarını koruyacak sanatçılara ihtiyaçları vardır.¹⁶⁶ Ebû Muhammed'in davranışı bunun en açık örneklerinden biridir. O, Mütenebbî'ye mektup göndererek şiir yazması için özel olarak davet etmiştir. Bunun da ötesinde onun gelişini dört gözle beklemiş ve geldiğinde ona saygıyla muamele etmiştir.¹⁶⁷ Artık Mütenebbî, kendisinden methiyeler talep edilen bir isim haline gelmiştir. Sonunda bir şiir dehası olarak ün bulmuş ve bu sayede kasideleri daha yüksek caizeler almaya başlamıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁰ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 209.

¹⁶¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 16/223.

¹⁶² Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 212-224.

¹⁶³ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmilu fi't-Târîh*, thk. Muhammed Yusuf ed-Dekkak (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 7/162.

¹⁶⁴ İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, thk. Halil el-Mansur (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 61-62.

¹⁶⁵ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 157.

¹⁶⁶ Tuba Işınsu Durmuş, *Şair ve Sultan: Osmanlı'da Edebî Himaye* (İstanbul: Muhit Kitap, 2021), 29.

¹⁶⁷ el-Maarrî, *Şerhu Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 2/393-394.

¹⁶⁸ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 160-161; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 31.

2. Mütenebbî'nin Şam Yılları

2.1. Antakya'ya Yolculuk

Mütenebbî 336/947 yılına gelindiğinde Antakya'da bulunan Ebu'l-Aşâir'in yanına gitmek için yola çıkmıştır. Kuzeye yaptığı bu yolculuğunda yol üzerinde bulunan Trablus şehrine uğramıştır. Bu şehrin valisi İshak b. İbrahim b. Keygalağ, ondan kendisine bir methiye yazmasını istemiştir. Mütenebbî bu isteği kabul etmemiştir. Buna gerekçe olarak da belli bir süre şiir yazmamaya yemin etmesini sunmuştur.¹⁶⁹ Bu gerekçe Antakya valisini övmeye giden birisi için makul gözükmemektedir. Nitekim Antakya'da Hamdânîler hüküm sürmektedir ve Mütenebbî onların bölgedeki düşmanı konumunda olan İhşîdîlerin topraklarından gelmektedir. Bu şehirlerden geçerken oradaki yöneticileri övmesi geleceği açısından tehlike teşkil edebilir. Buna gösterilebilecek bir diğer gerekçe ise İbn Keygalağ'ın Mütenebbî hapisteyken oraya atanan bir vali olmasıdır. Her ne kadar zamanında Mütenebbî'yi hapisten çıkaran kişi İbn Keygalağ olsa da, yaşanan hadiseler sebebiyle ona kötü muamele etmiş olması ve aralarına bir soğukluk girmiş olması mümkün gözükmemektedir.¹⁷⁰ Bundan dolayı Mütenebbî ona methiye yazmaktan imtina etmiş olabilir. Her halükarda Mütenebbî ona methiye yazmamış ve İbn Keygalağ da onun yolculuğuna devam etmesini engellemiştir. Yine de Mütenebbî inadını sürdürmüş ve sonunda bir fırsat bulup Trablus'tan kaçmayı başarmıştır. İbn Keygalağ da onun peşinden adamlarını göndermiş ancak onu yakalayamamıştır.¹⁷¹ Şair canı pahasına gururunu bir kenara bırakmayı reddetmiştir. Bu kaçışın ardından da yaptıkları karşılığında onu sert bir dille hicvetmiştir:

وَإِذَا أَشَارَ مُحِبًّا فَكَأَنَّهُ قَرْدٌ يُفْهَقُهُ أَوْ عَجُوزٌ تَلْطُمُ
يَقْلِي مُفَارَقَةً الْأَكْفَبِ قَذَالَهُ حَتَّى يَكَادَ عَلَى يَدٍ يَتَعَمَّمُ

Konuşarak bir şeye işaret edince, gülen bir maymuna yada dövünen bir kocakarıya benzer.

*Kafası şaplak yemeden duramaz, hatta sarığını sararken neredeyse birinin eli üzerine saracaktır.*¹⁷²

Şiirin sonunda konuyu Ebu'l-Aşâir'e getirir ve onu birkaç beyit süren bir bölümde metheder:

وَأَرَعْتَ مَا لِأَبِي الْعِشَائِرِ خَالِصاً إِنَّ النَّشَاءَ لِمَنْ يُزَارَ فَيُنْعِمُ

*Sadece Ebu'l-Aşâir'in hakettiği şeyi talep ettin, övgü kendisi ziyaret edildiğinde hediye verenler içindir.*¹⁷³

¹⁶⁹ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 2/458.

¹⁷⁰ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 135.

¹⁷¹ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 2/458-459.

¹⁷² Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 571.

¹⁷³ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 572.

Mütenebbî, İbn Keyaglağ'ı şaşırtmak için Antakya'nın bulunduğu kuzey tarafına değil güneye yönelmiştir. Önce Dimeşk'e ardından Ba'lebek'e gitmiştir. Oradan da son olarak Antakya'ya varmıştır.¹⁷⁴

2.2. Hamdânî Devleti

Hamdânî Hanedanlığı, Tağlib Kabilesi'ne dayanan en köklü Arap hanedanlarından biridir. Tağlib Kabilesi ise Cahiliye devrinde de Araplara önderlik yapmış olan ve bölgede hakim konumda bulunan bir kabiledir. İslam'ın gelişiyle beraber Müslüman olan bu kabile önemini korumuş, Abbâsîler döneminde de devletin içerisindeki en önemli hanedanlıklardan biri haline gelmiştir. Hamdân b. Hamdûn, bu hanedanın ismini aldığı ve kurucusu sayılan isimdir. Onun torunlarından öne çıkan iki isim vardır. Bunlardan biri Nâsirüddeve (ö. 358/969) olarak bilinen Hasan b. Abdullah b. Hamdân'dır ve Hamdânî Devleti'nin Musul'daki kolunun kurucusudur. Diğerisi ise Seyfûddeve (ö. 356/967) olarak bilinen Ali b. Abdullah b. Hamdân'dır ve Hamdânî Devleti'nin Halep'teki kolunun kurucusudur.¹⁷⁵

Nâsirüddeve'nin Musul'a vali olması çok çalkantılı bir süreçtir. Bölgeye birkaç defa hakim olmuş, bazen görevden alınmış bazen de zorla yönetimden indirilmiştir. En nihayetinde belli bir ücret karşılığında Halife Râzî tarafından Musul valisi olarak tanınmıştır. Ancak vergi ödemeyi bıraktığında Halife 327/938 yılında bir ordu ile Musul'a saldırmıştır. Bu fırsattan yararlanan eski emîrû'l-ümerâ İbn Râik, Bağdat'ı ele geçirmiştir. Halife'nin bu zor durumundan yararlanarak Nâsirüddeve tekrar belli bir miktar vergi karşılığında Musul valisi olmuştur. 330/942 yılına gelindiğinde Bağdat'a yapılan bir saldırıda Halife Muttakî ile emîrû'l-ümerâ İbn Râik Musul'a sığınmıştır. Bu durumu fırsat bilen Nâsirüddeve İbn Râik'e suikast düzenleyip onu öldürmüştür. Halifeye de İbn Râik'in ona karşı bir komplo düzenlediğini bundan dolayı onu öldürdüğünü söylemiştir. Halife de emîrû'l-ümerâ olarak Nâsirüddeve'yi atamıştır. Bundan sonra da yardımlarından dolayı ona Nâsirüddeve, kardeşine de Seyfûddeve ünvanlarını vermiştir.¹⁷⁶

Halep merkezli Hamdânî Devleti'nin kurucusu ise Seyfûddevedir ve kuruluşu Musul'dan sonra olmuştur. Nâsirüddeve, Musul'da ve çevresinde yönetimini kurduğu bu dönemde İhşîdîler Halep dahil bütün Şam bölgesinde hakimiyet kurmuştur. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi İbn Râik İhşîdîlere karşı mücadele eden isimdir ve onun öldürülmesi İhşîdîlerin avantajına olmuştur. Ancak İhşîdîlerin Kuzey Şam'daki bu hakimiyeti çok da uzun sürmemiştir. 333/944 yılında Seyfûddeve kardeşinden aldığı destekle Halep'i ele geçirmiştir. Ardından güneye saldırıp İhşîdîlerin komutanı Kâfûr'u bozguna uğratarak Dimeşk'i yönetimine katmıştır. Halep gibi kuzeydeki bir şehrin

¹⁷⁴ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 51; Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 135.

¹⁷⁵ Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, 265.

¹⁷⁶ Ahmet Güner, "Nâsirüddeve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/402.

kaybedilmesi İhşîdiler için sorun oluşturmamaktadır. Aslına bakılırsa Bizanslılara karşı Halep ve civarında kurulacak bir tampon devlet onların işine gelmiştir. Ancak Seyfûddeve'nin güneye yönelmesi Muhammed b. Toğaç'ı endişelendirmiştir ve bir orduyla Dimeşk'i ondan geri almıştır. Sonunda Hamdânîlerle İhşîdiler arasında barış anlaşması olmuş ve Kuzey Şam bölgesindeki Halep, Hıms ve Antakya civarının Seyfûddeve'ye bırakılması Güney Şam bölgesindeki Dimeşk, Filistin ve civarının Muhammed b. Toğaç el-İhşîdî'ye kalması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁷

Halep merkezli yönetimini kuran Seyfûddeve, Nâsirûddeve'nin küçük kardeşi olup Hamdânîlerden ikinci devlet kuran kişidir. Buna rağmen dönemindeki şöhreti abisinin önüne geçmiştir. Bu büyük oranda onun Doğu Roma'ya karşı verdiği mücadelelerden kaynaklanır. İslam dünyası onu kafirlere karşı İslam topraklarını savunan bir kahraman olarak görmüştür. Aslında Müslümanlarla Doğu Roma mücadelesi ilk İslam fetihlerinden beri sürmektedir. Ancak büyük oranda Müslümanların lehine olan bu mücadele yavaş yavaş Doğu Roma'nın lehine dönmeye başlamıştır. Nitekim önceki dönemlerde genelde savunma halinde olan Doğu Roma artık saldırıya geçmeye başlamış ve İslam dünyası üzerine akınlar gerçekleştirmiştir. 322/934 yılına gelindiğinde Doğu Roma ciddi ölçüde ilerleme kaydetmeye başlamış ve bazı Müslüman şehirleri ele geçirmiştir. Bu yenilgilerdeki en etkili sebep Abbâsîlerin parçalanıp zayıflamasıdır. Bu parçalanmanın ardından İslam dünyasını savuma görevi Seyfûddeve gibi küçük emirlikleri yöneten isimlere kalmıştır. Uzun süre Doğu Roma saldırılarına karşı direnç göstermesi onun şöhretine büyük oranda katkı sağlasa da küçük bir emirliğin imparatorluk karşısında başarılı olması çok da mümkün değildir. Doğu Romalılar sonunda 351/962 yılında Halep ve civarını yağmalamış ve Seyfûddeve'yi şehirden kaçmak zorunda bırakmışlardır. Bu tarihten sonra Halep eski önemini yitirmiştir.¹⁷⁸

Seyfûddeve'nin önemi ve şöhreti sadece siyasi aktiviteleriyle sınırlı değildir. Onun döneminde Halep kültürel ve sanatsal bir merkez haline gelmiştir. Fârâbî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, İbn Nübâte İbn Hâleveyh, İbn Cinnî gibi İslam medeniyetine büyük hizmetler vermiş birçok isim Halep'te bulunmuştur. Mütenebbî kadar meşhur bir şair sayılan Ebû Firâs el-Hamdânî ve Ebû Bekir es-Sanevberî gibi isimler de Seyfûddeve'nin himayesinde yer almışlardır.¹⁷⁹ Seyfûddeve yönetimindeki Halep, ikinci bir Bağdat olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁰

Mütenebbî için önemli olan iki şey Halep'te bir araya gelmiştir. Bunlardan ilki şairliğini konuşturabileceği kültürel yönden zengin bir ortam diğeri ise onu himaye edecek bir kahramandır.

¹⁷⁷ Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, 273; Abdülkerim Özeydin, "Seyfûddeve el-Hamdânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/36.

¹⁷⁸ Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, 275-279.

¹⁷⁹ Tâlib Yâzıcı, "Halep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/242.

¹⁸⁰ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 186.

Gerçekten de Mütenebbî aradığı özelliklerin hepsini Seyfûddeve’de bulmuştur.¹⁸¹ O, soylu bir Arap kabilesindendir ve soyu Kahtânîlere dayanan Mütenebbî’nin onun himayesine girmesi kendisi açısından istenilen bir durumdur.¹⁸² Aynı zamanda cahiliyeden beri Arapların arasında yüceltilen cesaret, cömertlik ve gurur gibi çeşitli özellikleri kendinde barındırmaktadır.¹⁸³ Bununla beraber Seyfûddeve şiirden anlayan ve şairlere değer veren bir yöneticidir. Bu yüzden şairlere karşı oldukça cömert davranmaktadır.¹⁸⁴ Ek olarak bütün kültürel ve ilmi sahalardan farklı isimlerin Halep’te toplanması onun sadece şiire değil her çeşit kültürel ve ilmi çalışmaya destek verdiğinin göstergesidir. İşte bu ve benzeri sebepler dolayısıyla Mütenebbî sanatının en verimli dönemini Halep’te geçirmiştir.¹⁸⁵

2.3. Antakya’da

Ebu’l-Aşâir, Seyfûddeve’nin kuzenidir ve onun topraklarına dahil olan Antakya’da valilik yapmaktadır. Mütenebbî onun yanına giderek bazı methiyeler ve kısa şiirler yazmıştır. Bu şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla onun maiyetinde bulunmuş, içki sofralarına oturmuş ve onun maiyetindeki diğer şairlere karşı mücadele etmiştir.¹⁸⁶ Mütenebbî Ebu’l-Aşâir’in yanına 336/947 yılında gelmiş ve yaklaşık bir sene onun yanında kalmıştır.¹⁸⁷ Ancak Ebu’l-Aşâir Mütenebbî’nin asıl hedefi değildir. O, Seyfûddeve’ye ulaşmak için Ebu’l-Aşâir’i bir basamak olarak kullanmak istemektedir.¹⁸⁸ Sonuçta devletin başı olan ve insanların teveccühüne sahip olan kişi Seyfûddevedir. Bu yüzden Mütenebbî’nin Ebu’l-Aşâir’in yanında ikameti uzun sürmemiştir. Seyfûddeve’nin Antakya’ya yaptığı bir ziyaret sırasında ona methiye yazma fırsatını kaçırmamış ve emirin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Zaten emirin bu meşhur şairin ismini duymuş olması¹⁸⁹ ve hatta onu tanıyor olma ihtimali yüksektir.¹⁹⁰ Mütenebbî bu methiyede klasik bir girişten sonra Seyfûddeve’ye övgü bölümüne geçmiştir. Ardından onun bulunduğu çadırı tasvir etmiştir ve şiirin bir noktasında Rum kralıyla onu kıyaslamıştır.¹⁹¹ Bazı yorumcular bu şiirin tekellüf içerdiğini iddia etmiştir.¹⁹² Gerçekten de şiir zorlama bir tarzda kaleme alınmıştır. Şair diğer şiirlerinde yaptığı gibi kendini öne çıkarmamış ya da tarizlerde bulunmamıştır. Buna karşın başa yeni geçmiş olan bu emirle henüz tanışan şairin ona karşı dikkatli davranması doğal

¹⁸¹ Esat Ayyıldız, “el-Mutenebbî’nin Seyfûddeve’ye Methiyeleri (Seyfiyyât)”, *BEÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ*, (28 Ekim 2020), 502.

¹⁸² Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 197-198.

¹⁸³ Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 182.

¹⁸⁴ Seâlibî, *Yetîmetü’l-Dehr*, 1/37-38.

¹⁸⁵ Taha Hüseyin, *Ma’a’l-Mütenebbî*, 155-156; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*, 610.

¹⁸⁶ Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî*, 236-256.

¹⁸⁷ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu’l-Mütenebbî*, 51.

¹⁸⁸ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbî*, 35; Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 177.

¹⁸⁹ Mütenebbî’nin bundan önce gençliğinde Seyfûddeve’ye yazdığı bir methiye daha vardır. Bkz: Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî*, 425. Tam olarak karşılaşıp karşılaşmadıkları bilinemese de bu emirin onu duymuş olduğuna delildir.

¹⁹⁰ Şakir, *el-Mütenebbî*, 306-307.

¹⁹¹ Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî*, 256.

¹⁹² Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 213.

karşılmalıdır.¹⁹³ Bu methiyesinde klasik kaside üslubunu kullanmıştır. Önce gazelî bir giriş yapmış, sonra da devesinden bahsetmiştir:

إِذَا طَفَرْتَ مِنْكَ الْعَيُونَ بِنَظَرَةٍ أَثَابَ بِهَا مُعِيَ الْمَطِيَّ وَرَازِمَهُ

*Gözler senden bir bakışla nasiplendi mi, onunla yorgun ve bitap düşmüş develer can bulur.*¹⁹⁴

Bundan sonra birkaç beyit Seyfüddevle'nin çadırını tasvir etmiş ardından da övgü bölümüne geçmiştir:

لَهُ عَسْكَرٌ خَيْلٍ وَطَيْرٍ إِذَا رَمَى بِهَا عَسْكَرًا لَمْ يَبْقَ إِلَّا جَمَاجِمُهُ

*Onun süvarilerden ve kuşlardan iki adet ordusu vardır. Onları bir ordunun üstüne gönderince sadece kafatasları kalır.*¹⁹⁵

Bu şiir Mütenebbî'nin öne çıkan eserlerindendir ve yorumcular tarafından üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuştur.¹⁹⁶

Bu methiyenin ardından Mütenebbî Seyfüddevle'ye iki kısa şiir daha yazmıştır. Seyfüddevle'nin bu şiirlerden oldukça etkilendiği söylenebilir. Nitekim Mütenebbî'nin şiir gücünü gören Seyfüddevle, onu Halep'teki sarayına davet etmiştir. Bu daveti kabul etmek için Mütenebbî bazı şartlar koşmuştur. Öncelikle o, şiir okurken ayakta değil oturarak şiir okuma hakkı istemiştir. Aynı şekilde Seyfüddevle'nin huzuruna gelince diğer kişilerin yaptığı gibi yeri öpmeyecektir. Bu şartları sunan Mütenebbî aşırıya kaçmakla itham edilmiştir. Gerçekten de şartlar bir şairin emire karşı kolaylıkla sunabileceği türden değildir. Ancak Mütenebbî kadar mahir bir şairi elinden kaçırmak istemeyen Seyfüddevle bu şartları kabul etmiştir.¹⁹⁷ Mütenebbî'nin, Seyfüddevle'nin hamiliğinde ve yöneticiliğinde diğer maiyetinde bulunduğu kişilerden çok daha fazlasını bulması gibi Seyfüddevle de Mütenebbî'nin şiirinde ve sanatında diğer şairlerde bulduğundan çok daha fazlasını bulmuştur.¹⁹⁸ Bundan dolayı onu daha özel bir yerde tutmuş ve diğer şairlere karşı vermeyeceği tavizleri vermiş olduğu söylenebilir. Bunun dışında Mütenebbî'ye hayatının bu safhasına kadar görmediği müreffeh bir hayat yaşatmıştır.¹⁹⁹ Mütenebbî'ye her yıl üç kaside yazması karşılığında üç bin dinar vermektedir. Ebû Firâs, bu parayı başka şairlere dağıtarak çok daha fazla şiir yazdırabileceği hususunda

¹⁹³ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 35.

¹⁹⁴ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 257.

¹⁹⁵ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 259.

¹⁹⁶ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 36-41; Şakir, *el-Mütenebbî*, 313-317; Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 162-174.

¹⁹⁷ Yusuf el-Bediî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, 71.

¹⁹⁸ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 198-199.

¹⁹⁹ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 201.

Seyfûddeve'yi kınamıştır.²⁰⁰ Ancak öyle görünüyor ki Seyfûddeve, Mütenebbî'nin yazdığı az sayıda şiiri diğer şairlerin yazacağı çok sayıda şiire tercih etmektedir.

Seyfûddeve'nin Mütenebbî'nin şiirlerine gösterdiği değer meyvesini vermiştir. Nitekim Mütenebbî'nin yazdığı en güzel ve kaliteli şiirler Seyfûddeve'nin yanındayken yazdıklarıdır.²⁰¹ Bu şiirler daha sonradan *Seyfiyyât*²⁰² olarak bilinmiş ve Mütenebbî'nin *Dîvân*'ında en çok öne çıkan şiirler olmuştur.²⁰³ Aynı zamanda Seyfûddeve en kaliteli şiirlerin yazıldığı kişi olma ayrıcalığının yanında en çok şiirin yazıldığı kişi olma ayrıcalığını da elde etmiştir. Nitekim Mütenebbî'nin *Dîvân*'ında en çok yer kaplayan şiirler Seyfûddeve hakkında yazılanlardır. Gerçekten de Mütenebbî seksenin üzerinde şiiri ve birçok maktuayı Seyfûddeve'ye ithaf etmiştir.²⁰⁴ Bunlardan on dördü Rumlarla olan savaşlarını anlatmakta, dördü diğer Arap kabileleriyle olan savaşlarını anlatmakta, on beşi belli bir vakıayı temel almadan doğrudan Seyfûddeve'yi övmektedir. Bunların dışında sayıca az olsa da Seyfûddeve'nin akrabaları hakkında beş mersiye kaleme almıştır.²⁰⁵ Bu sayının sadece Mütenebbî'nin övdüğü diğer kişilere kıyasla yüksek olmadığı, aynı zamanda dönemin diğer şairlerinin belli bir emir veya halife için yazdığı şiirlerle kıyaslandığında da oldukça yüksek bir rakam olduğu söylenebilir.²⁰⁶

Seyfûddeve isminin günümüze kadar kalmasına en çok katkı yapan unsurun Mütenebbî'nin şiirleri olduğu söylenebilir. Nitekim onun sarayında bulunun diğer şairler, dilciler ve filozoflar anılırken onların isimleriyle beraber Seyfûddeve anılmaz. Ancak Mütenebbî denilince hemen arkasından diğer hamileri aksine Seyfûddeve akla gelir. Aynı şey Seyfûddeve için de geçerlidir. Onun hamiliğini yaptığı kişiler arasında ilk akla gelen Mütenebbî'dir. Bu sıkı ilişkinin bir sebebi de Mütenebbî'nin sadece bir methiye şairi gibi davranmayıp aynı zamanda Seyfûddeve'nin yaşadığı önemli olayları sürekli olarak tasvir etmesidir. Nasıl ki Mütenebbî'nin *Dîvân*'ına bakılarak onun yaşadıkları takip edilebiliyorsa aynı şekilde *Seyfiyyat* kısmına bakılarak da Seyfûddeve'nin yönetimi ve bu dönemde yaşadıkları takip edilebilmektedir. Hatta bazı yorumcular tarafından bu durum diğer milletlerin tarihi destanlarıyla kıyaslanmış ve *Seyfiyyat*'ın, Yunanların *İlyada*'sından, Perslerin *Şahname*'sinden, Hintlerin *Mahabharata* ve *Ramayana* destanlarından çok daha üstün olduğu iddia edilmiştir.²⁰⁷ Ancak iki farklı türü temsil eden bu eserleri tam olarak kıyaslamak imkansız gözükmektedir.²⁰⁸

²⁰⁰ Yusuf el-Bediî, *es-Subhu 'l-Münebbî an Haysiyyeti 'l-Mütenebbî*, 87-88.

²⁰¹ Esat Ayyıldız, "el-Mutenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (*Seyfiyyât*)", 501-502.

²⁰² Ebu'l-Ala el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi 't-Tayyib el-Mütenebbî*, thk. Abdilmucid Deyyab (kahire: Daru'l-Mearif, 1992), 3/11.

²⁰³ Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 146.

²⁰⁴ Mütenebbî, *Dîvânü 'l-Mütenebbî*, 256-441.

²⁰⁵ Azzam, *Zikrâ Ebi 't-Tayyib Ba 'de Elfi Âm*, 96.

²⁰⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 146.

²⁰⁷ Azzam, *Zikrâ Ebi 't-Tayyib Ba 'de Elfi Âm*, 97.

²⁰⁸ Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 151.

2.4. Halep'te

Böylece Mütenebbî 337/948 yılında²⁰⁹ Seyfûddeve'nin yanında hayatının yeni bir safhasına başlamıştır. Bedr b. Ammar ve Ubeydullah b. Toğaç'ın ardından yeniden saray hayatına giriş yapmıştır.²¹⁰ Aynı zamanda bu durum onun sürekli olarak saraydaki diğer şairlere karşı mücadele etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Yalnızca şairler değil saraydaki başka kişiler de onun sahip olduğu konumdan rahatsız olmuş ve onu Seyfûddeve'nin gözünden düşürmeye çalışmışlardır.²¹¹

Mütenebbî'nin Halep'te bulunduğu sırada talihsiz bir olay yaşanmış ve Seyfûddeve'nin annesi vefat etmiştir. Bunun üzerine Seyfûddeve, Antakya'dan çıkarak annesinin cenazesi için Meyyâfârikîn'e gitmiştir. Bundan bir süre sonra da Mütenebbî oraya gitmiştir.²¹² Bu vefat üzerine Seyfûddeve'nin yanında yazdığı ilk mersiye onun annesine olmuştur.²¹³ Mersiyesinde dikkat çekici bir nokta ise mersiye'nin ana konusu Seyfûddeve'nin annesi olmasına rağmen, şiirin içerisinde Seyfûddeve'ye de büyük ölçüde yer verilmesidir. Şair, emiri övmek için hiçbir fırsatı kaçırmak istememektedir. Bu yüzden mersiye türünden bir esere bile birçok methiye içeren beyit ilâştirmiştir:

وَوَاجِدُهَا نِطَاسِي الْمَعَالِي

يُعَلِّلُهَا نِطَاسِي الشَّكَايَا

*Onunla hastalıkların uzmanı olan birisi ilgileniyor. Oğlu da yüce işlerle ilgileniyor.*²¹⁴

Devamlı olarak Seyfûddeve'yi öne çıkarmasının şiirlerin kalitesini azaltacağı düşünülmemelidir. Zira bazı beyitleri zayıf görülse de bu şiir, Mütenebbî'nin *Dîvân*'ındaki gözde şiirlerden olmuştur.²¹⁵

Seyfûddeve'nin aynı yıl içerisinde yaşadığı bir diğer kötü olay ise yönetiminde bulunan Kelb Kabilesi'nin isyan etmesidir.²¹⁶ İsyan, Mütenebbî'nin de geçmişte isyan çıkardığı yer olan Semâve Çölüdür. Bu çölün yakınında bulunan Hıms şehrine saldırıp Seyfûddeve'nin amcaoğlu Ebû Vâil'i esir almışlar ve karşılığında fidye istemişlerdir. Seyfûddeve onları bir süre oyalamış ve ordusuyla bir sabah vakti baskınıyla amcaoğlunu kurtarmıştır.²¹⁷ Mütenebbî de bu fırsatı değerlendirerek hadiseyi vasfeden ve Seyfûddeve'yi öven bir şiir yazmıştır.²¹⁸ Öte yandan bu şiirde Mütenebbî'nin tahalluslarındaki²¹⁹ başarısı göze çarpmaktadır:

²⁰⁹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 256.

²¹⁰ Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffâ 'l-Kebîr*, 1/375.

²¹¹ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 57-58.

²¹² Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 213.

²¹³ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 265.

²¹⁴ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 267.

²¹⁵ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 215; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 44-46; Taha Hüseyin, *Ma 'a 'l-Mütenebbî*, 177-180.

²¹⁶ el-Maarrî, *Şerhu Dîvâni Ebi 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 3/55.

²¹⁷ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 215-216.

²¹⁸ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 269.

²¹⁹ Şiirde gazel bölümünden methiye bölümüne geçerken iki konu arasında bağlantı kuran beyit.

Eğer aşktan başka bir şey beni esir etmiş olsaydı, Ebû Vâil'in kurtulduğu gibi kurtulurdum.

Seyfûddeve, amcaoğlunu isyancı kabilelerin elinden kurtarsa da ölümüne engel olamamıştır. Bundan bir süre sonra 338/949 yılında Ebû Vâil vefat etmiş ve Mütenebbî onun hakkında da bir mersiye yazmıştır. Saldırılarından kurtulduktan kısa bir süre sonra vefat etmesi sebebiyle isyanda yaralandığı ve bu yaralarından dolayı öldüğü düşünülmektedir.²²⁰ Bu şiirinde de kendisine mersiye yazılan kişiden ziyade Seyfûddeve öne çıkmaktadır:

مَا كُنْتُ عَنْهُ إِذْ اسْتَغَاثَكَ يَا سَيْفَ بَنِي هَاشِمٍ بِمَغْمُودٍ
يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ يَا مَلِكَ آلِ أَمْلَاكِ طُرّاً يَا أَصِيدَ الصَّيْدِ

Senden yardım istediğinde ey Hâşim oğullarının kılıcı! Sen kınında durmadın.

*Ey yücelerin yücesi, bütün mülkün sahibi, şerefliğin şerefli!*²²¹

Aynı yıl içerisinde Seyfûddeve'nin kardeşi Nâsirüddeve, Büveyhî saldırılarından dolayı zor durumda kalmıştır. Bu sebeple Seyfûddeve kardeşine yardım etmek için Musul'a gitmiştir.²²² Bu olayın üzerine Mütenebbî Seyfûddeve'yi öven bir şiir kaleme almıştır.²²³ Olayların kronolojik sırasını belirlemek oldukça kolaydır. Nitekim şair *Dîvân*'ının bu bölümünden sonra birkaçı hariç şiirlerini nazmettiği sıraya göre dizmiştir.²²⁴

Seydûddeve'nin annesine yazdığı mersiyeden bir yıl sonra Mütenebbî'nin bir mersiye daha yazması gerekmiştir. Zira 338/949 yılında Seyfûddeve'nin henüz bebek olan oğlu Abdullah vefat etmiştir. Bunun üzerine Mütenebbî bir mersiye şiiri daha kaleme almıştır.²²⁵

Bahsi geçen şiirler incelendiğinde Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin maiyetine ilk girdiği zamanlar çok hummalı bir şekilde şiir yazmaya kendini verdiği anlaşılır. Buradan hareketle onun yeni hamisini etkilemek istediği sonucuna ulaşılabilir.²²⁶ Sadece şiirlerin çokluğuna değil şiirlerin kalitesine de yoğun bir çaba sarfettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Seyfûddeve'nin yanına ilk geldiğinde okuduğu methiye, şairin en çok üzerinde durulup yorumlanan şiirlerinden biridir.²²⁷ Şairin yeni bulduğu hamisine ve içine girdiği Halep'teki kültürel ortama karşı oldukça umutvari olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede zikredilebilecek bir diğer husus Mütenebbî'nin gençlik döneminde sürekli olarak yakındığı şeyleden şikayet etmeyi bırakmasıdır. Gençlik dönemine bakıldığında Mütenebbî'nin

²²⁰ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 186.

²²¹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 293.

²²² Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 217.

²²³ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 274.

²²⁴ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 159-160.

²²⁵ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 279.

²²⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 160.

²²⁷ 195 no'lu dipnota bakınız.

şiiirlerinin ilgi görmemesinden şikayetçi olduğu görülebilir.²²⁸ Ancak Seyfûddeve'nin yanına geldiğinde hayata dair şikayetlerinde bir azalma söz konusudur.²²⁹ Buna dair akla gelen ilk sebep, Mütenebbî'nin daha rahat bir yaşama kavuşmuş olmasıdır. Aynı şekilde yeni hamisini övmeye yoğunlaşması da onu kendi sorunlarıyla ilgilenmekten ya da onları şiiirlerine yansıtmaktan alıkoymuş olabilir. Her halükarda hayatının bu safhasında Mütenebbî'nin mutmain bir halde olduğu ve geleceğe umutla baktığı söylenebilir.

2.5. Seyfûddeve'nin Doğu Roma'ya Karşı Mücadeleleri

Bilindiği üzere Mütenebbî Arap asıllıdır ve Arap olmayan halklardan pek de haz etmemektedir. Nitekim ona göre Arapların içinde bulunduğu zorlu durumun sebebi Arap olmayanların hakim konumlarda bulunmasıdır. Bu konuda muhtemelen Mütenebbî ile Seyfûddeve aynı düşünceleri paylaşmaktadır.²³⁰ Gerçekten de Abbâsîlerin bu dönemi, yabancı asıllı kişilerin nüfuzunun son derece arttığı bir dönemdir. Buna ek olarak İslam dünyasının birçok farklı yerindeki devletlerin çoğu Arap olmayanlar tarafından kurulmuştur. Neticede bu durum Abbâsîlerin otoritesinin zayıflamasına yol açmıştır. Sadece emirlikler değil Halife'nin kendisi dahi yabancı unsurların etkisi altında kalmaya başlamıştır. Bu zayıflık Doğu Roma'nın gücünü arttırıp İslam dünyasına saldırılar düzenleyebilmesine zemin hazırlamıştır. Bu olayları müşahade eden Mütenebbî'de milliyetçi duyguların canlanması kaçınılmazdır. Bu duyguları kimi zaman şiiirleri aracılığıyla dışa vurmuştur:

وَأِنَّمَا النَّاسُ بِالْمُلُوكِ وَمَا
تَفْلُحُ عَرَبٌ مُلُوكَهَا عَجَمٌ

*İnsanlar krallarına göredir. Kralları yabancı olan Araplar İflah olmazlar.*²³¹

İslam dünyasında Arap olmayan Müslümanlara karşı bu duyguları taşıyan birisinin, İslam dünyasının dışındaki düşmanlara karşı besleyeceği nefret son derece açıktır. Mütenebbî'ye göre gerçek düşman Arapların bölgedeki en azılı rakibi olan Rumlardır. Onlarla yapılan savaş en önemli savaştır ve diğer savaşlar bu savaşa hizmet ettiği ölçüde manalıdır.²³² Örneğin Seyfûddeve isyan eden Arap kabilelere karşı savaşırken Mütenebbî methiyesinde onlar için merhamet dilemiştir:

تَرَفَّقَ أَبُهَا الْمَوْلَى عَلَيْهِمْ
فَإِنَّ الرِّفْقَ بِالْجَانِي عِتَابُ

*Onlara merhamet et ey Emir! Çünkü suçluya merhamet etmek ona cezadır.*²³³

²²⁸ 63 no'lu dipnota bakınız.

²²⁹ Buna karşı delil olarak mersiyelelerindeki şikayetleri zikredilemez. Mersiye şiiirinde türü gereği bu şikayetlerin olması gerekir.

²³⁰ Şakir, *el-Mütenebbî*, 325-326.

²³¹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 93.

²³² Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 192.

²³³ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 383.

Ancak söz konusu topluluk Arap olmasaydı Mütenebbî'nin bu kadar yumuşak bir üslup takınması beklenmezdi.²³⁴ Bunun da ötesinde Mütenebbî, bu kabilelere yaptıkları şeyin kötülüğünü anlatmaya çalışmıştır. Onların isyanından dolayı Seyfûddeve, Rumlara yöneltmesi gereken gücünü isyanları bastırmak için harcamaktadır:

فَمَا حَزَمُوا بِالرَّكْضِ خَيْلَكَ رَاحَةً
وَلَكِنْ كَفَاهَا الْبَرُّ قَطَعَ الشَّوَاهِقَ
وَلَا شَعَلُوا صُفْمَ الْقَنَا بِقُلُوبِهِمْ
عَنِ الرِّكْزِ لَكِنْ عَنْ قُلُوبِ الدَّمَاسِقِ

*Senin atlarını koşturarak rahatını bozmadılar. Aksine dağlar yerine ovada koşmuş oldular.*²³⁵

*Kalplerine senin mızraklarını yiyerek onları boşta durmaktan alıkoymadılar. Aksine Domestikos'un kalbinden alıkoydular.*²³⁶

Arap kabilelerin isyanlarını bu şekilde şiirlerine konu eden Mütenebbî konu Rumlara gelince bütün şiir gücüyle saldırmakta ve onların karşısında yer alan Seyfûddeve'yi her şekilde övmektedir. Seyfûddeve'nin verdiği bu mücadeleye dair beslediği samimi duyguları şiirlerine yansıtmış ve son derece coşkulu şiirler kaleme almıştır. Seyfûddeve'nin kazandığı her savaşta onu övmüş, kazanamadığı ya da yenildiği savaşlarda da onu teselli etmiştir. Ancak bir methiye şairi olarak daha çok kazandığı savaşların üzerinde durmuş ve bu savaşları mübalağalı ifadelerle anlatmıştır. Örneğin Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin yanına geldiği 337/849 yılında Doğu Roma Müslümanların hakim olduğu Hades kalesini yerle bir etmiştir. Mütenebbî bu yenilgiden bahsetmezken sonradan Müslümanların kaleyi geri almasını büyük bir zafer olarak anlatmıştır.

Mütenebbî'nin Rumlara karşı şahit olduğu ilk zafer Seyfûddeve'nin 339/950 yılında yaptığı seferdir. Bu seferde Seyfûddeve, yaptığı saldırı sonucunda birçok ganimet ve esir ele geçirmiştir. Ancak dönüş yolunda Rumlar Seyfûddeve'nin etrafını çevirmişler ve onun geri dönmesini engellemişlerdir. Seyfûddeve yanındaki küçük bir grupla düşmanı yararak kaçmayı başarmış ancak büyük kayıplar vermiştir.²³⁷ Mütenebbî ilk olarak kazandıkları zafer hakkında bir methiye yazmış²³⁸ ardından dönerken yaşadıkları yenilgi hakkında bir teselli şiiri kaleme almıştır.²³⁹ Seyfûddeve'yi övmüş ve kaybedilen savaşın sorumluluğunu büyük oranda insanların hakirliğine ve hainliğine yüklemiştir.²⁴⁰

²³⁴ Şakir, *el-Mütenebbî*, 328.

²³⁵ Anadolu'nun dağlık, Cezîre'nin ise düzlük olmasından dolayı Rumlara saldırmayıp Arap isyanlarıyla uğraşmasını bu şekilde ifade etmiştir.

²³⁶ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 396.

²³⁷ Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 193.

²³⁸ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 309.

²³⁹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 311.

²⁴⁰ Bu şiir hakkında ayrıntılı yorum için bkz: Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 198-199.

Bu olaydan bir yıl sonra Seyfûddeve tekrar saldırıya geçmek istemiştir. Ancak muhtemelen geçen yıl yaşanan kötü hadise sebebiyle Müslümanlar bu saldırı konusunda çekimser davranmışlardır. Mütenebbî bu konuda Seyfûddeve'yi öven, aynı zamanda Müslümanları savaşa teşvik eden bir şiir kaleme almıştır.²⁴¹ Bu seferinde Seyfûddeve Amasya'da bulunan Harşena'ya kadar ilerlemeyi planlamış, ancak yoğun kar yağışı sebebiyle hedefini gerçekleştirememiştir.²⁴² 341/952 yılına gelindiğinde Seyfûddeve Maraş'ı Rumlardan geri alıp yeniden inşa etmiştir. Mütenebbî, bu olaya değinen ve yine Seyfûddeve'yi öven bir şiir yazmıştır.²⁴³ Bu saldırıların ardından Müslümanların elindeki Rum esirlerin sayısı artmış olmalıdır ki, Rumlar esirlerin fidyesini ödemek için bir elçi yollamışlardır. Bu konuda Mütenebbî irticalen maktua bir şiir söylemiştir.²⁴⁴ Ardından elçinin Seyfûddeve'ye gelmesini tasvir eden ve *Dîvân*'ında öne çıkan eserlerinden olan bir şiir kaleme almıştır:

شُعَاغُ الْحَدِيدِ الْبَارِقِ الْمُتَأَلِّقِ
فَلَمَّا دَنَا أَخْفَى عَلَيْهِ مَكَائَهُ
إِلَى الْبَحْرِ يَمْشِي أَمْ إِلَى الْبَدْرِ يَرْتَقِي
وَأَقْبَلَ يَمْشِي فِي الْبَسَاطِ قَمَا دَرَى

Demirin parlayan ışıltısı onun gözünü almış ve nerede olduğunu bilememiştir.

*Halıda yürümeye başlamış ve denize mi girdiğini yoksa aya mı yükseldiğini bilememiştir.*²⁴⁵

342/953 yılına gelindiğinde Seyfûddeve tekrar saldırıya geçmiştir. Fıratı geçerek Malatya'ya kadar gitmiştir. Ancak bu sırada Rumların Antakya'ya saldırdığı haberini almıştır. Dönüş yolunda saldırarak onları büyük bir hezimete uğratmış ve Domestikos Bardas'ın oğlu Konstantin'i esir almıştır.²⁴⁶ Mütenebbî bu büyük başarıyı hemen övgülerine konu etmiştir:

وَأِنْ كَانَ فِي سَأْقِيهِ مِنْهُ كُبُولُ
عَلَى قَلْبِ قُسْطَنْطِينَ مِنْهُ تَعَجُّبُ
فَكَمْ هَارِبٍ مِمَّا إِلَيْهِ يَنْوُلُ
لَعَلَّكَ يَوْمًا يَا دُمْسُتُقُ عَائِدُ

Konstantin'in kalbi hayret içerisinde, bacakları ise prangalar içerisinde.

*Belki ey Domestikos, bir gün dönersin. Niceleri kaçmak istedikleri sona varırlar.*²⁴⁷

Seyfûddeve'nin bu yaptığı akınlardan sonra Doğu Roma elçisi Halep'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin tam olarak ne amaçla olduğu belli değildir. Ancak kendilerine yapılan başarılı bir saldırının ardından elçi göndermeleri ateşkes amacıyla göndermiş olabileceklerine delil teşkil etmektedir. Aynı

²⁴¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 316.

²⁴² Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 318.

²⁴³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 352.

²⁴⁴ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 344.

²⁴⁵ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 345.

²⁴⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 195.

²⁴⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 359.

şekilde Mütenebbî'nin yazdığı şiirde de savaşa güçlerinin yetmediği ve barış yapmak istediklerine dair telmihler vardır:²⁴⁸

دُرُوعُ لِمَلِكِ الرُّومِ هَذِي الرِّسَالُ يَرُدُّ بِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَيُشَاغِلُ

*Bu mektuplar Rum kralının kalkanıdır. Kendinin onlarla savunur ve kurtarır.*²⁴⁹

Dikkat çekici olan nokta, Mütenebbî'nin şiirlerinde yoğun olarak tariz yapmaya başlamasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla etrafındaki kişilerle Mütenebbî arasındaki çekişme artmaktadır. Bu kişiler büyük ihtimalle Seyfûddeve'nin gözünde Mütenebbî'yi küçük düşürmeye çalışmaktadırlar. Mütenebbî de methiyelerinin bazı bölümlerinde kendisini öne çıkarmakta ve rakiplerine göz dağı vermeye çalışmaktadır. Nitekim kırk üç beyitlik bu methiyesinde toplam sekiz beyitte kendisini savunmakta ve ismini vermediği bazı şairleri hicvetmektedir:²⁵⁰

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ تَحْتَ ضِئْبِي شُوَيْعُرُ ضَعِيفٌ يُقَاوِنِي قَصِيرٌ يُطَاوِلُ

*Her gün bacağımdan dibinde şairlik taslayan biri mi bitecek? Zayıf ama benimle güç yarıştıran, Kısa ama benimle boy ölçüşen...*²⁵¹

Bundan sonra da Seyfûddeve'nin başarıları sürmüş ve 343/954 yılında bugünkü Maraş'la Adıyaman sınırında bulunan Hades²⁵² kalesini ele geçirmek için sefere çıkmıştır. Rumlar Müslümanları engellemeye çalışsa da başarılı olamamışlardır. Seyfûddeve tahrip olan kaleyi inşa ettirmiş ve tekrar Rumlara karşı bir savunma hattı olarak kullanmaya başlamıştır.²⁵³ Bu konuda Mütenebbî en meşhur şiirlerinden olan²⁵⁴ bir methiye nazmetmiştir:

عَلَى قَدْرِ أَهْلِ الْعَزْمِ تَأْتِي الْعَزَائِمُ وَتَأْتِي عَلَى قَدْرِ الْكِرَامِ الْمَكَارِمُ

*Zorluklar ehil olduğu kadarıyla kişinin başına gelir. Ulvi işler de ehil olduğu ölçüde kişiye verilir.*²⁵⁵

Bu büyük zaferden sonra yine Doğu Roma Seyfûddeve'den ateşkes istemiştir. Bundan dolayı 344/955 yılında tekrar bir elçi göndererek ateşkes isteğinde bulunmuşlardır. Bu konuda Mütenebbî Rumları zemmeden ve Seyfûddeve'yi öven bir methiye kaleme almıştır:

أَرَاعَ كَذَا كُلَّ الْأَنَامِ هَمَامُ وَسَخَّ لَهُ رَسُلَ الْمُلُوكِ غَمَامُ

²⁴⁸ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 195-196.

²⁴⁹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 375.

²⁵⁰ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 376-377.

²⁵¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 377.

²⁵² Wikipedia maddesi, "Sayf al-Dawla" (Erişim 09 Kasım 2022).

²⁵³ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 196.

²⁵⁴ Esat Ayyıldız, "el-Mutenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)", 508.

²⁵⁵ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 385. Bu şiirin tamamının Türkçeye tercümesi yapılmıştır bkz: Esat Ayyıldız, "el-Mutenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)", 510-513.

Bir yiğit bütün insanları nasıl korkuttu? Kralların elçileri yağmur gibi üstüne yağdı.

Ancak Hades kalesi üzerine yapılan savaş henüz sona ermemiştir. Bir sonraki yıl 345/956 tarihinde Rumlar kaleyi kuşatmış ve Seyfûddeve kaleyi kurtarmak için sefer yapmak zorunda kalmıştır.²⁵⁶ Bu konuda da Mütenebbî'nin bir methiyesi vardır.²⁵⁷ Bunun ardından Seyfûddeve saldırıya geçmiştir. Diyarbakır'a sefer ederek Rumları yenilgiye uğratmış ve birçok ganimet elde etmiştir. Bu olayın üzerine Mütenebbî iki methiye yazmıştır. Bir methiye, olay olduktan sonra²⁵⁸ diğeri ise olay Seyfûddeve'nin meclisinde tekrar konuşulup hatırlandıktan sonradır. Aynı zamanda bu şiir onun Halep'te okuduğu son şiiri olmuştur.²⁵⁹ Bu şiirden bir süre sonra Seyfûddeve'nin yanından ayrılmıştır.

2.6. Seyfûddeve'nin Yanından Ayrılma Sebepleri

Mütenebbî hayatının en müreffeh günlerini Seyfûddeve'nin yanında yaşamıştır. Onun yanındayken elde ettiği maddi imkanları ve kazandığı saygınlığı daha önce gittiği hiçbir yerde bulamamıştır. Buna ek olarak Seyfûddeve ile Mütenebbî'nin arasındaki bağın sadece bunlarla sınırlı olmadığından, aralarında bir de sevgi bağının bulunduğu söz edilebilir. Mahmud Muhammed Şakir'in tespitine göre bu sevgi bağı karakterlerinin ve dünya görüşlerinin birbirine benzemesinden kaynaklanmaktadır. İkisi de Arapların bulunduğu bu zorlu durumdan ancak Arap bir liderin önderliğinde kurtulunabileceğine inanmaktadır. Aynı şekilde ikisi de bu mücadelede gerekli erdemlerin cesaret, cömertlik ve güç gibi Arapların Cahiliyeden beri yücelttiği değerler olduğunu düşünmektedir.²⁶⁰ Bu tür benzerlikler emirle şair arasındaki bağı büyük ölçüde güçlendirmiştir.

Mahmud Muhammed Şakir, bu bağların ötesinde başka bir bağın daha bulunduğunu iddia etmiştir. Ona göre Mütenebbî, Seyfûddeve'nin kız kardeşi Havle'yi sevmektedir. Bu iddiayı ilk olarak o ortaya atmıştır ve iddiayı dayandırdığı deliller şu şekildedir: Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin yanına gelmeden önceki şiirleri ile yanına geldikten sonraki şiirleri arasında üslup açısından büyük bir fark bulunmaktadır. Bu dönemde Mütenebbî'nin şiirlerinde gazel, eskisine göre daha fazla öne çıkmaktadır. Şiir üslubu oturmuş ve yetişkinlik çağına gelmiş biri için bu değişimin doğal olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu durum ancak Mütenebbî'nin aşkı gerçekten tecrübe etmiş olmasıyla mümkün gözükmektedir. Nitekim Mütenebbî şiirlerini kendi tecrübelerini ve duygularını temele alarak yazmaktadır.²⁶¹

²⁵⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 197.

²⁵⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 409.

²⁵⁸ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 414.

²⁵⁹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 419.

²⁶⁰ Şakir, *el-Mütenebbî*, 324-326.

²⁶¹ Şakir, *el-Mütenebbî*, 333-334.

Bu söylediklerine ilave olarak Mahmud Şakir, *Dîvân*'dan oldukça güçlü bir delil daha getirir. Seyfûddeve'nin küçük kız kardeşi öldüğünde Mütenebbî ona bir mersiye yazmıştır. Bu mersiyede Mütenebbî'nin adeti olduğu üzere Seyfûddeve ön plana çıkmakta ve şiirin büyük çoğunluğunda ona methiyeler bulunmaktadır. Ancak Seyfûddeve'nin büyük kız kardeşi Havle vefat ettiğinde Mütenebbî yazdığı mersiyede Seyfûddeve'den çok az bahsetmiştir. Kırk dört beyitten oluşan bu mersiyesinin otuz birinde Havle'den bahsetmektedir. Seyfûddeve'ye ise sadece yedi beyit ayırmıştır. Bunun aksine küçük kız kardeşe yazdığı methiyenin yalnızca iki beyiti kız kardeş hakkındadır. Geri kalan kırk iki beyit Seyfûddeve'ye ayrılmıştır. Unutulmamalıdır ki, Mütenebbî Seyfûddeve'nin şairidir ve onun görevi Seyfûddeve'yi övmek ve onun yaşadığı durumları tasvir etmektir. Bu yüzden Havle hakkında bu kadar uzun beyitler yazmasının Mahmud Şakir'in dikkatini çekmiş olması gayet normaldir.²⁶²

Daha da ileri giderek Mahmud Şakir, kız kardeşi Havle'yi evlendirmek üzere Seyfûddeve'nin Mütenebbî'ye söz verdiğini iddia etmektedir. Ancak Seyfûddeve Mütenebbî'ye verdiği sözü tutmamış, bu da onların arasının açılmasında bir unsur olmuştur.²⁶³ Hatta ona göre Mütenebbî'ye düzenlenen suikast girişiminin ana sebebi Mütenebbî'nin Havle'ye duyduğu aşk olabilir.²⁶⁴ Bu iddialar spekülasyondan öteye gitmese de Mütenebbî'nin Havle hakkında yazdığı mersiye gerçekten duygu dolu olduğu ve Mütenebbî'nin ona karşı sevgi beslediği inkar edilemez. Bu sevginin hangi derecede olduğu ve Mütenebbî'nin gerçekten bir aşık olarak mı ona baktığı, yoksa sadece onu takdir eden bir arkadaşı mı olduğu konusu ise tarihe gömülü kalacaktır.²⁶⁵

طوى الجزيرة حتى جاءني خبرٌ فزعت فيه بآمالى إلى الكذب
حتى إذا لم يدع لي صدقه أملاً شرفت بالدمع حتى كاد يشرق بي

Cezire'yi geçip bana bir haber ulaştı. Korktum ve umudumu yalan olmasına bağladım.

*Kesinliği artık bana bir umut bırakmayınca, göz yaşına boğuldum hatta neredeyse göz yaşı benle boğuldu.*²⁶⁶

Mütenebbî ile Havle arasında herhangi bir bağ olsun veya olmasın, Mütenebbî ile Seyfûddeve arasında sevgi bağının var olduğu su götürmezdir.²⁶⁷ Buna rağmen şair ile emir arasında sorunlar baş göstermiş, sonunda ise Mütenebbî Seyfûddeve'nin yanından ayrılmayı tercih etmiş veya zorunda kalmıştır. Aslında bu sorunların çoğu Mütenebbî ile Seyfûddeve'nin maiyetindeki bazı kişiler

²⁶² Şakir, *el-Mütenebbî*, 337-338.

²⁶³ Şakir, *el-Mütenebbî*, 342.

²⁶⁴ Şakir, *el-Mütenebbî*, 360.

²⁶⁵ Aralarında aşk bağı olmadığına dair bkz. Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 82.

²⁶⁶ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 433.

²⁶⁷ Şakir, *el-Mütenebbî*, 311.

arasındaki münasebetlerden kaynaklanmaktadır. Ancak Seyfûddeve ile yaşadığı bazı tatsız olaylar da bulunmaktadır.²⁶⁸

Her ne kadar Mütenebbî ile Seyfûddeve arasında sıkı bir bağ olduğu görülse de Mütenebbî'nin Seyfûddeve'nin emrindeki bir şair olduğu ve ona karşı bazı sorumluluklarının bulunduğu unutulmamalıdır.²⁶⁹ Seyfûddeve, hamiliğini yaptığı her şairde olduğu gibi Mütenebbî'den de sürekli olarak kendisini öven ve şöhretini yayan şiirler beklemektedir. Hatta zaman zaman şiir yazmadığı için Mütenebbî'yi açıkça kınamıştır. Bu, Mütenebbî'nin şiir yazmakta geç kalmasından dolayı yazdığı özür şiirlerinden anlaşılmaktadır:

كَفَرْتُ مَكَارِمَكَ الْبَاهِرَا تَ إِن كَانَ ذَلِكَ مِنِّي اخْتِيَارَا
وَلَكِنْ حَمَى الشَّعْرَ إِلَّا الْقَلِيلَ هُمْ حَمَى النَّوْمِ إِلَّا غِرَارَا

Eğer kendi isteğimle bunu yaptıysam (geç kaldıysam) senin apaçık yüceliklerini inkar etmiş olurum.

*Ama birazı hariç şiir okumamı engelleyen şey beni birazı hariç uykudan alıkoyan endişelerimdir.*²⁷⁰

Ancak şair, bunun dışında başka türlü sıkıntılar da yaşamıştır. Söyle ki, Mütenebbî'yi asıl rahatsız eden Seyfûddeve'nin maiyetindeki bazı kişilerden ve etrafındaki şairlerden gördüğü muameledir. Yaşadıklarına bakıldığında, Mütenebbî ile saraydaki kişiler arasında büyük bir çekişmenin olduğu farkedilmektedir.²⁷¹ Mütenebbî bu mücadelede savunmada kalmayı değil saldırıyı seçmiştir. Seyfûddeve'ye okuduğu ilk methiyesinde dahi etrafındaki diğer şairleri açıkça hicvetmektedir:

غَضِبْتُ لَهُ لَمَّا رَأَيْتُ صِفَاتِهِ بَلَا وَاصِفٍ وَالشَّعْرُ تَهْذِي طَمَاطُمُهُ

*Onun özelliklerini anlatan biri olmadığımı gördüğümde ve şiirin sadece gürültüden ibaret olduğunu gördüğümde sinirlendim.*²⁷²

Mütenebbî'nin çekişmesi sadece Seyfûddeve'nin maiyetindeki şairlerle sınırlı kalmamıştır. Diğer ilim adamlarıyla onun arasında tartışmalar hatta kavgalar cereyan etmiştir. Onun Seyfûddeve'ye darılmasına sebep olan olaylar anlatılırken en başta İbn Hâleveyh ile yaşadığı olay gelmektedir. Buna göre İbn Hâleveyh ve Ebu't-Tayyib el-Lugavî arasında bir nahiv tartışması yaşanmıştır. Seyfûddeve bu konuda Mütenebbî'ye fikrini sorunca Mütenebbî, Ebu't-Tayyib el-

²⁶⁸ İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/661.

²⁶⁹ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 53.

²⁷⁰ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 365.

²⁷¹ Şakir, *el-Mütenebbî*, 359; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 57.

²⁷² Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 259.

Lugavî'yi destekler mahiyette konuşmuştur. Buna sinirlenen İbn Hâleveyh, cebinden demir bir anahtar çıkararak Mütenebbî'nin kafasına vurmuş ve onu yaralamıştır. Bu hareket karşısında Mütenebbî Seyfûddeve'nin kendisine yardım edeceğini düşünmüştür. Ancak Seyfûddeve, İbn Hâleveyh'e bir şey yapmamış bu sebeple de Mütenebbî Seyfûddeve'ye gönül koymuştur.²⁷³

Buna benzer bir olay Mütenebbî ile Seyfûddeve'nin kuzeni olan şair Ebû Firâs arasında yaşanmıştır. Kısaca, Mütenebbî şiir okumakta, Ebû Firâs ise bu beyitleri çeşitli şekillerde eleştirmektedir. Beyitlere getirdiği en yoğun eleştiri ise bazı beyitlerin eski şairlerden çalıntı olduğu yönündedir. Bu eleştiriler karşısında Mütenebbî, kendisini sürekli olarak savunmaya devam eder ve sonunda Seyfûddeve Mütenebbî'ye sinirlenir. Ancak bu olay, ilk olay gibi neticelenmemiş ve Mütenebbî okuduğu bazı beyitlerle Seyfûddeve'yi sakinleştirmeyi ve onun gönlünü hoş etmeyi başarmıştır.²⁷⁴ Yine de bu tür olaylar Mütenebbî'nin Halep'teki hayatının çok da huzurlu geçmediğinin birer kanıtıdır.

Bunların haricinde bizzat Seyfûddeve'nin Mütenebbî'nin gururundan ve kibrinden şikayet ettiği de vakidir. Aslında o, Mütenebbî'nin yaptığı hareketlere çoğu zaman göz yummaktadır. Ancak bazı zamanlar Mütenebbî, emirin konumuna denk olmadığını unutmakta ve aşırıya kaçmaktadır. Anlatılana göre Seyfûddeve, para dağıtırken herkes gidip kıyafetinin bir kısmını açmakta ve Seyfûddeve de oraya para dökmektedir. Mütenebbî'den de aynısını yapması beklenirken, Mütenebbî bundan imtina etmiştir. Buna sinirlenen Seyfûddeve, parayı kölelere dağıtmaya başlamıştır. Kendi payının elden gittiğini gören Mütenebbî, bu sefer kölelerin arasına karışmış ve paradan nasibini almaya çalışmıştır. Seyfûddeve de kölelere işaret ederek Mütenebbî'yi çiğnetmiş ve hırpalatmıştır.²⁷⁵

Bu gibi olaylar münferit olarak Mütenebbî'nin neden Seyfûddeve'nin yanından ayrıldığını açıklamasa da bize genel bir resim sunmaktadır. Seyfûddeve, her ne kadar Mütenebbî'yi özel bir konumda tutsa ve ona değer verse de onun gerçek konumu ücretli bir meddah olmaktan başka bir şey değildir. Mütenebbî ise bundan daha fazlasını beklemektedir. Halep'te o, öne çıkan bir şair olsa da diğer şairlere nazaran eşitler arasında birinci mesabesindedir. Halbuki Seyfûddeve'nin etrafındaki diğer kişilerden konum olarak üstte bulunmak istemektedir. Gerek anlatılan olaylar gerekse Mütenebbî'nin methiye yazmayı geciktirmesi, bu şekilde bir beklenti içinde olduğuna işarettir. Kısacası, Mütenebbî'nin asıl derdi Seyfûddeve'nin etrafındaki kişilerle olmuştur.²⁷⁶ Seyfûddeve'nin ise bir siyasetçi ve hükümdar olarak maiyetindeki kişiler arasında denge kurması gereklidir. Bu çıkmaz büyümüş ve sonunda Mütenebbî'nin Halep'i terk etmesine sebep olmuştur.

²⁷³ Yusuf el-Bedî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, 87; Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, 1/370.

²⁷⁴ Yusuf el-Bedî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, 89-90.

²⁷⁵ Yusuf el-Bedî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, 92.

²⁷⁶ Şakir, *el-Mütenebbî*, 359.

Mütenebbî'nin Halep'i terk etmesi artık zorunluluk haline gelmiştir. Nitekim Halep'teki düşmanları sözlü saldırıların ve basit entrikaların ötesine geçmiş ve Mütenebbî'nin hayatını tehdit eder hale gelmişlerdir. Örneğin Mütenebbî Seyfüddevle'ye karşı sitemli sözler ve eleştiriler içeren “واحر قلباه” şiirini okuduktan sonra Seyfüddevle'nin adamları Mütenebbî'nin yolunu kesmeye çalışmıştır. Onları ve silahlarını farkedenden Mütenebbî kendi silahına davranmıştır ama olay bunun ötesine gitmemiş ve bir çatışma yaşanmamıştır. Ancak Antakya valisi ve Mütenebbî'nin Hamdânîlerin topraklarında ilk ziyaret ettiği kişi olan Ebu'l-Aşâir'e bir mektup gitmiş ve Mütenebbî'yi öldürmesi emredilmiştir. Bundan dolayı Ebu'l-Aşâir on adamını yollayarak Mütenebbî'ye suikast girişiminde bulunmuştur. Neredeyse başarılı olacak bu girişimden Mütenebbî güç bela kurtulmuştur. Kaçıp saklandıktan sonra Seyfüddevle'ye mektup yazmış ve olayın aslını sormuştur. Seyfüddevle ise olayla herhangi bir bağlantısı olduğunu inkar etmiştir.²⁷⁷ Yine bu olayda görüldüğü kadarıyla Seyfüddevle'nin yakınındaki kişiler Mütenebbî'ye haset etmektedirler. Seyfüddevle'nin ise olayla ne ölçüde bağlantısı olduğunu kestirmek imkansız gibi durmaktadır. Belki yalnızca Mütenebbî'ye ders mahiyetinde bir uyarı olarak bunları yapmıştır. Belki de gerçekten olanlardan hiç haberi yoktur. Ancak Seyfüddevle'nin Mütenebbî'yi öldürmeyi amaçlamadığı kesindir. Nitekim gerçekten onu öldürmek istiyor olsaydı emirin bu konuda başarısız olacağını söylemek zordur. Zaten bir süre sonra Mütenebbî'nin Seyfüddevle'ye methiye yazmaya başlamasından anlaşıldığı üzere araları tekrar düzelmiştir.²⁷⁸

فَدَاهُ الْوَرَى أَمْضَى السُّيُوفِ مَضَارِبَا

أَلَا مَا لِسَيْفِ الدَّوْلَةِ الْيَوْمَ عَاتِبَا

*Bu gün Seyfüddevle'ye kınama yoktur. Kılıçların en keskinine insanlık fedadır!*²⁷⁹

Mütenebbî'nin Halep'i ve Seyfüddevle'yi terk etmesinde genellikle değinilmeyen başka bir unsur da etkili olmuş olabilir. Bu unsur, Doğu Roma'nın Hamdânîler karşısında üstünlüğü ele geçirmeye başlamasıdır. Rumlar yaptıkları akınlarla üstünlüğü yavaş yavaş ele geçirmiş ve ilerleme kaydetmeye başlamışlardır. Yıllarca süren savaşların ardından sonunda Halep'e kadar gelip 351/962 yılında orayı ve civarını yağmalamayı başarmışlardır.²⁸⁰ Mütenebbî, Doğu Roma'nın gelişini beklememiş, erken davranarak Halep'i 346/957 yılında²⁸¹ terk etmiştir. Doğu Roma'nın bu kadar ilerleyecek olmasını Mütenebbî öngörmüş olabilir. Ancak bunu öngörmemiş olsa da Hamdânîlerin zayıflamakta olduğu bir gerçektir ve Mütenebbî bu durumu müşahade etmektedir. Devletin zayıflamasıyla onun kurucusu olan Seyfüddevle'nin de itibarı zayıflamaktadır. Bunun yanında kaybedilen savaşların ve düşman tarafından ele geçirilen şehirlerin ağır maddi kayıplara yol açtığı da

²⁷⁷ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 3/263-264.

²⁷⁸ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 3/264; Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 255.

²⁷⁹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 335.

²⁸⁰ 177 No'lu dipnota bakınız.

²⁸¹ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 54.

bir gerçektir. Maddi kayıplardan dolayı Seyfûddeve'nin önceden olduğu kadar cömert davranmamış olması imkan dahilindedir. Bu durum da Mütenebbî'nin oradan ayrılması için bir sebep teşkil etmiştir.

3. Mütenebbî'nin Mısır Yılları

3.1. Mısır'a Yolculuk

Önceki bölümde anlatılan veya bilinmeyen başka türlü sebeplerden dolayı Mütenebbî sonunda Halep'ten ayrılma kararı almıştır. Seyfûddeve'ye giderek kendisine ait olan ve Halep'in 70 kilometre güneyinde bulunan Maarretünn'umân²⁸² adlı şehirdeki bağ evine gitmek için izin istemiştir. Seyfûddeve ona izin vermiş, Mütenebbî de sahip olduğu mallar ve Seyfûddeve'den edinmiş olduğu hediyelerle yola çıkmıştır. Seyfûddeve'nin böyle bir şeye neden izin verdiği aşıkâr değildir. Mütenebbî'nin samimi olduğunu düşünüp geri geleceğine inanmış olabilir. Yahut ona son bir iyilik olarak sorunsuzca gitmesine izin vermek istemiştir. Böylece 346/957 yılında Mütenebbî Halep'ten çıkarak güneye yönelmiştir.²⁸³

Bu noktada şairin neden Mısır'a yöneldiği sorusu akla gelmektedir. Gideceği yerler arasında pek fazla seçeneğin bulunmadığı düşünülse bile ilerde Mısır'dan kaçınca gideceği Irak'ı neden şimdi tercih etmemiştir. Sonuçta Irak Mütenebbî'nin doğduğu ve büyüdüğü yerdir ve orada daha rahat etmesi beklenir. Ancak Mütenebbî Mısır'ı tercih etmiş ve bu tercihinin doğru olduğunda ısrarcı olmuştur. Nitekim Mısır'a varınca okuduğu bir şiirinde Irak'a giden ya da gitmesini öneren arkadaşlarına tariz yapmaktadır:

وَأَعْلِمَ قَوْمًا خَالَفُونِي فَشَرَّقُوا وَغَرَبْتُ أَنِّي قَدْ ظَفَرْتُ وَخَابُوا

*Ben batıya gidip onlar bana karşı doğuya gidince onlara göstermek istedim. Ben kazandım onlar ise kaybetti.*²⁸⁴

Mütenebbî'nin Mısır'a gitmesi kendisi için daha mantıklı gözükmektedir. Nitekim o, bundan önce Irak'a gitmiş ancak orada pek de hoş karşılanmamıştır. Bu sefer de hoş karşılanacağına dair bir teminatı yoktur. Buna ilaveten Seyfûddeve'nin yanındayken Bağdatlılara yaptığı hicivleri ve tarizleri unutmamak gerekir. Halbuki Mısır'da bulunan Kafûr ve İhşîdî hanedanı hakkında bu kadar yoğun hiciv ve tariz yapmamıştır. Aksine Mütenebbî'nin bundan önce bazı İhşîdî valilerine methiye yazdığı vakidir. Bu yüzden kendisinin Mısır'da daha çok dostunun olduğuna ve daha rahat edeceğine inanmış olması gayet doğaldır.²⁸⁵

²⁸² Işın Demirkent, "Maarretünnu'mân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/274.

²⁸³ Régis Blachère, *Ebu 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 273.

²⁸⁴ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 481.

²⁸⁵ Taha Hüseyin, *Ma'a 'l-Mütenebbî*, 237.

Hatta Taha Hüseyin Mütenebbî'nin Mısır'a gitmeden önce gizlice mektuplaşarak İhşîdilerle iletişime geçtiğini söyler. İhşîdiler ona sadece rahat bir ortam vaat etmemiş buna ilave olarak kendisine çokça bağışlar ve hatta toprak verileceğini söylemiştir. Böylece şair büyük umutlarla ve Seyfûddeve'nin yanında elde ettiğinden ve Irak'ta elde edebileceğinden çok daha büyük şeylerin hayaliyle Mısır'a yönelmiştir.²⁸⁶

İhşîdilerin yönetimi altında bulunan Dimeşk'e geldiğinde orada İhşîdî valilerinden Yahudi birisi olan İbn Melik bulunmaktadır. İbn Melik şairi iyi karşılamış ve ona ikramda bulunmuştur. Bunun ardından kendisine bir methiye yazmasını ondan talep etmiştir. Ancak Mütenebbî İhşîdî topraklarına girdikten sonra oranın hükümdarı Kâfûr'dan başka kimseyi övmemekte kararlıdır. Bu yüzden İbn Melik'le aralarında ufak bir sürtüşme yaşanmış olabilir. Ancak Kâfûr Mütenebbî'yi çağdırtınca İbn Melik'in onu göndermekten başka şansı kalmamıştır. Bundan sonra Mütenebbî Ramle'den geçerek Kâfûr'un bulunduğu Fustat'a doğru yola çıkmıştır.²⁸⁷

3.2. İhşîdî Devleti

Fergana Türklerinden olan Muhammed b. Toğaç (ya da Araplardaki okunuşuyla Tuğç) tarafından kurulan İhşîdî Devleti, diğer devletler gibi Abbâsî otoritesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan devletlerden biridir. Muhammed b. Toğaç, Mısır'ın başına geçince Fergana Türklerinde hükümdarların kullandığı ünvan olan “İhşîd” lakabı onu vali olarak tanıyan Halife Râzî-Billâh tarafından ona verilmiştir. 328/940 yılında dönemin emîrî'l-ümerâsî İbn Râik Mısır'ı ele geçirmek istemiş ancak Muhammed b. Toğaç tarafından bozguna uğratılmıştır. 330/942 yılında ölen İbn Râik'in yokluğunu fırsat bilen Muhammed b. Toğaç, 333/944 yılında Suriye'yi yönetimine katmıştır. Ancak bilindiği üzere Seyfûddeve kardeşi Nasirüddeve'nin de desteğiyle, Halep ve Dimeşk dahil olmak üzere Kuzey Şam bölgesini ele geçirmiştir. Bundan sonra İhşîdilerle Hamdânîler arasında Kuzey Şam'ın Hamdânîlere kalması güneyin de İhşîdîlere kalması yönünde bir uzlaşma olmuştur.²⁸⁸

Muhammed b. Toğaç'ın 334/946 yılında ölümünden sonra yerine sırasıyla oğulları Ünûcûr b. Muhammed (ö. 334 /946) ve Ali b. Muhammed (ö. 349/960) geçmiştir. Ancak Ünûcûr başa geçerken Muhammed b. Toğaç'ın kölesi Kâfûr onun vasisi olmuştur ve devleti fiilen o yönetmeye başlamıştır. Kâfûr, Sudan asıllı siyahi ve hadım edilmiş bir köledir. Muhammed b. Toğaç'ın yanında onun güvenini kazanmış ve siyasi olarak önemli bir yer edinmiştir. Muhammed b. Toğaç onu oğullarının eğitimi ile görevlendirmiş bu yüzden “üstat” lakabını almıştır. Muhammed b. Toğaç'ın iki oğlunun

²⁸⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 237.

²⁸⁷ Şakir, *el-Mütenebbî*, 361-362; Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 65; Ebu'l-Ala el-Maarrî, *Şerhu Divâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, thk. Abdumucid Deyyab (kahire: Daru'l-Mearif, 1992), 4/13.

²⁸⁸ Ahmet Ağırakça, “İhşîdiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/551; Asri Çubukcu, “Muhammed b. Tuğç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/581.

ölmesinin ardından Kâfûr Ali b. Muhammed'in oğlunun başa geçmesini engellemiştir. Bir süre sonra Halife hutbelerin onun adına okutulmasını kabul etmiş böylece Mısır'ın resmi ve fiili olarak yöneticisi Kâfûr olmuştur. İki buçuk yıl bu şekilde olmak üzere toplam yirmi üç yıl devleti yöneten Kâfûr 357/968 tarihinde vefat etmiştir.²⁸⁹ Bunlara ek olarak Kâfûr'un yönetiminde Halep ve Bağdat'ın olduğu gibi Fustat'ın da İslam dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olduğu söylenebilir. Nitekim Kâfûr ilim ve sanata değer vermiş, önemli bir çok ismi çevresinde toplamış bir isimdir.²⁹⁰

Mütenebbî'nin önceden Şam diyarında yaptığı yolculuklardan bahsedilirken değinildiği gibi Bedr b. Ammar'ın yanından ayrıldıktan sonra Ramle'ye gidip Muhammed b. Toğaç'ın yeğeni Ebû Muhammed b. Toğaç'a bazı methiyeler yazmıştır.²⁹¹ Bu onun İhşîdilerle olan ilk temasıdır ve bu temasın bir benzeri şimdi yeniden gerçekleşmektedir. Ancak bu sefer sadece İhşîdilerin valisi konumunda bulunan birinin yanına değil yönetici kesiminden birinin yanına gitmek için yola çıkmıştır. Yine de bu yolcuğu ilk yolculuğuyla benzerlik göstermektedir. Nitekim İbn Raik'in yönetimi güç kaybettikten sonra bölgedeki diğer güç olan İhşîdilere giden Mütenebbî aynı şekilde Hamdânîler güç kaybettikten sonra yine İhşîdilere gitmiştir.

İhşîdî devletinin başkenti konumunda bulunan Fustat, hem edebi hem ilmi yönden son derece ileri bir şehirdir. İslam dünyasının kültürel merkezlerinden birini temsil etmiş ve bir çok edip ve şairi bünyesinde barındırmıştır. Halep'le Fustat arasındaki en büyük farklardan biri Halep'in Seyfûddeve'nin uğraşları sayesinde bir kültür merkezi haline gelmesi ve onun özel çabasıyla bir çok büyük ismin oraya gelmesi ancak Fustat'ın İhşîdilerden önce de İslam dünyasının kültürel merkezlerinden biri olmasıdır. Seyfûddeve'nin Antakya'da para vererek Mütenebbî'yi Halep'e getirmesi ama bunun aksine Mütenebbî'nin kendi isteğiyle Fustat'a gelmesi arasındaki fark da buradan yola çıkarak anlaşılabilir. Fustat Mütenebbî gibi bir şaire çeşitli meclisler ve kültürel çalışmalar bulabileceği zengin bir ortam sunmaktadır.²⁹²

3.3. Kâfûr'un Yanında

Mütenebbî Kâfûr'un yanına 346/957 yılında gelmiş ve ona methiye yazmaya başlamıştır. Onu gördüğünde okuduğu methiyesi Mısırda nazmettiği ilk şiir olup *Dîvân*'ında öne çıkan şiirlerindendir:²⁹³

وَحَسْبُ الْمَنَيا أَنْ يَكُنَّ أَمَنايا

كَفَى بِكَ داءاً أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شافِيا

²⁸⁹ Ahmet Ağırakça, "Kâfûr, Ebû'l-Misk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/1.

²⁹⁰ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 280.

²⁹¹ 161 no'lu dipnota bakınız.

²⁹² Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 246-247.

²⁹³ Bu şiir hakkında yapılan yorumlar için bkz. Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 63-66; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 287-290.

*Ölümü şifa olarak görmen sana hastalık olarak yeter. Ecelin korkusu bile kendisine yeter.*²⁹⁴

Bu kasidesinde Kâfûr'dan kendisine toprak ve yöneticilik vermesi hususunda beklenti içerisinde olduğuna dair bazı telmihler de vardır:

وَعَبْرُ كَثِيرٍ أَنْ يَزُورَكَ رَاجِلٌ فَيَرْجِعَ مُلْكًا لِلْعِرَاقَيْنِ وَالْيَا

*Birinin seni ayaküstü ziyaret edip Irak'a kral olarak dönmesi şaşılacak bir şey değildir.*²⁹⁵

Kâfûr, Mütenebbî'yi iyi bir şekilde karşılamış ve ona ikramlarda bulunmuştur. Öncelikle ona kalacağı bir ev ve hizmet edecek köleler vermiştir. Onu bir saray şairi olarak ağırlayarak değer gösterdiği gibi, aynı zamanda ona bir maaş da tahsis etmiştir.²⁹⁶ Bu karşılamamanın Mütenebbî'nin gururunu okşadığına ve onu memnun ettiğine şüphe yoktur. Özellikle geçirdiği zorlu yolculuğun ardından bu ikramların onu rahatlatmış olduğunu kesindir. Ancak bu ikramların ötesinde Kâfûr, Mütenebbî'ye daha büyük bir vaatte bulunmuştur. Ona Saydâ şehrinin valiliğini ya da yukarı Mısır'daki herhangi bir şehrin valiliğini vereceğini söylemiştir.²⁹⁷ Kâfûr'un bu vaadini gerçekleştirmesi gerektiğini Mütenebbî açıkça dile getirmiş ve zaman zaman ona şiirlerinde hatırlatmıştır:

إِذَا لَمْ تَنْطُبْ بِي ضَبِيعَةً أَوْ وَلَاقَةً فَجُودُكَ يَكْسُونِي وَشُغْلُكَ يَسْلُبُ

*Bana bir toprak ya da valilik vermezsen, beni cömertliğin giydirse de meşgul olduğunda çıplak kalırım.*²⁹⁸

Mısır'a geldiğinde Mütenebbî'nin Halep'ten daha müreffeh bir hayatı olmuştur. Şöhreti zirveye ulaşmış olan şair, ilk geldiği andan itibaren büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Mısır'da bulunan edipler, ondan *Dîvân*'ını dinlemek ve şiirlerinin şerhini duymak için etrafına toplanmışlardır. Hatta Endülüs şairlerinden gelip onun *Dîvân*'ını dinleyenler ve kendi memleketlerine Mütenebbî'nin ününü taşıyanlar dahi olmuştur. Bütün bunlara rağmen, kendisinden aşağı gördüğü birisinin hizmetinde olmak ona ağır gelmiştir. Sadece öz Arap kimliğini makam ve mevkiye uygun gören Mütenebbî için, Arap olmayan bir kişinin yanı sıra kölelikten gelmiş bir zenciye hizmet etmek istenmeyen bir durumdur.²⁹⁹

Bu, Mısır'da Mütenebbî'yi en çok rahatsız eden durum olmuştur. Artık methiye yazmak zorunda olduğu kişi methiyelerine layık görmediği biridir. Kâfûr, onun methiye yazarken sürekli

²⁹⁴ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 441.

²⁹⁵ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 444.

²⁹⁶ Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, 1/375.

²⁹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 1/122; Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 283-284; Şakir, *el-Mütenebbî*, 362.

²⁹⁸ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 468.

²⁹⁹ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 285-286.

olarak öne çıkarttığı özelliklerin hiçbirini taşımamaktadır. Soyu, nesli, rengi, cengaverliği, heybeti ve en önemlisi cömertliği onun methiyelerine konu olmaya uygun değildir. Buna ek olarak Mısır, o dönemde savaşların ve cihadın yoğun olduğu bir bölge sayılmamaktadır. Bu yüzden Kâfûr'un yaptığı savaşları da methiyelerine konu etmesi mümkün olmamıştır. Bu gibi sebeplerden dolayı Mütenebbî, Halep'teyken yazdığı farklı içerikli ve zengin üsluplu methiyeleri Mısır'da yazamamıştır. Özellikle Seyfûddeve ile karşılaştırıldığında Kâfûr, Mütenebbî için tam bir hayal kırıklığı olmuş denilebilir. Bir liderde aradığı özelliklerin hepsini taşıyan Seyfûddeve'nin aksine, Kâfûr, onun beğenmediği sıfatlara sahiptir.³⁰⁰ Bu yüzden Mısır'da Mütenebbî'nin eksikliğini en çok hissettiği şey, gerçekten kendisine bağlanıp yücelteceği bir lider olmuştur.

Yine de bu gibi etmenlerden dolayı Mütenebbî'nin Mısır'da yazdığı methiyelerin kalitesiz olduğu zannedilmemelidir. Taha Hüseyin, Mütenebbî'nin Mısır'da yazdığı şiirlerin Halep'tekilerden aşağı kalır yanı olmadığını söylemiştir.³⁰¹ Usta şair, bir şekilde Kâfûr'u da övmenin yollarını bulmuş ve *Dîvân*'ında öne çıkan şiirlerinden bazılarını hayatının bu döneminde kaleme almıştır. Kâfûr'a yazdığı ikinci methiyesinde alışılmışın dışına çıkan övgülerle Kâfûr'u yüceltmeye çalışmıştır:

تَفْضَحُ الشَّمْسُ كُلَّمَا دَرَّتْ الشَّمْسُ
سُ بِشَمْسٍ مُنِيرَةٍ سَوْدَاءُ

*Her güneş doğduğunda siyah bir güneş olan Kâfûr onu rezil etmektedir.*³⁰²

Buna ek olarak Taha Hüseyin, Fustat'taki şiirlerin kalitesini başka bir sebebe daha bağlamaktadır. Şöyle ki, Mütenebbî Halep'te bulunduğu sırada sürekli olarak irticali şiirler yazmak zorunda kalmıştır. Ancak Fustat'a geldiğinde, çok şiir yazması da belli olaylar hakkında şiir okuması da kendisinden beklenmemiştir. Bundan dolayı şiirleriyle uzun uzadıya ilgilenmek ve eksiklerini gidermek için daha çok fırsatı olmuştur. Böylece Halep'te yazdığı şiirlerinde görülen bazı zayıflıklar Mısır'da yazdıklarında görülmemektedir.³⁰³ Bu durum aynı zamanda onun Halep'tekine göre daha az şiir yazmasının sebeplerinden biri olarak da değerlendirilebilir. Mütenebbî'nin Mısır'da yazdığı şiirler Seyfûddeve'nin yanında yazdıklarına nispetle dörtte bir kadardır. Onun Halep'te dokuz yıl Mısır'da dört yıl kaldığı düşünülürse Mısır'da daha az yoğunluklu olarak şiir kaleme aldığı çıkarılabilir.³⁰⁴

3.4. Mütenebbî ile Kâfûr'un Aralarının Açılması

Her maiyetinde bulunduğu kişi gibi Mütenebbî ile Kâfûr'un aralarında olan ilişki de hami-şair ilişkisidir. Önceki hamilerinin ondan beklentileri olduğu gibi Kâfûr'un da şairinden beklentileri olmuştur. Mütenebbî'nin öncelikli görevi, hamisi olan Kâfûr'u övmek ve ismini yüceltmektir. Bu

³⁰⁰ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 66-69.

³⁰¹ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 248.

³⁰² Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 447.

³⁰³ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 248.

³⁰⁴ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfî Âm*, 124.

göreve onun yanına geldiği andan itibaren başlamıştır. Kâfûr'un görevi ise şairine hibelerde bulunmak ve ona müreffeh bir hayat sunmaktır. Kâfûr da görevini Mütenebbî'nin geldiği andan itibaren yerine getirmeye başlamıştır. Lakin şair ile hami arasındaki ilişkinin yeterince düzgün ilerlemediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu bozulma, Mütenebbî ile hamisinin arası açılmasından ve Mütenebbî Mısır'dan kaçmak zorunda kalmasından anlaşılmaktadır.

Bu ilişkideki dengeyi tam olarak kimin bozduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Mütenebbî tarafından bakıldığında onun beklentisinin sadece hibe ve refah olduğunu söylemek yanlıştır. Zira onun Kâfûr'dan beklentileri bunun da ötesindedir. Bir şehrin valiliğine getirileceğine dair aldığı sözü ara sıra Kâfûr'a hatırlatması bunu göstermektedir. Burada Mütenebbî'nin gençliğinde çıkardığı isyan akıllara gelmektedir. O zamanlardan beri içinde taşıdığı yöneticilik ve makam sevdası hala Mütenebbî'nin içinde bulunmaktadır.³⁰⁵ Kâfûr'a karşı bu konuda ısrarcı olmasının arkasında bu tutkunun yatmakta olduğu söylenebilir. Buna rağmen Kâfûr Mütenebbî'nin beklentilerini boşa çıkarmış, ya ona verdiği sözü tutmamış ya da geciktirmiştir. Mütenebbî gibi ihtiraslı ve gururlu bir şairin bu tutum karşısında alındığına hatta öfkelenildiğine hiç şüphe yoktur.³⁰⁶

Bununla beraber sadece verdiği sözü yerine getirmediği için Kâfûr'la arasının açıldığından ya da tek sebebin bu olduğundan söz edilemez. Zaten Mısır'a ilk gelişinden beri Mütenebbî'nin Kâfûr'dan çok da hoşlanmadığı söylenebilir. Bahsedildiği üzere o, hamisinde olmasını arzuladığı özelliklerin çoğunu Kâfûr'da bulamamıştır.³⁰⁷ Üstelik Seyfüddevle gibi takdir ettiği birinin maiyetinde bulunmasının ardında Kâfûr'un yanına gelince bu hayal kırıklığı artmıştır. Bu hayal kırıklığını onun gözünde telafi edebilecek tek şey, valilik gibi daha önce ona verilmemiş bir makamın verilmesidir. Onu da bulamayınca Mütenebbî'nin hayal kırıklığı bir kat daha artmış gibi gözükmemektedir.

Bu kırıngınlıkla methiyelerini yazmak zorunda kalan Mütenebbî'nin bazı methiyelerinin içine gizli hicivler yerleştirdiği söylenmiştir. Kâfûr'a yazdığı methiyelerin çoğunu kasıtlı olarak iki anlama gelebilecek şekilde yazdığı ve bu şekilde Kâfûr'dan intikam almaya çalıştığı çok yaygın bir görüştür. Öyle ki, bu konu hakkında Hüsamzâde Rûmî'nin (ö. 1081/1670) *Risâle fî Kalbi Kâfûriyyâtî'l-Mütenebbî* adında müstakil bir kitabı vardır.³⁰⁸ Kitabında Mütenebbî'nin Kâfûr'a yazdığı her methiyeyi tersine çevirerek hiciv olarak yorumlamaya çalışmıştır:

وَلَا مُلْكُ إِلَّا أَنْتَ وَالْمُلْكُ فَضْلَةٌ كَأَنَّكَ سَيْفٌ فِيهِ وَهُوَ قِرَابُ

³⁰⁵ 66 no'lu dipnota bakınız.

³⁰⁶ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 241-242.

³⁰⁷ 294 no'lu dipnota bakınız.

³⁰⁸ Hüsamzâde Rûmî, *Risâle fî Kalbi Kâfûriyyâtî'l-Mütenebbî* (Beyrut: Daru Sadın, 1993), 3.

*Senden başka mülk (krallık) yoktur. Mülk demek ziyadedir. Sen kılıcsındır, mülk de senin kınındır.*³⁰⁹

Bu beyite ilk bakıldığında Mütenebbî, mülkiyetin yani hakimiyetin her daim Kâfûr ile beraber bulunduğunu açıkça ifade etmektedir. Öyle ki, Kâfûr zikredildiğinde ayrıca mülkiyetten bahsetmeye gerek yoktur. Zaten insanlar onun varlığı ve kimliği gereği hangi konumda bulunduğunu bilmektedir. Onunla mülkiyetin ilişkisi kılıç ve kın gibidir. Kılıç var olduğu sürece kınının da onunla beraber var olduğu malumdur. Ancak asıl önemli olan ve kının işlevini yerine getirmesini sağlayan kılıçtır. Bu durumda Kâfûr kılıç olmaktadır.³¹⁰ Anlaşıldığı üzere şiirin bu beyiti Kâfûr’a bir övgü niteliğindedir.

Ancak Hüsamzâde’ye göre bu beyitin altında büyük bir hiciv saklıdır. Mütenebbî “*Senden başka mülk yoktur.*” derken Kâfûr’un memlûk yani köle olmasına işaret etmektedir. “*Mülk demek ziyadedir.*” derken de Kâfûr’un köle olduğu için hiçbir mülkünün bulunamayacağını yani ülkenin başıboş kaldığını kastetmektedir. Onu kılıca, mülkiyetini kınına benzetmesi ise kılıcın kınına girdiğinde işlevsiz olmasından dolayıdır. Bu mal ve mülkün içerisinde Kâfûr, gösteriş yapmaktan başka hiçbir işe yaramamaktadır.³¹¹ Bu ve benzeri birçok beyiti Hüsamzâde, kalp etmeye yani hiciv olarak okumaya çalışmıştır. Bazılarında aşırı yoruma kaçmış gözükse de bazılarında oldukça başarılı olmuştur. O derece ki, sadece kendi döneminde değil günümüzde dahi bazı edebiyatçıların³¹² hatta müsteşriklerin³¹³ dikkatini çekmeyi başarmıştır. Onlar da Mütenebbî’nin Mısır’da yazdığı methiyelerin birçok beyitinde saklı hiciv manaları bulmuşlardır.

Bu iddialar doğru kabul edilse de Mütenebbî’nin bu şiirleri yazarken hangi duyguları hissettiğini tespit edebilmek güçtür. Onun Kâfûr’a yazdığı methiyelerin alışılmışın dışında öğeler içermesi, Kâfûr’un alışılmışın dışında biri olarak yönetime gelmiş olmasından kaynaklanabilir. Aynı şekilde Mütenebbî’nin içinde Kâfûr’a karşı taşıdığı kötü duygular da şiirlerine zaman zaman aksetmiş ancak o bunu kasten yapmamış da olabilir.³¹⁴ Yine de bunlar Mütenebbî’nin başından beri yanında kaldığı süre boyunca Kâfûr’a karşı nefret beslediğinin göstergesi sayılamaz. Ancak işin sonunda aralarının bozulduğu ve bundan dolayı Mütenebbî’nin Mısır’da zor durumda kaldığı bir gerçektir.³¹⁵ Bu, açıkça Kâfûr’un Mütenebbî’yi zorla yanında tutmasından ve onu kontrol etmeye çalışmasından anlaşılabilir:

لَکِیْ یُقَالُ عَظِیْمُ الْقَدْرِ مَقْصُودُ

جَوْعَانُ یَأْکُلُ مِنْ زَادِیْ وَیُمْسِکُنِیْ

³⁰⁹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 480.

³¹⁰ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 4/156.

³¹¹ Rûmî, *Risâle fî Kalbi Kâfûriyyâtı'l-Mütenebbî*, 10.

³¹² Şakir, *el-Mütenebbî*, 364.

³¹³ Thomas Bauer, *Müphemlik kültürü ve İslâm: farklı bir İslâm tarihi okuması = Die Kultur der Ambiguität* (İstanbul: İletişim, 2019), 47.

³¹⁴ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 251.

³¹⁵ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 275.

*Aç herif benim malımı yiyor ve beni alıkoyuyor ki, kendisine yüce ve teveccüh edilen biri densin.*³¹⁶

Yukarıda bahsedilen sıkıntılı sürecin o dönemin içerisinde de gözlemlenebildiği ifade edilebilir. Nitekim Mütenebbî açıkça Kâfûr'a karşı bir protesto içerisinde olmuştur. Onun yanında kaldığı son on dört ay boyunca methiye yazmayı bırakmıştır.³¹⁷ Bu protestoya karşılık Kâfûr'un ona baskı yapması ve alıkoyması da anlaşılır bir harekettir.

Mütenebbî'nin Mısır'ı terk etmesinin ya da zorunda kalmasının arkasındaki bir diğer sebep ise Ebû Şucâ' Fâtik'in vefat etmesidir. Ebû Şucâ' Fâtik, Mütenebbî'ye arkadaşlık yapmış ve onun övgülerine konu olmuş bir İhşîdî komutanıdır. Fustat'a gelişinde Mütenebbî'ye değeri bin dinar olan hediyeler vermiştir.³¹⁸ Bölgede oldukça itibarlı biri olan Fâtik, Mütenebbî'nin Kâfûr'a tercih edeceği türden biridir ve Kâfûr'un baskısı karşısında ondan destek ummaya başlamıştır.³¹⁹ Ancak Fâtik'in beklenmeyen ölümü Mütenebbî için büyük bir darbe olmuştur. Onun vefatından sadece iki ay sonra Mısır'ı terk etmesi bunun göstergesi sayılabilir.³²⁰ Mısır'dan Kûfe'ye gidince de Fâtik adına bir mersiye yazmış ve bu mersiye *Dîvân*'ında öne çıkan şiirleri arasında yerini almıştır:

يا مَنْ يُبَيِّلُ كُلَّ يَوْمٍ حُلَّةً أَنَّى رَضِيتَ بِحُلَّةٍ لَا تُنَزَّغُ
ما زِلْتُ تَخْلَعُهَا عَلَى مَنْ شَاءَها حَتَّى لَيْسَتْ الْيَوْمَ مَالًا تَخْلَعُ

Ey her gün başka bir kıyafet giyen! Nasıl çıkarılamayacak bir kıyafete razı oldun?

*Sürekli kıyafetlerini başkalarına dağıttırdın. Nihayetinde çıkaramayacağın bir kıyafet giydin.*³²¹

Dört küsur yılın sonunda³²² Mütenebbî bu baskılardan kurtulmak için bir fırsat bulmuştur. Kâfûr'un gaflet anını kollayıp 350/961 yılında bir gece vakti gizlice yola çıkmıştır.³²³ Önce Bilbeys şehrine gitmiş sonra peşinden gelebilecek tehlikeler için yolunu değiştirerek sahil tarafından gitmek yerine güneye yönelmiştir. Sina çölündeki Nahl şehrine gelmiş, oradan da Akabe Körfezi'nin etrafını dönerek Hicaz'a doğru yol almıştır. Hicaz'da yolunu tam olarak nerede değiştirdiği bilinmese de tekrar Kuzeye doğru yönelmiş ve Şam Çölü'nün içindeki Kebid ve Basîta şehirlerini geçerek Kûfe'ye doğru yol almıştır.³²⁴

³¹⁶ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 508.

³¹⁷ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 149.

³¹⁸ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 486; Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, 1/375.

³¹⁹ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 275.

³²⁰ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 149.

³²¹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 492.

³²² Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 124.

³²³ Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, 1/376.

³²⁴ Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 67-68.

4. Mütenebbî'nin Irak ve İran Yılları

4.1. Tekrar Kûfe'de

Uzun süren bu zorlu yolculuğun ardından Mütenebbî nihayet Kûfe'ye 351/962 yılının Rebülevvel ayında varmıştır. Oradan ayrılıp ilk yolculuğuna çıkışının üstünden 34 yılı aşkın zaman geçmiştir.³²⁵ Bu yolculuğun sonunda vardığı Kûfe, doğup büyüdüğü eski Kûfe'den farklıdır. Karmatî saldırıları ve iç karışıklıklar orada büyük tahribatlar yaratmış, bundan dolayı da şehir fakirlik içerisinde kalmıştır.³²⁶ Her ne kadar Kûfe bundan önce bulunduğu şehirler kadar müreffeh bir şehir olmasa da, şair memleketinde olmanın verdiği ferahlığı yaşamış olmalıdır. Mısır'dan dönüşünü anlattığı ve son kısmında öfkesinin hala geçmediği Kâfûr'u hicvettiği şiirine bakılarak zorlu yolculuğunun onu mutlu bir sona ulaştırdığı söylenebilir:

وَبِتْنَا نُقْبِلُ أَسْيَافَنَا وَنَمْسَحُهَا مِنْ دِمَاءِ الْعِدَا
لِتَعْلَمَ مِصْرُ وَمَنْ بِالْعِرَاقِ وَمَنْ بِالْعَوَاصِمِ أَلَى الْفَتَى

Sonunda kılıçlarımızı öpmeye başladık ve mızraklarımızdaki düşman kanlarını sildik.

*Öyle ki bilsin Mısır'daki, Irak'taki ve büyük şehirlerdeki sadece ben cesur bir yiğidim.*³²⁷

Kûfe'de Mütenebbî'nin dikkate değer bir şey yaptığını söylemek zordur. Bir yıla yakın orada bulunmasına rağmen rivayetler kendisine dair önemli bir olaydan bahsetmemiştir.³²⁸ *Dîvân*'ında da bu dönemde yazdığı sadece bir adet methiye vardır. Bu methiye haricilerden biriyle savaşıma giden bir kahramana ithaf edilmiştir.³²⁹ Bu methiyenin dışında yazdığı üç adet mersiye vardır. Bu mersiyelerin hepsi Mısır'dayken kendisine destek olan Ebû Şucâ' Fâtik için kaleme alınmıştır.³³⁰ Şurası bir gerçektir ki, Mütenebbî kimse hakkında bu kadar çok mersiye yazmamıştır. Dolayısıyla onun Ebû Şucâ' Fâtik'ten etkilendiğini ve onunla aralarında özel bir bağın olduğunu söylemek mümkündür. Mütenebbî hakkında dikkat çekici olan noktalardan biri de budur: O çoğunlukla kibirli ve gururlu yapısıyla bilinip tanınmıştır.³³¹ Bu yüzden kendisine değer verdiği ve sadece çıkarları doğrultusunda hareket ettiği düşünülür. Bu fikrin çoğu durumda doğru olduğu söylenebilir. Ancak Fâtik'in arkasından bu kadar çok mersiye yazması, onun başka bir yönünü gözler önüne sermektedir. Nitekim Kûfe'ye geçtikten sonra Fâtik hakkında yazdığı mersiyelerin maddi bir karşılığı yoktur. Hakikaten Mütenebbî kendisinden üstün olan daha doğrusu üstün gördüğü biriyle karşılaşınca onu takdir etmekte

³²⁵ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 312.

³²⁶ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 78.

³²⁷ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 511.

³²⁸ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 313.

³²⁹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 518.

³³⁰ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 491-499.

³³¹ Durmuş, "Mütenebbî", 32/196.

ve ihtiram göstermektedir. Ona göre bu yaptığı boyun eğmek ve alçalmak olarak kabul edilemez. Aslında memduhunun yüce olması onun da yüce olduğunun göstergesi sayılır.

4.2. Mühellebî ve Çalıntı Meselesi

Hayatının bu döneminde Mütenebbî'nin Bağdat ve Kûfe arasında sıklıkla gelgit yaptığını söylemek mümkündür. Ancak Bağdat'ta hiçbir şiir kaleme almamıştır. Halbuki Bağdat'ta en üst konumda bulunan dönemin veziri Hasan b. Muhammed el-Mühellebî³³² (ö. 352/963) ondan kendisi için bir methiye yazmasını talep etmiştir. Buna rağmen Mütenebbî, Mühellebî'ye methiye yazmamış ve onun öfkesini üzerine çekmiştir.³³³ Sadece Mühellebî'ye değil onun dışında Halife ya da bölgedeki herhangi bir kimseye methiye yazmamış olması da dikkate değerdir. Zira onun Halep ve Mısır'da yaşadığı çekişmeli ve entrika dolu hayattan yorulmuş olması muhtemeldir. Bundan dolayı bir süre siyasetten ve saray hayatından uzak kalmayı tercih etmiş olabilir.³³⁴

Bütün bunlara ek olarak Mütenebbî'nin Mühellebî'ye methiye yazmaktan imtina etmesine dair başka sebepler de aranabilir. Örneğin Mütenebbî ile Seyfüddevle arasındaki ilişkinin ayrıldıktan sonra da sürdüğü ve Mütenebbî'nin hala Seyfüddevle'ye sevgi ve ihtiram beslediği bilinmektedir. Bundan dolayı onun rakibi olan Büveyhîlerle ve onların bölgedeki yöneticisi konumunda bulunan Mühellebî'yle arasına mesafe koymak istemiş olması mümkündür.³³⁵ Bir başka sebep de Mütenebbî'nin Arap olmayanlara karşı duyduğu antipati olabilir. Onun özellikle yönetici konumunda bulunan kişilerde Arap olma şartını aradığı bir gerçektir. Bundan dolayı Mühellebî'ye methiye yazmak istememesi normal olarak değerlendirilebilir.³³⁶

Sebepleri her ne olursa olsun Mühellebî, şaire karşı öfkelenmiş ve ona karşı diğer edebiyatçıları ve şairleri kışkırtmıştır. Onu eleştiren edebiyatçıların başında Ebû Alî Muhammed b. Hasen el-Hâtimî (ö. 388/998) gelmektedir. O, Mütenebbî'ye karşı *er-Risâletü'l-mûdiha fî zikri serikâti Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve sâkıtı şî'rih* adlı bir risale kaleme almış ve eserinde Mütenebbî'yi amansızca eleştirmiştir.³³⁷ Hâtimî ve diğer edebiyatçıları bazı eleştirilerinde isabetli olsalar da çoğu zaman aşırıya kaçtıkları görülmektedir. Bu gayet doğal bir durumdur, nitekim bu eleştirileri yapan kişiler Vezir Mühellebî'den ve Mütenebbî'nin diğer düşmanlarından çıkar beklentisiyle bu eleştirileri getirmişlerdir. Şöyle ki, isabetlilik ve tarafsızlık onların hedeflerinden biri olmamıştır. Aynı şekilde Mütenebbî'nin gururlu ve kibirli tavırları da bu konuda onun aleyhine işlemiştir. Mütenebbî'ye

³³² İrfan Aycan, "Mühellebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/511.

³³³ İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 2/669.

³³⁴ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 295-296.

³³⁵ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 322.

³³⁶ Şakir, *el-Mütenebbî*, 376.

³³⁷ Zülfikar Tüccar, "Hâtimî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/475.

yönelen aşırı eleştirilerden bazılarının ona karşı beslenen öfkenin yahut kıskançlığın ürünü olma ihtimali vardır.³³⁸ “Çalıntı” şeklinde olumsuz mana çağrıştıran bir kelimenin tercih edilmesi dahi ona karşı yöneltilen eleştirilerin tarafsız olmadığına işaret etmektedir.

Mütenebbî’nin sürekli başka şairlerden beyitler çalması, üzerinde çokça durulan bir konudur. Öyle ki bu, Mütenebbî’nin edebi anlamda en çok eleştirildiği konuların başında gelmektedir. Çalıntı meselesi ileriki dönemlerde de edebiyatçılar tarafından irdelenmeye devam etmiştir.³³⁹ Ancak çalıntı denilen şeyin nerede başladığı ve nerede bittiği belirsiz kalmaktadır. Ona yönelen eleştirilerin bir çoğunda Mütenebbî kendinden önce kullanılagelmiş manaları şiirlerine dahil ettiği için eleştirilmiştir. Bir mananın başka bir şiirdeki manayla ne derece benzeştiğinde çalıntı olarak kabul edilebileceği hususu tartışmalıdır. Üstelik Arap şiirinde belli motiflerin ve manaların tekrar tekrar ele alınması ve küçük farklılıklarla ifade edilmesi sadece kaçınılmaz değil üstelik arzulanan da bir olgudur.³⁴⁰ Zaten bu konu hakkında sonradan görüş belirten eleştirmenler tarafından genellikle Mütenebbî’nin haksızlığa uğradığı söylenmiştir. Çalıntı olduğu söylenen birçok beyitin aslında çalıntı değil esinlenme veya sadece denk gelme olabileceği belirtilmiştir. Bunun dışındaki bazı beyitlere de gerçekten çalıntı denilebilse dahi bunların sayıca önemsenmeyecek kadar az olduğu ve her şairin şiirlerinde bu kadarının bulunabileceği ifade edilmiştir.³⁴¹

أَرَى الْمُتَشَاعِرِينَ غَرَوَا بِذِمِّي وَمَنْ ذَا يَحْمَدُ الدَّاءَ الْغَضَالَا
وَمَنْ يَكُ ذَا قَمٍ مَرِيضٍ يَجِدُ مَرًّا بِهَ الْمَاءَ الزُّلَالَا

Görüyorum ki şairlik taslayanlar beni zemmetmeye uğraşıyorlar. Zaten kim azılı bir hastalığı över ki?

*Kimin hasta ve acı bir ağzı varsa, onunla tatlı suyu bile içse acı bulur.*³⁴²

4.3. Büveyhî Devleti

Büveyhîler İran’da hüküm sürmüş olan ve Pers-Deylemî kökenli Şii bir hanedanlıktır. Sâmânîlerden sonra gelerek İran’ın büyük kısmını ele geçirerek yönetmişlerdir. Hanedanlığın ilk büyük ismi Fars bölgesinde hüküm sürmüş olan Ebu’l-Hasan Ali b. Büveyh (ö. 338/949) olmuştur. Bölgeyi ele geçirdikten sonra Şiraz’ı başkent olarak kullanmış ve şehrin gelişimine önemli katkıları olmuştur.³⁴³ Bu sırada iki kardeşi İran’ın geri kalan bölgeleriyle Irak’ı ele geçirmeye devam

³³⁸ Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 321.

³³⁹ Seâlibî, *Yetîmetü’l-Dehr*, 1/153-180; Ebu’l-Hasan el-Cürânî, *el-Vasâta Beyne ’l-Mütenebbî ve Husûmihi* (İsa el-Bâbî, 2008).

³⁴⁰ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 43.

³⁴¹ Régis Blachère, *Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 76-77; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 107.

³⁴² Mütenebbî, *Dîvânü’l-Mütenebbî*, 141.

³⁴³ Osman Gazi Özgüdenli, “Şiraz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/182.

etmişlerdir. Nihayet kardeşlerden Ahmed b. Büveyh (ö. 356/967) Bağdat'taki karışıklıklardan da faydalanarak şehri ele geçirmiştir. Halife Müstekfî de onu emîrî'l-ümerâ ilan etmiştir. Bu olaydan sonra Halife, Büveyhîlerin kuklası haline gelmiş ve Bağdat'ta onların hakimiyetinde yeni bir dönem başlamıştır.³⁴⁴

Halife, Bağdat'a giren Ahmed'e Muizzüddевle lakabını, Büveyhîlerin başındaki Ali'ye ise İmâdüddевle lakabını vermiştir. Muizzüddевle, Büveyhîlerin Irak kolunun yirmi iki yıl başında kalmıştır. Yönetimi boyunca Musul Hamdânîleri ve Karmatîler gibi bölgedeki çok sayıda güçle mücadele içinde olmuştur. Aynı zamanda yönetimini genişletmeye devam ederek Basra gibi birçok önemli şehri de ele geçirmiştir. Ayrıca, çatışmaları kontrol altına alarak Bağdat'taki karışıklıkları kısmen azaltmıştır. Bu şekilde Bağdat, uzun süredir devam eden kaos ortamından kurtulmuş ve bir süreliğine huzura kavuşmuştur.³⁴⁵

Büveyhî hanedanlığının üyeleri İran ve Irak'ın farklı bölgelerinde hüküm sürmüşlerdir. Bununla beraber hepsi hanedanın büyüğü olan İmâdüddевle'ye saygı duymuşlardır. Ancak İmâdüddевle'nin erkek bir veliaht bırakmadan ölmesi üzerine yeğeni Adudüddевle b. Rükniddevle (ö. 372/983) başa geçmiştir. Adudüddевle başa geçtikten kısa bir süre sonra Bağdat'ı kuzeninden almak suretiyle hanedanlığın gücünü doruk noktasına taşımıştır. Hem Bağdat'ta hem Şiraz'da büyük imar faaliyetleri yaptırmış ve kültürel çalışmalara destek vermiştir. Dönemindeki yönetim ve fetihleriyle, Büveyhî hükümdarlarından Adudüddевle, İslam dünyasının en büyük ve güçlü hükümdarlarından biri haline gelmiştir.³⁴⁶

4.4. Tekrar Saray Hayatına Dönüş

Doğduğu yer olan Kûfe ile Bağdat civarında Mütenebbî'nin görece sakin bir hayatı olduğu söylenebilir. Şairin bu dönemde hangi niyetleri taşıdığını tespit edebilmek kolay gözükmemektedir. Usandığından dolayı siyasetten ve saray hayatından uzak kalmayı tercih etmiş olabilir. Belki de sadece önündeki fırsatları daha iyi değerlendirebilmek için bir süreliğine geri planda kalmaya ihtiyaç duymuştur. Blachère'e göre bu zaman diliminde şairin asıl niyeti Seyfüddевle'nin yanına geri dönmektir. Bunun için onunla mektuplaşmakta ve uygun zamanı beklemektedir. İddiasına göre methiye yazmaya ara verip başka bir hami kabul etmemesinin arkasındaki sebep bu olmalıdır.³⁴⁷ Gerçekten de Mütenebbî bu dönemde kendisine gelen bazı teklifleri geri çevirmiştir. Öyle ki Büveyhî vezirlerinden Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) şairden kendisini ziyaret etmesini talep etmiştir. Ancak

³⁴⁴ Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/497.

³⁴⁵ Ahmet Güner, "Muizzüddевle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/99.

³⁴⁶ Abdülkerim Özaydın, "Adudüddевle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/392-393.

³⁴⁷ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 329.

teklifi kabul görmeyince şaire öfkelenmiş ve ona düşman kesilmiştir. Bundan dolayı da *Kitâbu'l-Keşf an mesâvi'i şî'ril-Mütenebbî* adında bir risale kaleme almış ve Mütenebbî'yi sert bir dille eleştirmiştir.³⁴⁸

Bu söylenenlerle beraber Blachère'in bu görüşü eleştiriden muaf değildir. Şöyle ki, eğer Mütenebbî Seyfüddevle'nin yanına dönmek istiyor olsaydı bunu gerçekleştirebilirdi. Çünkü bu seferi yapmasına engel teşkil edebilecek bir durum söz konusu değildir. Bu bağlamda Taha Hüseyin daha önemli bir noktayı vurgulamakta ve Seyfüddevle'nin Doğu Roma karşısında yaşadığı zorlu durumdan bahsetmektedir. Onun, başkent olarak kullandığı Halep'i dahi kaybettiği düşünülürse, Roma karşısındaki durumu iç karartıcı olarak nitelendirilebilir. Tüm bunların farkında olan Mütenebbî'nin Seyfüddevle'nin yanına gitmeyi planlaması düşük bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.³⁴⁹

Bunlara ek olarak Mütenebbî'nin başka bir Büveyhî veziri olan İbnu'l-Amîd'den (ö. 360/970) teklif alınca bu teklifi değerlendirmesi dikkate değerdir. Gelineen noktada artık Mütenebbî'nin şöhreti her yere yayılmış ve şiirleri revaç bulmuştur.³⁵⁰ Bundan dolayı aza razı olmayıp daha büyük ödüllerin beklentisi içinde olması normal karşılanabilecek bir durumdur. Tam da bahsi geçen bu sebepten dolayı Seyfüddevle'nin yanına gitmemiş olması düşünülebilir. Zayıflamış olan Hamdânî devleti yerine daha güçlü olan ve büyümeyi sürdüren Büveyhî devletini tercih etmiştir. Büveyhî devletinin içinde Sâhib b. Abbâd'ın davetine icabet etmeyip sonradan İbnu'l-Amîd'in yanına gitmesi de benzer türden bir durumu gözler önüne sermektedir.³⁵¹ Daha üst bir konumda bulunan ve dönemin Büveyhî hükümdarı Adudüddevle'ye yakın olan İbnu'l-Amîd'in yanında yer almak, Mütenebbî'nin için daha avantajlı olmalıdır.

4.5. Errecân'da

Zikri geçen sebeplerden dolayı Mütenebbî, İbnu'l-Amîd'in yanına gitmek için yola koyulmuştur. 354/965 yılının başında³⁵² Ahvaz şehrinden geçerek Hûzistan bölgesinin önemli bir şehri olan Errecân'a³⁵³ varmıştır. Errecân'da İbnu'l-Amîd onu hoş bir şekilde karşılamıştır. Tahmin edilebileceği üzere Mütenebbî, İbnu'l-Amîd'i onun yukarısında bulunan Adudüddevle'ye ulaşmak için kullanacaktır. Bu, Mütenebbî'nin hayatında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Önceki dönemlerine bakıldığında o, Antakya'da Ebu'l-Aşâir'i Seyfüddevle'ye ulaşmak için kullanmıştır.³⁵⁴ Aynı şekilde

³⁴⁸ İlyas Çelebi, "Sâhib b. Abbâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/514.

³⁴⁹ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 296.

³⁵⁰ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 298; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 84.

³⁵¹ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 334.

³⁵² Yusuf Ahmed Şirâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 79.

³⁵³ Recep Uslu, "Hûzistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/437.

³⁵⁴ 187 no'lu dipnota bakınız.

İbn Melik'i de Kâfûr'a ulaşmak için kullanmıştır.³⁵⁵ Şimdi ise İbnu'l-Amîd Mütenebbî için aynı işlevdedir. Bu, istismar etme manasında anlaşılması gereken bir hadise değildir. Şair, daha üst sınıflara çıkarak hedefine ulaşmakta, vezir yahut vali ise efendisine maharetli bir şair sunmakla değerli bir iş başarmış olmaktadır. Kısacası İbnu'l-Amîd Mütenebbî için geçici bir hamidir. Aynı şekilde Errecân da Mütenebbî için geçici bir konaklama yeridir. İbnu'l-Amîd'e sadece üç adet methiye ve birkaç maktua şiir yazmıştır:

زُحَلُّ عَلَى أَنَّ الْكَوَاعِبَ قَوْمُهُ لَوْ كَانَ مِنْكَ لَكَانَ أَكْرَمَ مَعْشَرًا

*Zuhal'in kabilesi yıldızlar olsa da, eğer senden doğmuş olsaydı daha yüce bir kabileden olurdu.*³⁵⁶

Bundan sonra Adudüddevle Mütenebbî'yi Şîraz'a davet etmiştir. Ancak onun Adudüddevle'nin yanında ikameti uzun sürmemiştir. Mütenebbî Şîraz'da yalnızca üç ay gibi kısa bir süre bulunmuştur. Bununla beraber bu kadar kısa süre içerisinde şaşırtıcı ölçüde fazla şiir kaleme almıştır. Yalnızca nicelik olarak değil niteliği yönünden de bu şiirler oldukça şaşırtıcı düzeydedir. Şiirleri, zengin içeriği sayesinde birçok farklı konuya değinmesinin yanı sıra, kullanılan ifadeler ve motifler açısından da yüksek bir niteliğe sahiptir.³⁵⁷

Gerçekten de Mütenebbî bu kısa zamanda çok sayıda şiir kaleme almıştır. Yazdığı şiirlerden biri maktua, biri Adudüddevle'nin amcası hakkında bir mersiye ve diğerleri çeşitli methiyeler olmak üzere toplam sekiz adettir.³⁵⁸ Ayrılmadan önce yazdığı methiyelerin sonuncusunda Adudüddevle'ye veda ettiği bir bölümü de kaleme almıştır. Ancak ona yazdığı şiirler arasında en çok öne çıkan Bevvân denilen bir bahçeyi tasvir ettiği methiyesidir:

مَلَاعِبُ جَنَّةٍ لَوْ سَارَ فِيهَا سُلَيْمَانُ لَسَارَ بِتَرْجُمَانٍ

*Orası cinlerin mesire alanı gibidir. Süleyman bile orada gezinse tercümanla gezmesi gerekir.*³⁵⁹

Dikkat çekici noktalardan birisi de, şairin Şîraz'da yazdığı şiirlerinde bıkkınlık ve hüznün görece az olmasıdır. Bu dönemde yazdığı şiirlerinde daha az şikayette bulunmakta ve aynı şekilde eskisine göre daha az başka şairlere tariz yapmaktadır. Bu durum, şairin Şîraz'daki halinden hoşnut olduğuna dair bir ipucu vermektedir. Öyle ki, şiirlerinde büyük bir ümit ve mutluluk göze

³⁵⁵ 283 no'lu dipnota bakınız.

³⁵⁶ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 526. Taha Hüseyin bu beyitin de içinde bulunduğu methiyenin kalitesiz olduğunu ve tekellüf içerdiğini öne sürerek, şiiri sert sözlerle eleştirmiştir. Bkz. Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 304-305.

³⁵⁷ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 306-308; Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 87-89.

³⁵⁸ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Âm*, 193.

³⁵⁹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 541. Bu şiir hakkında uzun bir değerlendirme için bkz. Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 89-93.

çarpmaktadır. Bu duyguların oluşmasında himayesine girdiği kişinin etkisi büyüktür. Aynı zamanda şiirlerinde Şîraz'daki doğal güzelliklerden etkilendiği fark edilmektedir. Arap olan şairin İran diyarında rahatını bozan tek şey yaşadığı gurbet hissi ve yalnızlıktır denilebilir.³⁶⁰

4.6. Kûfe'ye Geri Dönüş ve Ölüm

Şair, Şîraz'da kaldığı kısa sürenin ardından memleketi olan Kûfe'ye dönmek istemiştir. Bu isteğin arkasındaki asıl sebep yukarıda zikredilen gurbet hissi ve yalnızlık olabileceği gibi başka türlü sebeplerden de söz edilebilir. Şöyle ki, Mütenebbî'nin himayesine girdiği Adudüddевle Büveyhî Devleti'nin yöneticisidir. Büveyhî devleti ise Seyfüddevle'nin Irak'taki en büyük rakibidir. Mütenebbî, her ne kadar içinde bulunduğu şartlar gereği Adudüddevle'nin yanına gitmiş olsa da kalbi Seyfüddevle ile beraberdir.³⁶¹ Nitekim Mütenebbî, Seyfüddevle'nin yanından ayrılrsa dahi onunla arasındaki sevgi bağı kopmamış, aralarında hediyeleşmeler ve şiir ithaf etmeler sürmüştür. İşte bu sebepten dolayı Mütenebbî'nin dışarı vuramasa da içten içe Büveyhî sultanı Adudüddevle'ye kırgın olması mümkündür.³⁶²

وَأَيَّا شَيْتٍ يَا طُرُقِي فَكُونِي
أَذَاةً أَوْ نَجَاةً أَوْ هَلَاكَا

*Ey yollar, istediğiniz gibi olun! İster acı, ister kurtuluş, ister ölüm olun!*³⁶³

Böylece şair Adudüddevle'den izin alarak yola çıkmıştır. Şîrazdan yola çıkıp Bağdat'a giden yolu tutmuş ve 354/965 yılının ortasında Vâsıt'a ulaşmıştır. Rivayete göre buranın valisi Mütenebbî'yi yolda karşılaşılabileceği tehlikelere karşı uyarmıştır. Bu bölgede onun için aslı tehlike Seyfüddevle'nin yanındayken hicvetmiş olduğu Dabbe ve Esed Oğullarıdır. Bu kabilenin birtakım üyeleri hicvedildiklerini duyunca Mütenebbî'den intikam almak üzere yemin etmişlerdir. Ancak Mütenebbî kendisine yapılan uyarılara kulak asmamış ve yolculuğuna devam etmiştir. Sonunda Deyru'l-Âkûl denilen yerden geçerken saldırıya uğramıştır. Ne yazık ki şair, bu yılın Ağustos'a denk gelen Ramazan ayında³⁶⁴ doğduğu şehir olan Kûfe'ye dönmeden yolda can vermiştir.³⁶⁵

³⁶⁰ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 95.

³⁶¹ Şakir, *el-Mütenebbî*, 388-389.

³⁶² Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 388-389.

³⁶³ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 569.

³⁶⁴ Ölüm tarihine dair farklı rivayetler için bkz: Takiyyuddin Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, 1/377.

³⁶⁵ Yusuf Ahmed Şîrâvî, *Atlasu'l-Mütenebbî*, 84.

Mütenebbî'nin Yaşadığı Coğrafyanın Siyasi Haritası

366

³⁶⁶ Ömer Türker, “Yenilenme Dönemi” (Erişim 25 Ekim 2023).

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTENEBBÎ'NİN ŞİİRLERİ

1. Mütenebbî'nin Dîvânı

Mütenebbî, yaşamı boyunca sürekli olarak şiir yazmış ve şiirlerini kendisi derleyip düzenlemiştir. Kimi zaman belli şehirlerde *Dîvân*'ını başkalarına okumuş ve okutmuştur.³⁶⁷ Bu okumalar sırasında bazı beyitlerini şerh ettiği ve bazı beyitleri hakkında tartışmalara girdiği de bilinmektedir.³⁶⁸ Bu yolla uzun süren bir yaşamın ve emeğin sonunda Arap şiirinin en önemli eserlerinden birini İslam dünyasına kazandırmıştır. Şüphesiz ki, Mütenebbî'nin *Dîvân*'ı kadar şöhret bulan, üzerine şerhler yazılan ve tartışmalara yol açan başka bir divan bulunmamaktadır.³⁶⁹ *Dîvân*'ının yanı sıra hayatı da birçok esere konu olmuş ve üzerine araştırmalar yapılmıştır. Ancak hayatı hakkında söylenen ve yazılanların büyük çoğunluğu *Dîvân*'ı çerçevesinde ele alınmış, başka bir ifadeyle merkezde her zaman *Dîvân*'ı yer almıştır. Mütenebbî, Arap şiirinde o denli mühim bir konum işgal etmektedir ki, ondan sonra gelen bir edebiyat tarihçisinin ondan bahsetmemesi normal görülmemiş ve bunun arkasında birtakım sebepler aranmıştır.³⁷⁰ Özetle Mütenebbî'den bahsetmemek dahi Mütenebbî ile ilgili bir şey söylemek olarak kabul edilmiştir. Öte yandan *Dîvân*'ının el yazmalarına bakıldığında hem sayı bakımından hem de yaygınlık bakımından dikkate değer bir tablo önümüze çıkmaktadır.³⁷¹ Dünyanın dört bir yanındaki çeşitli şehirlerde 150'yi aşan el yazması bulunmaktadır. Yalnız İslam dünyasında değil Avrupa'dan Hindistan'a kadar birçok şehirde eksik ya da tam nüshalar vardır. Buna ek olarak bazı nüshalar 5/11. yy'ın başına varacak kadar eski tarihlidir.³⁷²

Mütenebbî ve *Dîvân*'ı hakkında yapılan tartışmalar süresince üç grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Mütenebbî'yi seven ve yücelten grup, ikincisi ise Mütenebbî'yi olumsuz bir şekilde eleştiren gruptur. Üçüncüsü ise iki tarafın arasında bulunan ve orta yol izleyen gruptur. Mütenebbî hakkında yapılan her tartışmada olduğu gibi bu iki konuda da ifrata ve tefrite kaçanlar bulunmaktadır. Bununla beraber bu grupların ikisinin de henüz Mütenebbî yaşarken ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Mütenebbî'nin ziyaret ettiği ve kaldığı şehirlerde yoğun bir ilgi ve iltifata maruz kaldığı bilinmektedir. Öyle ki, onun şiirlerini merkeze alan ders halkaları oluşmuş ve birçok ravi onun şiirlerini alıp başka şehirlere taşımıştır.³⁷³ Ölümünden sonra ise hayran kitlesi hızla büyümeye devam etmiş ve çoğu şair tarafından takdir görmüştür. Ona hayran olan grubun içinde Ebu'l-Alâ el-Maarî

³⁶⁷ Mütenebbî'nin *Dîvân*'ını rivayet eden raviler için bkz. Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî*, 612.

³⁶⁸ Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî*, 612.

³⁶⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu 'l-A'yân*, 1/121.

³⁷⁰ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 377.

³⁷¹ Konu ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Gorgis Avvâd, Mikail Avvâd, "Râidu'd-Dirâse an Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî", *el-Mevrid* 6/3 (1977), 263-390.

³⁷² Gorgis Avvâd, Mikail Avvâd, "Râidu'd-Dirâse an Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî", 268.

³⁷³ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 97.

gibi büyük şairlerin bulunması değinilmesi gereken bir noktadır. Şöyle ki Maarî, Mütenebbî'yi hem kendi şiirlerinde taklit etmiş³⁷⁴ hem de onun *Dîvân*'ı üzerine “Mu'cizu Ahmed” adlı büyük bir şerh yazmıştır.³⁷⁵ Mütenebbî'nin şiirlerine Kuran için de kullanılan “el-Mu'ciz” sıfatını layık görerek onun diğer şairler karşısındaki konumuna vurgu yapmıştır. Dahası, Maarî bilfiil Mütenebbî'yi müdafaa etmiş ve diğer şairlerle bu konuda tartışmalara girmiştir.³⁷⁶ Yalnızca şairler değil dönemin öne çıkan dil alimleri de Mütenebbî'den etkilenmişlerdir. Buna örnek olarak dönemin en büyük dil alimlerinden sayılan İbn Cinnî, Mütenebbî'nin *Dîvân*'ı üzerine detaylı bir şerh kaleme almıştır.³⁷⁷

Mütenebbî'yi olumsuz biçimde eleştiren kitle de azımsanmayacak kadar geniştir. Yolculukları sırasında Sâhib b. Abbâd'ın davetine icabet etmediği için öfkesini celbettiğine ve buna karşılık İbn Abbâd'ın ağır eleştiriler içeren *Kitâbu'l-Keşf an mesâvi'i şî'ril-Mütenebbî* adında bir risale yazmasına sebep olduğuna hayatı anlatılırken değinilmiştir.³⁷⁸ Bu risalenin yazılmasında kişisel duyguların etkisi olduğu ifade edilebilir. İbn Abbâd'ın eleştirilerinde bazen hakarete varacak kadar ağır bir dil kullanması da bunu doğrulamaktadır.³⁷⁹ Tuhaf bir biçimde, İbn Abbâd risalesine yazdığı mukaddimede asabiyetin ve kişisel arzuların insanı yanlış yönlendirebileceğini dile getirmiştir.³⁸⁰ Ancak bunu söylemesi kendisine gelebilecek muhtemel eleştirileri önceden savuşturmak için de olabilir. İbn Abbâd, Mütenebbî'yi genellikle içerik açısından eleştirirken yine onun döneminde yaşamış bir dil alimi olan Hâtimî (ö. 388/998) onu başka bir yönden eleştirme gayretinde olmuştur. Mütenebbî'ye karşı iki risale kaleme alan Hâtimî'nin Mütenebbî'yi en çok hedef aldığı konu, onun hem içeriğinde hem de üslubunda başka şair ve edebiyatçılardan intihal yapmasıdır. Öyle ki yazdığı risalelerden birini Mütenebbî'nin Aristo'nun hikmetlerinden bazı manalar çalmış olduğu üzerine kurgulamıştır.³⁸¹ İlerleyen zamanlarda, intihal meselesi Mütenebbî hakkında tartışılan temel meselelerden birine dönüşmüştür. Bu münakaşa, özellikle Mütenebbî'nin şiirlerinin intihal niteliği taşıyıp taşımadığı veya yalnızca diğer şairlerin eserlerinden ilham alıp almadığı konusu üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁸² Bu eserlere ek olarak, İbn Vekî' Mütenebbî'nin şiirleri hakkında *Kitâbu'l-Munsif* adında bir kitap telif etmiştir. Bu kitap genel olarak intihal meselesi üzerinden Mütenebbî'yi eleştirmiştir. Ancak kimi beyitlerde onu methettiği de olmuştur.³⁸³

³⁷⁴ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 185.

³⁷⁵ el-Maarî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992.

³⁷⁶ Yusuf el-Bediî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, 313.

³⁷⁷ Osman İbn Cinnî, *el-Fesr*, thk. Rıza Recep (Dimeşk: Daru'l-Yenâbi', ts.).

³⁷⁸ 346 no'lu dipnota bkz.

³⁷⁹ Sâhib b. Abbâd, *Kitâbu'l-Keşf an mesâvi'i şî'ril-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan (Bağdat: Mektebebü'n-Nahda, 1965), 44.

³⁸⁰ Sâhib b. Abbâd, *Kitâbu'l-Keşf an mesâvi'i şî'ril-Mütenebbî*, 29.

³⁸¹ Tüccar, “Hâtimî”, 16/475-476.

³⁸² Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 107-109.

³⁸³ Musa Yıldız, “İbn Vekî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/444.

Mütenebbî hakkındaki tartışmalarda birbirine karşıt pozisyon alan iki gruba karşın üçüncü bir grup da ortaya çıkmıştır.³⁸⁴ Bu grup, kendini nispeten tarafsız olarak konumlandırmış ve Mütenebbî'yi hem olumlu hem de olumsuz manada eleştirmiştir. Bu noktada zikredilmesi gereken en önemli eser Ebu'l-Hasan el-Cürcânî'nin (ö. 392/1001-1002) *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmih* adlı eseridir. Adından da anlaşıldığı üzere, Cürcânî bu eserde Mütenebbî'ye yöneltilecek bazı eleştirileri isabetli bulurken bazı noktalarda onu müdafaa etmiştir.³⁸⁵ Bu gruba dahil olarak Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-Dehr*'de Mütenebbî'ye hasrettiği bölüm de gösterilebilir. Nitekim Seâlibî'nin Mütenebbî'yi esas olarak el üstünde tutmasına karşılık yeri geldiğinde ona olumsuz eleştiriler getirdiği de görülmektedir.³⁸⁶ Nispeten tarafsız olarak konumlanmaya çalışan bu üçüncü grup alimlerinin, Mütenebbî'nin iyi yönlerinin kötü yönlerine baskın geldiği fikrinde oldukları söylenebilir. Halihazırda ismi yayılmış olan şairin şöhreti bundan olumlu yönde etkilenmiş ve Mütenebbî'nin iyi bir şair olduğu fikri Arap dünyasında öne çıkmaya başlamıştır. Mütenebbî'nin *Dîvân*'ı üzerine çok sayıda şerh yazılmasına tam olarak sebep olan durum da budur. Önce şiirleri çok sayıda tartışmaya konu olmuş ve bu sayede büyük bir şöhret kazanmıştır.³⁸⁷ Ardından da zaman onun iyi bir şair olduğunu ispatlamış, buna bağlı olarak da şiirlerini anlama ve açıklama ihtiyacı doğmuştur.³⁸⁸

2. Mütenebbî'nin Şiirleri

Mütenebbî'nin şiirleri büyük ölçüde medih ve fahrdan oluşmaktadır. Hem nicelik hem nitelik olarak öne çıkan methiyeleri onun methiye şairi olarak anılmasını ve bilinmesini sağlamıştır. Ancak methiyelerinin yanı sıra mersiye, hiciv ve tasvir türünden de kaleme aldığı bazı şiirler bulunmaktadır. Gazel türünde hiçbir şiir ifrad etmese de methiyelerinin bir kısmına giriş yaparken eski bir Arap şiir geleneği olarak gazelle başlamaktadır. Aşağıda söz konusu şiir türleri ve bu türleri Mütenebbî'nin nasıl ele aldığı incelenecektir.

2.1. Medih

Methiye kelimesinin kökü olan medih en basit anlamıyla övmek ve meziyetlerini saymaktır. Arap şiirinde tarih boyunca en çok öne çıkan tür olma özelliğine sahiptir. Arap şairleri çoğunlukla medih türünde şiirler kaleme almışlardır. Öyle ki, hiç medih nazmetmemiş bir Arap şair bulmak neredeyse imkansızdır denilebilir.³⁸⁹ Buna ek olarak medih, diğer şiir türlerini de içine alan temel bir tür olarak kabul edilebilir. Nitekim mersiye, fahr, tasvir, hamriyat ve hamaset gibi birçok şiir türü bir topluluğu, kişiyi, ölüyü ya da nesneyi övme ve yüceltme amacı taşımaktadır. Bundan dolayı bahsi

³⁸⁴ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 382.

³⁸⁵ Fuat Günel, "Cürcânî, Ebü'l-Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/132.

³⁸⁶ Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/189-216.

³⁸⁷ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 277.

³⁸⁸ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 387-388; Durmuş, "Mütenebbî", 32/197.

³⁸⁹ Siracuddîn Muhammed, *el-Medih fi'ş-Şi'ri'l-Arabî* (Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, ts.), 6.

geçen türlerin medihin altında sınıflandırılan alt türler olduğu söylenebilir.³⁹⁰ Arap şiirinin en önemli türlerinden biri sayılan gazel de sevgiliyi övme ve onun meziyetlerini ortaya koyma anlamı taşır. Bu açıdan bakıldığında medihin Arap şiirinde temel bir konum işgal etmesi oldukça anlaşılır bir durumdur.³⁹¹ Ek olarak, kazandığı bu temel konumunu Arap şiirinin tüm evrelerinde sürekli olarak korumayı başarmıştır.

Özellikleri açısından medih birçok türle benzerlikler taşısa da, kendi başına ayrı bir tür olarak medih, belli bir şahsın iyi özelliklerini övme anlamı taşır. Bu manada medih, henüz cahiliye devrinde kralları ve kabile liderlerini öven şairlerle ortaya çıkmıştır. Bu şairler genellikle maddi bir kazanç kapısı olarak methiyeler nazmetmişler ve şiirlerini bir krala ya da emire hasretmişlerdir.³⁹² Arap toplumunun fetihlerle yayılması ve zenginleşmesiyle beraber övgü bekleyen krallar ve emirler çoğalmış, bundan dolayı medih yazımı yaygınlık kazanarak Arap şiirindeki varlığını perçinlemiştir. Abbâsîlerin zayıfladığı ve küçük emirliklerin ortaya çıktığı 4/10. yy'a gelindiğinde ise emirlerin arasındaki rekabet edebiyata yansımış ve emirler şairleri kendi taraflarına çekmek için yarışmaya başlamışlardır.³⁹³ Bu durum, halihazırda ön planda bulunan medih türünün daha da rağbet görmesini ve diğer şiir türleri ile arayı iyiden iyiye açmasını sağlamıştır. Bu çerçevede Mütenebbî'nin hayatının ilk dönemlerinden itibaren medih türüne büyük ölçüde ağırlık vermesi, yaşadığı zamanın ruhunu yansıtmaktadır. Bununla beraber diğer şairlerin arasından sıyrılarak dehasını ispatlamış ve döneme damgasını vuran methiye şairi olmuştur:

تَشَرَّفْتُ عَدْنَانَ بِهِ لَا رَبِيعَةً وَتَقَفَّرْتُ الدُّنْيَا بِهِ لَا عَوَاصِمَ

*Sadece Rabîa oğulları değil bütün Adnânîler onunla (Seyfûddeve) şereflenir. Sadece büyük şehirler değil bütün dünya onunla övünür.*³⁹⁴

Mütenebbî, methiyelerinde genellikle abartılı bir üslup kullanmıştır. Memdunu övebileceği her şekilde övmüş, ona atfedebileceği bütün iyi meziyetleri atfetmiştir. Memduhun gerçekte bu özelliklerin hangilerine ne kadar sahip olduğu onun için bir şey ifade etmemektedir. Övdüğü her kişiyi ideal bir şekilde tasvir etmiş ve dönemde üstün görülen cesaret, güç, cömertlik, iffet, vefa, zenginlik ve benzeri tüm erdemleri şiirlerinde kullanmıştır.³⁹⁵ Buna dair verilebilecek en açık örnek Seyfûddeve ve Kâfûr'a yazmış olduğu methiyelerdir. Seyfûddeveye açık bir muhabbet besleyen şairin ona bu iyi erdemleri atfetmesi oldukça anlaşılır bir durumdur. Ancak Kâfûr'dan pek hoşlanmayan şairin

³⁹⁰ Ebu Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâateyn*, thk. Ali Muhammed Becavî, Muhammed Ebu Fadl İbrahim (Halep: Dâru'l-İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1952), 131.

³⁹¹ İsmail Durmuş, "Methiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406.

³⁹² Durmuş, "Methiye", 29/406.

³⁹³ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 231.

³⁹⁴ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 389.

³⁹⁵ Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 621.

Seyfûddeve'yi övdüğü sıfatların benzerleriyle Kâfûr'u övmesi, onun şiir yazarken gerçeği tasvir etmeyi hedeflemediği düşüncesini desteklemektedir. Şair, döneminde ve Arap şiirinde genel olarak bulunan bütün sıfatları methiyelerinde kullanmaktadır. Ancak Mütenebbî'nin yalnızca yaygın olan manalara bağlı kaldığı ve yeni manaların peşine düşmediği zannedilmemelidir. O, zaman zaman alışılmışın dışına çıkmaktan ve farklı manaları şiirlerinde kullanmaktan çekinmemiştir.³⁹⁶

كَرِيمٌ نَفَضْتُ النَّاسَ لَمَّا بَلَغْتُهُ كَأَنَّهُمْ مَا جَفَّ مِنْ زَادٍ قَائِمٍ

*O (Ebû Muhammed b. Toğaç) öyle yücedir ki, onunla karşılaşınca tüm insanları yolcunun kurumuş azığı gibi attım.*³⁹⁷

Büyük oranda methiye şairi olarak bilinen Mütenebbî'nin az da olsa başka türlerde şiir nazmettiği görülmektedir. Sürekli olarak kaleme aldığı methiyelerin aksine diğer şiir türlerini yeri geldiğinde ve çoğunlukla belli hadiseler bağlamında yazmaktadır. Mütenebbî asıl maharetini methiyelerde gösterse de diğer şiir türlerinde, özellikle de mersiyelerde oldukça başarılı kabul edilir.

2.2. Mersiye

Medihten bahsedilirken değinildiği üzere mersiye ile medih türü arasında büyük bir fark yoktur. Zira gerek mersiyede gerekse medihte kişinin iyi meziyetlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Yalnızca mersiye ölünün arkasından yazılır ve methiyenin aksine bir hüznün havası hakimdir.³⁹⁸ Görüldüğü üzere mersiye ile medih arasındaki temel fark şiirlerin taşıdığı duyguların farklı olmasıdır. Ancak kullanılan temalar ve motifler iki türde de birbirine yakındır. Mersiye şiir türünün bir diğer özelliği ise ölüme ve onunla alakalı musibetlere çokça değindiğinden dolayı içinde sıklıkla hikmetler, meseller ve zühde dair öğütler barındırmasıdır.³⁹⁹ Mütenebbî de mesel ve hikmetler konusunda geri kalmayan bir şair olarak mersiyelerinde sıklıkla ölüme ve musibetlere karşı sabretmeye dair öğütler vermiştir. Onun mersiyelerinde göze çarpan bir diğer özellik ise mersiyelerinde ölüye ağıt yakmakla sınırlı kalmamasıdır. O, ölüye olan üzüntüsünü dile getirdikten sonra mutlaka methiye veya fahr kısımlarıyla mersiyenin havasını değiştirmektedir. Bu tavrından onun güçsüzlüğe ve yenilgiye karşı tahammülsüz biri olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de Mütenebbî gururlu ve azimli yapısı sebebiyle mücadele etmeyi teslimiyete ve miskinliğe yeğlemektedir:

عَزَاءَكَ سَيْفَ الدَّوْلَةِ الْمُقْتَدَى بِهِ فَإِنَّكَ نَصْلٌ وَالشَّدَائِدُ لِلنَّصْلِ

*Sabret ey ulu önder Seyfûddeve!⁴⁰⁰ Sen bir kılıcsın ve kılıç sertlik için dövülmüştür.*⁴⁰¹

³⁹⁶ Seâlibî, *Yetîmetü 'd-Dehr*, 1/225-227, 262-265.

³⁹⁷ Mütenebbî, *Dîvânü 'l-Mütenebbî*, 211.

³⁹⁸ Kudâme İbn Cafer, *Kitâbu Nakdi 'ş-Şi 'r*, thk. Muhammed Abdulmunim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 118.

³⁹⁹ Siracuddin Muhammed, *er-Risâ fi 'ş-Şi 'ri 'l-Arabî* (Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, ts.), 6.

⁴⁰⁰ Seyfûddeve'nin henüz bebekken vefat eden oğluna karşı Mütenebbî onu teselli etmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, Mütenebbî'nin mersiyelerinde samimi ve duygusal olmasıdır. Mersiyelerinde kullandığı kelimeler ve manalar onun iç dünyasını yansıtmaktadır. Bunu Mütenebbî'nin tüm şiirleri için söylemek mümkündür. O, şiirlerini coşkun duygularla ve içten gelerek kaleme almayı tercih etmektedir.⁴⁰² Bu durum özellikle yazdığı mersiyelerde diğer şiirlerine kıyasla daha rahat gözlemlenebilmektedir. Bunun en temel sebebi, keleme aldığı mersiyeleri çoğunlukla tanıdığı veya etrafında bulunduğu birinin ölümünün ardından yazmasıdır. Methiyeleri ve tüm şiirleri onun iç dünyasını belli oranda yansıtsa da bazı methiyeleri isteksizce ve zorunlu olarak kaleme aldığı bilinmektedir.⁴⁰³ Bu sebepten dolayı kimi methiyelerinde yüzeysel ve donuk bir üslup kullandığı görülmektedir. Ancak mersiyelerinin çoğu duygusal bir yoğunluğuna sahiptir:

مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ دَفْنِكَ فِي الثَّرَى أَنَّ الْكَوَاكِبَ فِي الثَّرَابِ تَعُورُ

*Sen toprağa gömülmeden önce, yıldızların yerin altına girebildiğini bilmezdim.*⁴⁰⁴

2.3. Hiciv

Hiciv methiyenin tam olarak zıttıdır ve kişinin kötü özelliklerinin sayıldığı şiirlere denilir.⁴⁰⁵ Genellikle öfke ve küçük görme gibi duygulardan neşet eder. Arap şiirindeki en eski türlerden biridir ve Cahiliyeden beri aktif olarak kullanılmaktadır. Özellikle Emevî döneminde kabileciliğin artmasıyla kabilelerin şairleri kendi kabilelerini savunmak ve düşman kabileleri yermek için bu türe sıklıkla başvurmuşlardır. Bundan sonra hiciv türü Abbâsî döneminde eski canlılığını koruyamasa da varlığını sürdürmüştür.⁴⁰⁶ Mütenebbî'ye gelince onun müstakil olarak söylediği hiciv şiirleri sınırlı sayıdadır. Nitekim o yalnızca Kâfûr'un onu zorla alıkoyması gibi belli başlı durumlarda hicve başvurmaktadır. Ancak birçok şiirinin beyitlerinde rakiplerine ve hasımlarına tarizde bulunduğunu görmek mümkündür. Bu manada hiciv, Mütenebbî'de fahr şiiri ile yakınlık içerisinde. Nitekim o, müstakil olarak bu iki türde şiirler kaleme almamakta, başka şiirlerin içerisindeki bazı kısımlarda bu türlere değinmektedir. Örneğin Mütenebbî kendini övdüğü beyitlerde hasımlarına karşı tehdit ve tahkir içeren ifadelerle sıklıkla başvurmaktadır. Ancak bu hicivlerini açık bir biçimde kimseye yöneltmemekte, yöneltse dahi ismini sarıh bir biçimde zikretmemektedir:

بِأَيِّ لَفْظٍ تَقُولُ الشَّعْرَ زَعْفَةً تَجُورُ عِنْدَكَ لَا غَرْبٌ وَلَا عَجْمٌ

*Ne hakla alçak biri sana şiir okuyor? Senin yanında duruyor ama Arap da acem de değil.*⁴⁰⁷

⁴⁰¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 280.

⁴⁰² Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 613.

⁴⁰³ 269 No'lu dipnota bkz.

⁴⁰⁴ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 71.

⁴⁰⁵ İbn Cafer, *Kitâbu Nakdi's-Şi'r*, 112.

⁴⁰⁶ İsmail Durmuş, "Hiciv (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/448.

⁴⁰⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 334.

2.4. Fahr

Övünmek manasına gelen fahr en basit anlamıyla şairin kendisini övmesidir. Bu bağlamda kendi kabilesini, soyunu, dinini ve sahip olduğu her şeyi övmesi fahr şiirine dahil edilebilir.⁴⁰⁸ Şairliğin temel amaçlarından biri, şairin kendisini ve şiirlerini yüceltmesi olduğundan dolayı fahr türü Arap şiir tarihi boyunca revaçtaki türlerden biri olmuştur. Arap şiirinde müstakil olarak çok sayıda fahr şiiri yazılmış olmasa da şairler şiirlerinin aralarına fahriyeler serpiştirmişlerdir. Bu nedenle hemen her şiirde fahr içeren beyitlere rastlamak mümkündür. Aynı şekilde Mütenebbî de müstakil olarak hiçbir fahr şiiri kaleme almamıştır. Ancak onun şiirleri incelendiğinde, kendini övmediği kasidelerin sınırlı sayıda olduğu görülür. Ayrıca onun kendisi için seçtiği ifadelerin, memduhları için kullandığı ifadelerden çok daha abartılı ve yüceltici olması da vurgulanması gereken bir diğer konudur.⁴⁰⁹

كَمْ قَدْ قُتِلْتُ وَكَمْ قَدْ مُتُّ عِنْدَكُمْ ثُمَّ انْتَفَضْتُ فَرَالَ الْقَبْرِ وَالْكَفْنُ

*Sizin nezdinizde kaç defa öldüm ve öldürüldüm? Ama sonra silkeledim, kabir de kefen de gitti.*⁴¹⁰

2.5. Hikmet

Hikmet, içinde öğütlerin, vaazların ve belli talimatların bulunduğu bir şiir türüdür. Cahiliye devrinde ayrı bir şiir türü olarak bulunmamaktadır. Yalnızca kimi kasidelerin içinde hikmet içeren beyitler görülmektedir. Sonraki dönemlerde müstakil bir tür olarak hikmet şiirleri yazılmaya başlanmıştır.⁴¹¹ Fahrda olduğu gibi Mütenebbî müstakil olarak bir hikmet şiiri kaleme almamıştır. Ancak yine fahrda olduğu gibi birçok şiirinde hikmet içeren beyitler bulmak mümkündür. O, hikmet konusunda oldukça başarılı bir şair olarak kabul edilir. Öyle ki, Mütenebbî'nin yaşadığı dönemdeki ününü, söylediği hikmetli beyitlerine bağlayan yorumcular bulunmaktadır. Buna göre Mütenebbî'nin söylediği birçok hikmetli beyit, vecize ve mesel şeklinde halkın dilinde yer etmiştir. Böylece Mütenebbî insanların günlük yaşamlarında sürekli alıntı yaptıkları biri haline gelmiştir.⁴¹²

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ

*Kişi her istediği şeye ulaşamaz. Rüzgar bazen gemilerin istemediği yerden eser.*⁴¹³

2.6. Tasvir

Cahiliye dönemi Arap şiir geleneğinde, kasideye gazelle başlanması ve ardından vasıf olarak da adlandırılan tasvir bölümüyle devam edilmesi yaygın bir uygulamadır. Bu kısım, şairin sevgilisiyle

⁴⁰⁸ İsmail Durmuş, "Fahr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/79.

⁴⁰⁹ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 263.

⁴¹⁰ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 472.

⁴¹¹ Siracuddin Muhammed, *er-Hikme fi 'ş-Şi'ri'l-Arabî* (Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, ts.), 5.

⁴¹² Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 32.

⁴¹³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 472.

bir araya gelme arzusuyla katlanacağı yolculuğu temsil eden bir metafor üzerinden anlatılmaktadır. Şair, sevgiliye kavuşabilmek için üzerine binmeyi planladığı at veya deveye vurgu yaparak, bu olası zorlu süreç boyunca karşılaşacağı engelleri ve meydan okumaları tasvir etmektedir.⁴¹⁴ Arap şiirinin sonraki evrelerinde de tasvir, şiirin vazgeçilmez bir parçası olma özelliğini sürdürmüştür. Ancak şairlerin hayatlarındaki ve çevrelerindeki koşulların değişmesi sebebiyle tasvir ettikleri unsurlar çeşitlilik göstermiştir. Mütenebbî'nin dönemine gelindiğinde, yazılan şiirlerde şehirler, saraylar, doğal güzellikler ve savaşlar gibi çeşitli unsurların tasviri önemli bir yer tutmaktadır.⁴¹⁵ Bu dönemde, şairler bu unsurları içeren şiirleri kaleme almakta aynı zamanda bu alanda müstakil eserler meydana getirmektedir. Mütenebbî'nin özellikle savaş ve askeri sahnelerin tasvirinde üstün bir yeteneğe sahip olduğu görülmektedir.⁴¹⁶ Bunun yanında onun şiirlerinde ustalıkla resmedilmiş çeşitli hayvan ve doğa tasvirlerine rastlamak da mümkündür.⁴¹⁷

يَطْءُ الثَّرَى مُتَرْفِقاً مِنْ نِيْهِهِ فَكَأَنَّهُ آسَى يَجْسُ عَلِيلاً

(O aslan) kibrinden dolayı pençesini yere hafifçe koyar, tıpkı bir doktorun hastalığı arayan elleri gibi.⁴¹⁸

2.7. Gazel

Gazel kelimesinin asıl manası ip eğirmek olarak belirtilmektedir. Bunun yanı sıra kelime, kadınlara sevgi sözcükleri söylemek ve hoşla giden sözler sarf etmek anlamını da barındırmaktadır.⁴¹⁹ Şiir türü olarak gazel, bu anlamın alınıp genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu iki farklı mana arasında bir bağlantı kurulabilmesi mümkün gözükmemektedir. Şöyle ki ip eğirme faaliyeti, uzun süreler boyunca ve tekrarlayan döndürme hareketleriyle gerçekleştirilen bir süreç olup, incelik ve emek gerektiren bir işi ifade etmektedir. Kadınlara yönelik iletişimde bulunma ve etkileme amacıyla kullanılan ifadeler, benzer bir şekilde, incelik ve dikkat gerektiren bir süreci yansıtmaktadır. Bu tür ifadeler, adeta sözü eğirme eylemi olarak değerlendirilmiş olabilir.⁴²⁰ Böylece kadınlar hakkında yazılan şiirlerin, sözlerin özenle işlendiği bir tür iletişim biçimi olarak kabul görmesi ve gazel olarak isimlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Diğer şiir türlerindeki benzer şekilde ilk gazel örneklerine Cahiliye döneminde rastlanılmaktadır. Bu devirde nesîb olarak da adlandırılan gazel bölümü, çoğunlukla kasidelere

⁴¹⁴ Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/135.

⁴¹⁵ Muhammad el-Tuncî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi'l-Adâb* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 884.

⁴¹⁶ Azzam, *Zikrâ Ebi't-Tayyib Ba'de Elfi Am*, 97.

⁴¹⁷ Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 636.

⁴¹⁸ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 146.

⁴¹⁹ Cemalettin İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 11/491-492.

⁴²⁰ Muhammed Hasan Cebel, *el-Mu'cemu'l-İştikâkî el-Muassal* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010), 1578.

girizgah olması için kullanılmıştır.⁴²¹ Aynı şekilde diğer şiir türlerinde görüldüğü gibi gazel şiiri de gelişerek ilerleyen dönemlerde müstakil olarak kaleme alınmaya başlanmıştır. Kimi zaman belli bir bölüme hasredilen kimi zaman müstakil olarak nazmedilen gazel, Arap edebiyatında her zaman popülerliğini korumuş ve en çok ilgi gören şiir türlerinden biri olarak saygın konumunu hiçbir zaman yitirmemiştir. Cahiliye döneminde başlatılan bu geleneğin, sonraki dönemlerde de şairlerin sıkça başvurduğu bir gazel türü olarak devam ettiği görülmektedir. Şairler, çeşitli şiirlerine geleneksel gazel bölümüyle başlamış ve sevdikleri kadını tanıtarak giriş yapmışlardır.⁴²² Bununla beraber bazı dönemlerde ve coğrafyalarda gazelin farklı türleri rağbet görmeye başlamıştır. Cahiliye şiirinin karamsar havasından sıyrılan sarîh gazelin Emevî döneminde özellikle Mekke ve Medine’de çoğaldığı görülmektedir. Ömer b. Ebî Rabâ’a’nın (ö. 93/711-12) öncülük ettiği bu şairler, kadını ulaşılamayan yüce bir aşk nesnesi olarak görmeyip daha ziyade cinsel arzuların merkezde olduğu gazeller yazmışlardır.⁴²³ Buna karşın, Uzre Kabilesi’ne mensup şairlerle anılan uzrî gazeller de Sadru’l-İslam ve Emevî döneminde yaygınlık kazanmıştır.⁴²⁴ Bu kabileye mensup olan şairler genellikle iffetli olarak ifade edilen platonik tarzda şiirler yazmışlardır. Kendilerini sadece tek bir kadına adanmışlar ve ona olan aşklarından dolayı çektikleri sıkıntı ve cefayı tasvir etmişlerdir. Bu sebeple, bu tarz gazel yazan şairlerin isimleri "Mecnûnu Leyla," "Cemîl Buseyne," ve "Kuseyyir Azze" gibi sevdikleri kadına atfedilerek bilinmiş ve anılmıştır.⁴²⁵

Bu ifadelerin yanı sıra belirtmek gerekir ki; geleneksel, sarîh ve uzrî gazel yazan şairlerin eserlerinde bu türlerin birbirine geçtiği gözlenmektedir. Bazen aynı şiirin içinde yer alırken bazen de farklı kasidelerde şairler, çeşitli türlerden farklı motifleri bir arada kullanma eğilimindedir. Örnek vermek gerekirse, sıkça sarîh gazel yazan Ebû Nuvâs’ın zaman zaman uzrî gazel türüne ait şiirler yazdığı veya uzrî gazelden gelen motifleri kullandığı görülmektedir.⁴²⁶ Benzer şekilde, yaşamı incelenen şair Mütenebbî’nin genellikle geleneksel ve uzrî motiflere bağlı kalsa da, nadir durumlarda sarîh gazele yöneldiği ifade edilebilir.⁴²⁷

أَطَالَتْ يَدِي فِي جِيدِهَا صُحْبَةَ الْعَقْدِ وَلَا لَيْلَةً قَصَّرْتُهَا بِقَصِيرَةٍ

*Perdeler arkasında gizli bir kadınla geçirdiğim o geceyi (unutamam) elim de uzun süre onun göğüsünde kolyesinin yanındaydı.*⁴²⁸

⁴²¹ Siracuddin Muhammed, *er-Gazel fi 'ş-Şi'ri 'l-Arabî* (Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, ts.), 8.

⁴²² Siracuddin Muhammed, *er-Gazel fi 'ş-Şi'ri 'l-Arabî*, 20.

⁴²³ Muhammad el-Tuncî, *el-Mu'cemu 'l-Mufasssal fi 'l-Adâb*, 671.

⁴²⁴ İsmail Durmuş, "Uzrî Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/260.

⁴²⁵ Siracuddin Muhammed, *er-Gazel fi 'ş-Şi'ri 'l-Arabî*, 20.

⁴²⁶ el-Bustânî, *Udebâu 'l-Arab fi 'l-A'suri 'l-Abbâsiyye*, 63.

⁴²⁷ el-Bustânî, *Udebâu 'l-Arab fi 'l-A'suri 'l-Abbâsiyye*, 260.

⁴²⁸ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 533.

Abbâsî dönemine gelindiğinde sarıh gazel şiirlerdeki önemini ve yaygınlığını arttırmaya devam etmiştir.⁴²⁹ Mütenebbî'nin yaşadığı bu dönemde sarıh gazel, saray şairleri tarafından sıkça başvurulmuş bir eğlence unsuru haline gelmiştir.⁴³⁰ Ancak Mütenebbî, şiirlerin başında yer alan gazel bölümlerinde geleneksel motifleri ve uzrî duyguları kullanmaya özen göstermiştir. Onun klasik tarzındaki nesîbleri özellikle bedevi kadınları açık bir şekilde şehirli kadınlara üstün tutması hasebiyle dikkat çekmiştir.⁴³¹

حُسْنُ الْحَضَارَةِ مَجْلُوبٌ بِطَرِيَّةٍ وَفِي الْبَدَاوَةِ حُسْنٌ غَيْرُ مَجْلُوبٍ

*Şehirlerdeki güzellik yapay olarak elde edilmiştir. Halbuki çöllerde yapay olmayan güzellikler vardır.*⁴³²

3. Mütenebbî'nin Gazel ve Hamriyata bakışı

Mütenebbî'nin *Dîvan*'ı incelendiğinde onun müstakil bir gazel şiiri kaleme almadığı fark edilmektedir. Gazel, onun şiirlerinden küçük bir kısmı teşkil etmekte ve sadece şiirlerin baş kısmı olan nesîb bölümünde bulunmaktadır. Bir methiye ve fahriye şairi olarak öne çıkan Mütenebbî'nin bu alanlardaki gayretini ve üretkenliğini gazellerinde görmek mümkün değildir. Bu sebeple hem nicelik hem de nitelik açısından şiirlerinde gazel konusunda eksik kalmış olduğu söylenebilir.⁴³³ Hayatını idame ettirmek için methiye okuyan bir şair hakkında bu oldukça anlaşılır bir durum teşkil etmektedir. Zira onun geçimini ve yaşamını sağladığı tür methiyedir. Bundan dolayı da maharetini en çok bu alanda göstermiştir. Buna ek olarak, yapısı ve karakteri sebebiyle fahriye şiirlerine büyük emekler sarfetmiştir. Ancak gazel, yaşamında ona pratik bir fayda sağlamayan ve içeriği itibarıyla ona hitap etmeyen bir türü temsil etmektedir.⁴³⁴ Mütenebbî, kısa süren zevklerin ve eğlencelerin ötesinde mücadeleyi ve büyük başarıları hedeflemesiyle ayırt edilen bir şairdir.⁴³⁵

أَعْلَى الْمَمَالِكِ مَا يُبْنَى عَلَى الْأَسَلِ وَالطَّعْنُ عِنْدَ مُحِبِّهِنَّ كَالْقُبُلِ

*En yüce devlet mızraklar üzerinde yükselendir. Savaş darbeleri sevenler için öpücükler gibidir.*⁴³⁶

Bu bağlamda Mütenebbî'nin diğer şairlerden farklı olan yaklaşımı gözler önüne serilmektedir. O, duygularını ve şiirlerini geçici eğlence olarak gördüğü kadınlara değil, daha yüce gördüğü işlere

⁴²⁹ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fî'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 26.

⁴³⁰ Nurullah Yılmaz, "Üçüncü Abbasi Asrı Şiirinde Ana Temalar", *Doğu Esintileri* 7 (2017), 130.

⁴³¹ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fî'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 260; Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 256.

⁴³² Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 449.

⁴³³ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*, 122; el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fî'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 260; Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 58.

⁴³⁴ Şirin Gökkaya, *el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011), 22.

⁴³⁵ el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fî'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 262.

⁴³⁶ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 274.

yönelmiş durumdadır. Bu çerçevede şaraba karşı takındığı tavır da değinilmesi gereken bir husustur. Geçici zevklere ve eğlencelere olan mesafesi nedeniyle o, şaraba karşı bir tavır almıştır.⁴³⁷ Şarap içmeyi nadir durumlar dışında kabul etmemiş ve buna dair olumsuz düşüncelerini şiirlerinde açıkça dile getirmiştir:

هَجَرْتُ الْخَمْرَ كَالذَّهَبِ الْمُصَفَّى فَخَمَرِي مَاءٌ مُزِنٌ كَاللَّجِينِ

*Saf altın gibi olan şarabı bıraktım. Benim şarabım gümüş gibi olan yağmur suyudur.*⁴³⁸

Mütenebbî'nin savaş, güç, yiğitlik gibi mürüvvet sıfatlarını daha çok gazelde görülen aşk, şarap ve eğlence temalarından üstün tutması onun hayata bakışını yansıtmaktadır. Bundan dolayı az miktarda gazel yazmış olması oldukça anlaşılır bir durumdur. Ancak Mütenebbî'nin gazele yoğunlaşmamış olması, onun bu türdeki motifleri ve duyguları sevmeyi anlamına gelmemektedir. Bilakis bu tavır, diğer şairlerde az rastlanır bir olgunun onun şiirlerinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mütenebbî, gazeldeki motifleri farklı türlerin içinde kullanmasıyla göze çarpmaktadır. Gerçekten de o, genellikle gazelerde görmeye alışık olduğumuz ifadeleri, motifleri ve kalıpları methiyelerine taşımıştır. Bu sayede, methiyelerine farklı bir atmosfer kazandırarak sıradışı beyitler meydana getirmiştir. Mesela içki sofrasında Ali b. İbrahim et-Tenûhî'ye yazdığı bir şiirinde sadece sevgiliye yazılmasına alışık olunan türden⁴³⁹ bir beyit okumuştur:

أَغَارُ مِنَ الرُّجَاجَةِ وَهِيَ تَجْرِي عَلَى شَفَةِ الْأَمِيرِ أَبِي الْحُسَيْنِ

*Emir Ebû Hüseyin'in dudağında kayan içki kadehine gıpta ediyorum!*⁴⁴⁰

Kısaca verilen bu örnekte açıkça görüldüğü gibi gazel ve hamriyattan haz etmediğini belirttiğimiz şairin tek amacı emiri methetmek ve onu olabildiğince yüceltmektir. Ancak bunu alışılmışın dışına çıkarak gazele benzeyen bir tarzda yapmaktadır. Bunun sonucunda gazelin etkisi olduğu görülen ancak aslında methiye olan bir beyit ortaya çıkmıştır. Bu türden durumları Mütenebbî'nin birçok methiyesinde ve diğer şiirlerinde görmek mümkündür. Çalışmanın ilerleyen kısmında bu türden methiye olup gazele yakın sayılabilecek şiirlere yoğunlaşılacaktır.

4. Mütenebbî'de Gazel ve Methiye İlişkisine Dikkat Çekenler

Mütenebbî'nin şiirlerindeki gazel motiflerinin diğer kaleme aldığı türler üzerinde etkisinin olduğu birçok araştırmacı ve yazar tarafından fark edilmiş bir olgudur. Onun bu alışılmamış tavrı eski alimlerden Seâlibî'nin dikkatini çekmiştir. O, *Yetîmetü'd-Dehr* adlı eserinde bu konuya değinmiş ve

⁴³⁷ Taha Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 79.

⁴³⁸ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 84.

⁴³⁹ Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/211-212.

⁴⁴⁰ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 84.

Mütenebbî'nin uygun olmayan bir yerde gazele ait olan bir anlamı kullanmasını eleştirmiştir.⁴⁴¹ Buna ek olarak ileriki sayfalarda konuyu daha da irdilemiş ve ayrıntılı olarak incelemek üzere “Mütenebbî'nin şiirlerinde övdüğü krallara sevgili ve arkadaş gibi hitap etmesi ve bunu ustaca yapması” adlı bir başlık açmıştır. Bu başlık altında, Mütenebbî'nin bu tarzı benimseyen tek şair olduğuna ciddi bir vurgu yapmıştır. Ayrıca, şiirdeki derin anlayışı ve geniş anlam yelpazesi sayesinde bunu başarabildiğine dikkat çekmiştir. Bu sayede, diğer şairlerin seviyesinin üzerine çıkarak kendini krallara eşlik etmeye layık bir konuma yerleştirmiştir.⁴⁴² Bununla da sınırlı kalmayan Seâlibî, onun gazele ait motifleri savaş ve mücadele ile ilgili mevzularda kullanmasından da bahsetmiştir. Bu konuya dair “Gazel ve nesib lafızlarını savaş ve mücadele vasıflarında kullanması” adlı geniş bir başlık açmıştır. Onun ifade ettiğine göre Mütenebbî, bu bapta da üstün zekasını ve söz oyunlarında ne kadar usta olduğunu göstermiştir.⁴⁴³

Seâlibî'den sonra bu konu uzun süre ihmal edilmiştir. Yalnızca Seâlibî tarafından bahsedilen hususları tekrar eden bazı müellifler olmuştur.⁴⁴⁴ Günümüze gelindiğinde California Üniversitesi Arap Edebiyatı alanında profesör olan Margaret Larkin, Mütenebbî'nin hayatını incelediği kitabında bu konuyu ele almıştır. O, Mütenebbî'nin Seyfûddeve'ye yazdığı methiyeleri ele alırken gazelde kullanılmasına alışık olduğumuz motifleri methiyelere ve mersiyele taşımasına değinmiştir. Konu hakkında yorum yapan Larkin'e göre, Mütenebbî bu yöntemi kullanarak şiirlerinin gücünü ve etkisini arttırmıştır. Öyle ki, Mütenebbî bununla da yetinmemiş ve kimi beyitlerinde sevgiliyle hamiyi tam olarak iç içe geçirmiştir. Konu hakkında çeşitli örnekler sunan Larkin, Arap dilinin bu tür çoklu anlam ve hitapları nasıl desteklediğini ve Mütenebbî'nin bu özelliği ne şekilde değerlendirdiğini anlatmıştır.⁴⁴⁵ O, bu konuda genel olarak fikir veren bir resim çizmeyi başarmıştır. Ancak kısa bir başlıkta konuyu ele almış olmasından dolayı örnekleri sınırlı tutmuş ve konunun ayrıntılarına girmemiştir.

5. Mütenebbî'de Gazel Etkisinin Çeşitleri

Gazel şiiri, Arap edebiyatının her döneminde var olan geniş bir türdür. Çeşitli türden temalar, motifler ve duygular hemen her dönemde gazel türü altında işlenmiştir. Bu sebeple Mütenebbî'nin şiirlerinde gazele ait öğelerin nasıl ve ne kadar etkili olduğunu tam olarak ele almak zor bir iştir. Nitekim bazı beyitlerde bu etki açıkça görülürken bazı beyitlerde üstü kapalı olabilmektedir. Aynı şekilde bazı beyitlerde açıkça gazele ait lafızlar kullanılırken bazı beyitlerde sadece beyitin manası

⁴⁴¹ Seâlibî, *Yetîmetü 'd-Dehr*, 1/211-212.

⁴⁴² Seâlibî, *Yetîmetü 'd-Dehr*, 1/237.

⁴⁴³ Seâlibî, *Yetîmetü 'd-Dehr*, 1/239.

⁴⁴⁴ el-Cürânî, *el-Vasâta Beyne 'l-Mütenebbî ve Husûmihi*, 308; Yusuf el-Bedî, *es-Subhu 'l-Münebbî an Haysiyyeti 'l-Mütenebbî*, 430.

⁴⁴⁵ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 37-40.

gazele benzerlik göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bu öğeler belirli başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde sunulacaktır. Şiirler, önce lafzi yönüyle incelenecek ardından mana açısından ele alınacaktır. Ancak bu başlıklandırmada akılda tutulması gereken önemli bir nokta, lafızlar ile mana arasında kesin bir sınırın olmamasıdır. Bazı beyitlerde lafızlar öne çıksa da, mana yönünden de beyitin gazel türüne benzediği görülebilir. Aynı şekilde, tersi durum da geçerli olabilir. Beyitler başlıklar altına yerleştirilirken, hangi öğenin daha baskın olduğu konusunda bir tercih yapılmıştır. Ardından hem gazel hem methiye olarak anlaşılabilmesi mümkün olan beyitler üzerinde durulmuştur.

5.1. Lafzi Olarak Gazele Benzeyen Motifler

Mütenebbî birçok şiirine özellikle de methiyelerine gazelde kullanılmasına alışılmış motifler yerleştirmiştir. Onun başvurduğu bu yöntem kimi zaman sert eleştirilerin hedefi haline gelmiştir:

أَغَارُ مِنَ الرُّجَاةِ وَهِيَ تَجْرِي عَلَى شَفَةِ الْأَمِيرِ أَبِي الْحُسَيْنِ

*Emir Ebû Hüseyin'in dudağında kayan içki kadehine gıpta ediyorum!*⁴⁴⁶

Örneğin Amîdî, Mütenebbî'yi eleştirdiği eserinde bu beyiti hoş bulmayıp, onu edebi bir hata ve krallara hizmette kusur olarak görmüştür. Çünkü kıskançlık sevgililer arasında olması beklenen bir duygudur. Şairin hamisini kıskanması ise abes bir olay teşkil etmektedir.⁴⁴⁷ Mütenebbî'nin hasmı olması dolayısıyla Amîdî'nin bu türden bir eleştiride bulunması normal görülebilir. Ancak söz konusu beyit yalnızca onun tarafından eleştiriye maruz kalmamıştır. Mütenebbî'nin önemli şarihlerinden Vâhidî “kralların dudakları kıskanılmaz” diyerek beyiti kötü bulduğunu ifade etmiştir. Nitekim aşık öpmek istediği için sevgilisinin dudaklarını kıskanmaktadır ve bu durum methiyeye uygun düşmemektedir. Ancak yazının devamında beyitin farklı manalara gelebileceğine ilişkin açıklamalar yaparak Mütenebbî'yi bu tür eleştirilerden kurtarmaya çalışmıştır. Şöyle ki, beyitin güzel işler yapması beklenen dudakların şarap içmeye uygun olmadığını ifade etmesi, böylece Mütenebbî'nin şarap kadehini kıskanmış olabileceği anlamını taşıyor olabilir. Ayrıca, kimsenin sahip olamadığı bir şeye sahip olmanın verdiği bir tür özlem veya hasret de bu bağlamda düşünülebilir.⁴⁴⁸ Her halükarda görüldüğü üzere beyitin içinde gazele ait motifler ve duygular methiyeye mündemic bir şekilde bulunmaktadır.

وَسَحَابُنَا بَنُو الْإِلهِ مَفْضُوحُ أَلْبَانُنَا بِجَمَالِهِ مَبْهُورَةٌ

*Kalplerimiz onun güzelliğiyle şaşkındır. Bulutlarımız onun cömertliği karşısında rezildir.*⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 84.

⁴⁴⁷ Muhammed el-Amîdî, *el-İbâne an Serikâti 'l-Mütenebbî*, thk. İbrahim Desukî (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1961), 39.

⁴⁴⁸ Vâhidî, *Şerhu 'l-Vahidi li Dîvâni 'l-Mütenebbî*, 1999, 1/444-445.

⁴⁴⁹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 68.

Mütenebbî, Musâvir b. Muhammed'i överken, methiyelerde genellikle memduha atfedilen cömertliğin öncesinde onun güzelliğine vurgu yapmıştır. Yalnızca güzel olduğunu söylemekle yetinmemiş aynı zamanda insanların onun güzelliği karşısında hayran kaldığını da ifade etmiştir. Bu durum sıklıkla gazellerde kullanılan bir kelimenin Mütenebbî tarafından methiyeye taşınmasına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

نَكْرُثُكَ حَتَّى طَالَ مِنْكَ تَعَجُّبِي وَلَا عَجَبٌ مِنْ حُسْنِ مَا اللَّهُ خَالِقُ

*Sana inanmadım ve uzun süre şaşkın kaldım. Ancak Allah'ın yarattığı güzelliğe şaşılmaz.*⁴⁵⁰

Hüseyin b. İshak'a ithaf ettiği bu beyit yine güzellik teması üzerinden memduhunu tanımlamakta ve bunun inanılamayacak boyutlara ulaştığını söylemektedir. Bunun sonrasında birkaç beyit memduhunun cömertliğine ve savaştaki yiğitliğine değinen Mütenebbî ardından yine güzellik temasına dönmekte ve şöyle demektedir:

خَفِ اللَّهُ وَإِسْتُرْ ذَا الْجَمَالِ بِرُفْعِ فَإِنْ لَحَتْ ذَابَتْ فِي الْخُدُورِ الْعَوَاتِقُ

*Allah'tan kork ve bu güzelliği peçeyle ört. Eğer açığa çıkarsan perde arkasındaki kızlar erirler.*⁴⁵¹

Bu beyitte bütün kızların memduhun güzelliği karşısında aşk ve tutku ile dolacağı ima edilmiştir. Maarî, beyitin farklı bir şekilde anlaşılabilmesine imkan vererek, beyitte kızların güzelliğiyle memduhun güzelliğinin karşılaştırılıyor olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁵² Beyitte anlaşılan ilk mana bu olmasa da bu ihtimalin göz önünde bulundurulması gereklidir. Nitekim Maarî, beyitin gazele yakın bir anlamda kullanımına ihtimal vermiştir. Şiirin yazıldığı kişinin tüm kadınlardan güzel olması genelde gazellerde görmeye alışık olunan türden bir temadır.

Ona ithaf ettiği bir başka şiirinde benzer şekilde gazelde görülen temalardan yararlanmıştır:

وَرَقَّةٌ وَجْهٍ لَوْ خَتَمَتْ بِنَظَرَةٍ عَلَى وَجَنَّتَيْهِ مَا لِنَحْيِ أَثَرُ الْخَتَمِ
أَذَاقَ الْغَوَانِي حُسْنُهُ مَا أَذَقَنِي وَعَفَّ فَجَازَاهُنَّ عَنِّي عَلَى الصَّرْمِ

Yüzünde öyle bir narinlik bulunur ki, onun yanaklarına bakış attığında (kızarır) ve izi kalır.

*Güzelliği, bana tattırdıklarını kadınlara tattırdı. Sonra iffetli davranıp beni terk etmelerinin bedelini ödedi.*⁴⁵³

Memduhun savaştaki cesaretini anlatan bazı beyitlerin ardından, Mütenebbî bu beyitlerde memduhun utangaçlığını vurgulamıştır. Örnek verdiğimiz beyitlerin ikincisinde ise memduhun

⁴⁵⁰ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 77.

⁴⁵¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 78.

⁴⁵² el-Maarî, *Şerhu Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 1/277.

⁴⁵³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 82.

güzelliğinden ve iffetinden bahsetmiştir. Hatta onun güzelliğini kendi sevdiği kadınların güzelliğiyle kıyaslayan bir ifade kullanmış ve kadınların bu şekilde cezalarını çektiğini söylemiştir. Bu motifler büyük oranda gazelerde rastlanan türden motiflerdir. Beyitler methiyeden ziyade bir gazeli andırmaktadır. Özellikle bir erkeklik ve yiğitlik bölümünün ardından bu tarz bir üsluba dönmesi, onun methiye ve gazel özelliklerini bir araya getirme cesaretini sergilediğini ve bu türler arasında geçiş yapmaktan çekinmediğini göstermektedir.

Söz konusu beyitlerin gazele benzerliği Mütenebbî eleştirmenlerinin dikkatinden kaçmamıştır. İbn Vekî' benzer manaların kullanıldığı iki ayrı gazel örneği vermiş ve beyitin bunlardan alındığını ima etmiştir.⁴⁵⁴ Manaların gazelden geldiği onun dikkatini çekmiş olsa da bu konuda Mütenebbî'ye olumsuz bir eleştiri getirmemiştir. Onun vurgulamak istediği temel konu, Mütenebbî'nin beyitteki manayı başka şiirlerden alıp kullanması olmuştur.

وَمَا حَارَتْ الْأَوْهَامُ فِي عَظَمِ شَأْنِهِ بِأَكْثَرِ مِمَّا حَارَ فِي حُسْنِهِ الطَّرْفُ

*Akılların yaptığı işlere şaşırmasından daha fazla gözler onun güzelliğine şaşırır.*⁴⁵⁵

Mâlikî bir kadını övdüğü bu beyitinde Mütenebbî, memduhu hakkında güzellik motifini kullanmış, ancak bu sefer güzellik motifini savaş gücü ve yiğitlik yerine akıl gücü ve zeka ile birlikte kullanmayı tercih etmiştir.

يَجِدُ الْخَدِيدَ عَلَى بَضَاضَةِ جِلْدِهِ ثَوْبًا أَخَفَّ مِنَ الْحَرِيرِ وَالْيَنَابِ

*Cildinin narinliğine rağmen zırhı ona ipekten daha hafif ve yumuşak gelir.*⁴⁵⁶

Mütenebbî, Bedr b. Ammâr için yazdığı bu methiyesinde, onun üstün gücünü tasvir ederken demir zırhını adeta ipek bir elbise gibi hafifçe taşıdığından bahsetmiştir. Kuşkusuz, güç motifi methiyelerde sıkça rastlanan bir motiftir. Ancak memduhın cildinin yumuşaklığından bahsetmek, alışılmışın dışında bir motifin methiyede kullanılmasıdır. Bu, çoğunlukla gazelerde kadınların güzelliği ile ilişkili olarak kullanılan bir sıfattır. Verilen örnekte ise memduhın savaş gücü ve yiğitliğinin tasvir edildiği bir bölümün içinde cilt narinliğine değinilmiştir.

إِلَى ذِي شَيْمَةٍ شَعَفَتْ فُؤَادِي فَلَوْلَاهُ لَقُلْتُ بِهَا النَّسِيبَا

*Kalbimi esir alan hasletler sahibi birine doğru (yola çıktım). Eğer o olmasaydı ona nesib okurdum.*⁴⁵⁷

Ali b. Muhammed'e ithaf edilen methiyedeki bu beyit iki şekilde anlaşılmıştır. Buna göre “Kalbimi esir eden hasletleri ve ahlakı olmasaydı onun dış güzelliğini vasfeden şiirler okurdum ancak

⁴⁵⁴ Yıldız, “İbn Vekî”, 20/420-421.

⁴⁵⁵ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 106.

⁴⁵⁶ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 151.

⁴⁵⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 195.

ahlakı daha çok öne çıktığı için dış özelliklerini anlatacağım nesîb yerine ahlakını vasfetmeyi tercih ettim.” şeklinde anlaşılabilir. Aynı zamanda “Kalbimi esir eden güzellikteki bu kişinin azametinden ve ihtişamından çekinmiyor olsaydım onun dış güzelliklerini anlatan bir nesîb okurdum.” şeklinde de anlaşılabilir.⁴⁵⁸ Her iki durumda da ortak olan unsur memduhın dış güzelliğinin vurgulanmasıdır. Ayrıca şair, nesîb kelimesini kullanmayı seçerek memduhın gazeldeki gibi bir övgüye değer olduğunu açıkça ifade etmiştir. Dış güzelliğin öne çıkarıldığı bu beyitte, nesîb kelimesinin kullanımıyla, memduhın gazellerde anlatılan türden bir güzelliğe sahip olduğu izlenimi yaratmak amaçlanmış olabilir.

شَغَلَتْ قَلْبِي بِلَحْظِ غَيْنِي إِلَيْكَ عَنْ حُسْنِ ذَا الْغِنَاءِ

*Bakışlarımı kendine çekerek kalbimi oyaladın. Beni bu şarkının güzelliğinden alıkoydun.*⁴⁵⁹

Ebû Muhammed Hasan b. Ubeydullah b. Toğaç’ın yanındayken söylediği bu maktuada Mütenebbî bir şarkı okunduğu sırada emir ile şarkının güzelliğini karşılaştırmayı hedeflemiştir. Memduha duyulan sevgiyi anlatmak için bakışın ona yöneldiği ve kalbin onunla meşgul olduğu söylenmiştir. Bakma, kalpte yer etme ve başka işlerden alıkonulma genel olarak gazellerde kullanılan türden motiflerdir.

الطَّيِّبُ مِمَّا غَنِيْتُ عَنْهُ كَفَى بَقُرْبِ الْأَمِيرِ طِيْبًا

*Güzel kokuya ihtiyacım olmaz. Emire yakın durmak bana koku olarak yeter.*⁴⁶⁰

Aynı gecenin devamında Ebû Muhammed’e iki beyitten oluşan maktua bir şiir söyler. Görüldüğü üzere güzel koku, Mütenebbî’nin kullanmaktan hoşlandığı bir motiftir. Onu, methettiği birçok kişi hakkında kullanmıştır. Ancak güzel koku da güzel görünüş gibi genellikle gazellerde kullanılan ve sevgiliye atfedilen motiflerdendir. Örnek olarak verilen son iki beyit, irticali olarak nazmedilen maktua şiirlere aittir. Her iki beyit de Ebû Muhammed’in işret meclisinde okunan şiirlerde geçmektedir. İrticali olmaları hasebiyle bu şiirler kısa ve basit ifadelerden oluşmaktadır. Ayrıca tenkih edilmiş uzun methiyelerden farklı olarak, anlık atmosferi yansıtmak amacıyla ve o an mecliste var olan konulara özgü yazılmıştır. Dolayısıyla bu kısa şiirler diğer methiyelere nazaran daha samimi bir dokuya sahiptir. Görüldüğü üzere bu samimiyet Mütenebbî’nin kullandığı motiflerde gazele benzeme olarak kendini göstermiştir. Memduhuna samimi bir şekilde hitap ederek sevgi ve muhabbet ifadelerini kullanmaktan kaçınmayan Mütenebbî, bu yaklaşımı sonucunda zikri geçen maktualarda gazel motiflerine ağırlık vermiştir.

⁴⁵⁸ Vâhidî, *Şerhu'l-Vahidi li Dîvânî'l-Mütenebbî*, thk. Yasin Eyyûbî, Kusay Hüseyin (Beyrut: Daru'r-Raidu'l-Arabî, 1999), 2/845; el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 2/342.

⁴⁵⁹ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 213.

⁴⁶⁰ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 217.

وَمُنْتَسِبٌ عِنْدِي إِلَى مَنْ أُحِبُّهُ وَلِلنَّبْلِ حَوْلِي مِنْ يَدَيْهِ خَفِيفٌ
فَهَيَّجَ مِنْ شَوْقِي وَمَا مِنْ مَذَلَّةٍ حَنْتُ وَلَكِنَّ الْكَرِيمَ أَلَوْفُ
وَكُلُّ وَدَادٍ لَا يَدُومُ عَلَى الْأَذَى دَوَامٌ وَدَادِي لِلْحُسَيْنِ ضَعِيفُ

Sevdiğim kişiye ait olduğunu söyleyen biri, elinden çıkan oklar ise etrafımda uğulduyor.

Sevgimi alevlendirdi ve bunda gücenecek bir şey yok. Kalbim acıdı ve yüce gönüllü kişinin kalbi acır.

*Ancak Hüseyin'e olan sevgim misali zorluklara rağmen sürmeyen her sevgi zayıftır.*⁴⁶¹

Hüseyin olarak bahsettiği kişi Mütenebbî'nin zamanında himayesinde kaldığı ancak daha sonra Seyfüddevle'nin yanındayken aralarının bozulması sebebiyle Mütenebbî'yi öldürmeye çalışan Ebû'l-Aşâir'dir.⁴⁶² Öncelikle kelime seçiminde “hubb” ve “şevk” benzeri kelimelere ağırlık verilmesi şiire gazel benzeri bir duygu katmıştır. Ayrıca, bu sevginin çekilen cefa ve çileye rağmen devam etmesi bu duyguyu perçinlemiştir. Bu beyitlerin içeriği göz önüne alındığında, bu şiiri bir methiye olarak tanımlamak zor gözükmemektedir. Şiir, daha çok itizar şiiri olarak sınıflandırılabilir. Dolayısıyla şiirde methiyeye ait öğelerden ziyade şairin sevgisine ve bağlılığına ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Bu durum şiirin içerisine gazele ait motiflerin ve duyguların girmesiyle sonuçlanmıştır.

وَبِدُونِ مَا أَنَا مِنْ وَدَائِكَ مُضْمِرٌ يُنْضَى الْمَطِيُّ وَيَقْرُبُ الْمُسْتَارُ

*Sana beslediğim sevginin zerresiyle bile insanlar devesini zayıf bırakır ve yolları aşar.*⁴⁶³

Seyfüddevle'ye yazdığı bu methiyede Mütenebbî, ona olan sevgisini “vidâd” kelimesiyle dile getirmiş, ek olarak bu sevgiyi içinde sakladığına dair vurgu yapmıştır. Dahası, bu sevgiyi diğer insanların hissettiği sevgilerle kıyaslamış ve ondan çok daha az miktarda sevgiye sahip olanların bile sevdiği kişiye uzun yolculuklar yaptığını söylemiştir. Aynı şekilde bu kullanılan ifadeler ve motifler daha çok gazel türüne ait olan unsurlardır. Söz konusu methiyenin beyitinde ise anlatımı güçlendirmek ve duyguyu pekiştirmek için ustaca kullanılmıştır.

عَنْ ذَا الَّذِي مَنَعَ اللَّيْثُ كَمَالَهُ يُنْسِي الْقَرِيسَةَ خَوْفَهُ بِجَمَالِهِ

*Aslanlar onun sahip olduğu mükemmelliğe sahip değildir. Güzelliğiyle avına korkusunu unutturur.*⁴⁶⁴

Seyfüddevle'ye yazdığı bu methiyede, yaygın olarak görülen bir biçimde onu aslana benzetmiştir. Aslan, gücüyle ve saldırganlığıyla methiyelerde teşbih yapılan hayvanlardan biri olma

⁴⁶¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 255.

⁴⁶² Bağlamı görmek için 275 no'lu dipnota bkz.

⁴⁶³ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 278.

⁴⁶⁴ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 275.

özelliği gösterir. Ancak Mütenebbî yaygın olan bu motife ekleme yaparak, aslanın gücünün yanı sıra güzelliğiyle de karşısındakini büyülediğinden bahsetmiştir. Bu metotla gelenekselin dışına çıkmış ve çarpıcı bir anlam oluşturmayı başarmıştır.

أَدْلَتْهَا رِيَاخُ الْمَسْكِ مِنْهُ إِذَا فَتَحَتْ مَنَاخِرَهَا إِنْتِشَاقًا

(Kervanların) rehberi burunlarını açıp soluduklarında ondan (Sefüddevle) saçılan güzel kokulardır.⁴⁶⁵

Seyfüddevle'ye ithaf edilen bu methiyede develerin ve insanların Seyfüddevle'ye akın akın geldiği vurgulanmıştır. Gazellerde kullanımını gördüğümüz güzel koku motifi burada develere yol gösteren bir rehber şeklinde tasvir edilmiştir.

إِذَا كَانَ مَدْحُ فَالنَّسِيبُ الْمُقَدَّمُ أَكُلُّ فَصِيحٍ قَالَ شِعْرًا مُتَنَبِّمٌ
لَحَبُّ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَوْلَى فَإِنَّهُ بِهِ يُبَدِّءُ الذِّكْرُ الْجَمِيلُ وَيُخْتَمُ
أَطَعْتُ الْغَوَانِي قَبْلَ مَطْمَحِ نَاطِرِي إِلَى مَنْظَرٍ يَصْغُرَنَّ عَنْهُ وَيَعْظُمُ

Methiye söylenince önce nesîb okunur. Ancak her şiir söyleyen aşık değildir ya!

Halbuki İbn Abdillâh'ın sevgisi güzel söze başlamak ve bitirmek için daha layıktır.

Kadınların değersiz kalacağı, onun yüceliğinin görüldüğü bu manzara öncesinde, ben kadınlara itaat ederdim.⁴⁶⁶

Seyfüddevle'ye ithaf ettiği bu methiyede ise Mütenebbî, alışılmışın dışında bir giriş yapmıştır. Süregelen gelenekten saparak Mütenebbî, genellikle kadın sevgisiyle başlanan şiirlerin norm olduğuna değinmiş ve bu durumun dışına çıktığını vurgulamıştır. Nitekim ona göre Seyfüddevle'ye olan sevgi, kadınlara olan sevgiye üstün tutulmaya daha layıktır. Öyle ki, onu gördükten sonra hiçbir kadının peşinden koşmamış ve hepsi onun gözünde önemsiz kalmıştır. Gazellerde kullanılan motiflerin ve duyguların Seyfüddevle gibi bir kişiye daha uygun olduğunu açıkça söylemiştir. Bu beyitler, gazeldeki motiflerin methiyeye taşınmasına harika bir örnek teşkil etmektedir. Dikkate şayan olan ise Mütenebbî'nin kullandığı bu yöntemi şiirin içinde açıkça ifade etmiş olmasıdır. Zira ikinci beyitte Seyfüddevle'nin şiire başlamak için daha güzel ve layık bir isim olduğunu söylemiş ve geleneksel olarak kabul gören nesîb kısmına onu dahil etmeye çalışmıştır. Bu yolla ona olan sevgisine ve onun yüceliğine vurgu yapmıştır.

وَنُصْفِي الَّذِي يُكْنَى أَبَا الْحَسَنِ الْهَوَىٰ وَنُرْضِي الَّذِي يُسَمَّى الْإِلَهَ وَلَا يُكْنَى

⁴⁶⁵ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 290.

⁴⁶⁶ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 302.

*Ebu'l-Hasan diye künyelendirilene sevgimizi has kılarız. İlah denilip künyesi olmayanı razı ederiz.*⁴⁶⁷

Seyfûddeve'nin seferlerinden birini tasvir ederken Mütenebbî, hem ona duyulan sevgiden hem de Allah rızası için bu sefere çıktıklarından bahsetmiştir. Birinci mısradaki aşk manasında kullanılan ve gazellerde çokça görülen “hevâ” kelimesini tercih etmiştir. Dahası, Seyfûddeve'ye duyulan bu sevginin ona has olduğunu vurgulamıştır. Bu sayede başkasına duyulan sevginin ona duyulana eşit olamayacağını ifade etmiştir. Bahsi geçen beyit, insanların ve Mütenebbî'nin Seyfûddeve'ye bakışını gazeli duygular vasıtasıyla yansıtmaktadır. Zira sevginin bir kişiye has kılınması gazellerde sevgiliye layık görülen bir durumu temsil etmektedir.

أَجْبُكَ يَا شَمْسَ الزَّمَانِ وَيَدْرَهُ
وَإِنْ لَأَمْنِي فِيكَ السُّهْيُ وَالْفَرَاقِدُ

*Seni seviyorum ey zamanın güneşi ve ayı. Beni bu yolda Sühâ ve Kutup Yıldızı kınasa da...*⁴⁶⁸

Yine Seyfûddeve'ye yöneltilen bir başka methiyede Mütenebbî “hubb” kelimesiyle ona yönelen sevgiyi dile getirmiştir. Devamında, gazellerde yoğun bir şekilde görülen kınayıcılar ve aşığı bezdirmeye çalışmaları hakkında motifler de kullanılmıştır.

وَإِنِّي وَإِنْ كَانَ الدَّقِيقُ حَبِيبُهُ
حَبِيبٌ إِلَى قَلْبِي حَبِيبٌ حَبِيبِي

*Defnettığımız kişi onun sevdiği biri olsa da, sevdiğimin sevdiği de benim kalbime sevgilidir.*⁴⁶⁹

Seyfûddeve'nin yaverinin vefat etmesi üzerine yazdığı bir mersiye Mütenebbî, “Habîb” kelimesiyle Seyfûddeve'yi ve yaverini tanımlamıştır. Bu kelime genellikle sevilen kadın manasında kullanılmaktadır.

بَادَنِي إِبْتِسَامُ مِنْكَ تَحْيَا الْقَرَائِحُ
وَتَقْوَى مِنْ الْجِسْمِ الضَّعِيفِ الْجَوَارِحُ

*En küçük gülümsemeyle bile yaralar iyileşir, hasta olan insanın uzuvları güç bulur.*⁴⁷⁰

Bu beyit, Mütenebbî'nin uzun bir süre methiye yazmadığı için Seyfûddeve'nin onun kırıncı olduğunu düşünmesi sonucu yazılan bir methiyede yer almaktadır. Mütenebbî, bir maktua yazarak ona kırıncı olmadığını beyan etmiştir. Bu tür olaylar, Mütenebbî ve Seyfûddeve'nin aralarında olan ilişkinin dinamiklerini açıklığa kavuşturmaktadır. Zaman zaman kırıncılıkların ortaya çıkması veya birbirlerinin durumlarını merak etmeleri, onların şair-hami ilişkisinden daha derin ve samimi bir bağa sahip olduklarını göstermektedir. Bu nedenle Mütenebbî, Seyfûddeve'ye yazdığı methiyelerde, gelenekselin sınırlarını aşarak, gazeldeki sevgi ve samimiyete işaret eden motifleri sıkça kullanmaktan kaçınmamıştır.

⁴⁶⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 316.

⁴⁶⁸ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 321.

⁴⁶⁹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 322.

⁴⁷⁰ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 321.

فَلَوْ كَانَ مَا بِي مِنْ حَبِيبٍ مُقْتَنَعٍ عَذْرَتْ وَلَكِنْ مِنْ حَبِيبٍ مُعَمَّمٍ

*Eğer başıma gelen bir peçeli bir sevgiliden olsaydı anlardım, ama sarıklı bir sevgiliden bunlar başıma geldi.*⁴⁷¹

Seyfûddeve'yi kasteden bu beyit, Kâfûr'un yanında yazdığı bir şiirde yer almaktadır. Mütenebbî, onu ayrıldıktan sonra bile anmaktadır. Bu da aralarındaki bağın ne kadar güçlü olduğuna dair bir başka göstergedir. Özellikle dikkate değer olan nokta, Mütenebbî'nin Seyfûddeve'yi "habîb" kelimesiyle tanımlayarak ve onu diğer kadınlarla kıyaslayarak ifade etmesidir. Kadınların ona cefa etmesi ve ilgi göstermemesi normal karşılanırken, Seyfûddeve'nin benzer davranışları sergilemesi onu daha fazla etkilemektedir, çünkü Seyfûddeve'den bu tür davranışları beklememektedir. Ancak ondan beklediği karşılığı alamayan şair şiirlerinde ona sitem etmeye başlamış ve üzüntüsünü bu şekilde dile getirmiştir. Böylece beyit, hem lafzi olarak hem de mana bakımından gazele benzerlikler kazanmıştır.

فَلَوْ لَمْ تَكُنْ فِي مِصْرَ مَا سِرْتُ نَحْوَهَا بِقَلْبِ الْمَشُوقِ الْمُسْتَهَامِ الْمُتَمِّمِ

*Eğer sen Mısır'da olmasaydın oraya aşk ve hasret dolu bir kalp ile gelmezdim.*⁴⁷²

Aynı şekilde Kâfûr'a yazılan ancak Seyfûddeve ile başlayan bu methiyenin devamında Mütenebbî, Mısır'a gelme sebebini bu şekilde açıklamaktadır. Seyfûddeve ile aralarındaki münasebetin bozulması dolayısıyla şair onun boşluğunu başka bir hükümdar ile doldurmaya çalışmaktadır. Mütenebbî için bu, sadece maddi anlamda destek verecek biri değil aynı zamanda manevi olarak da bağ kurabileceği birisi olmalıdır. Bu sebeple methiyesinde Mısır'a gelişini sevgi ve muhabbet temeline dayandırmıştır. Samimi olsun ya da olmasın Kâfûr'a yazdığı şiirlerinde bu duyguları ön plana çıkarmak istediği açıktır. Dolayısıyla "müteyyem", "müstehâm" gibi gazelerde kullanılan kelimeleri methiyesine dahil etmiştir.

إِذَا نِلْتُ مِنْكَ الْوَدَّ فَالْمَالُ هَيْنٌ وَكُلُّ الَّذِي فَوْقَ الثَّرَابِ ثَرَابٌ

*Senin sevgini elde edersem mal mülk benim için önemsizdir. Zaten toprağın üstündeki her şey toprak sayılır.*⁴⁷³

Kâfûr'a yazdığı bir methiyenin sonunda bulunan bu beyitte Mütenebbî, duyduğu sevginin mal ve mülkten daha öncelikli olduğunu vurgulamaktadır. Bunun da ötesinde elde etmek şeklinde bir ifade kullanarak onun sevgisini kazanma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Karşıdakinin sevgisini kazanma ve bunun dışındaki şeylere değer vermeme gazelerde görülen motiflerden biridir. Mütenebbî, samimiyeti tartışmaya açık olsa da, bu methiyesinde gazellere benzeyen bazı motiflere yer vermiştir.

⁴⁷¹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 459.

⁴⁷² Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 461.

⁴⁷³ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 459.

Şiirin gazele benzerliği, dönemin büyük şairlerinden Ebû Firâs'a ait bir anektot göz önüne alındığında daha kolay anlaşılmaktadır. Bahsedilen beyitin tamamı, tek bir kelime farkıyla onun bir gazel şiirinde geçmektedir.⁴⁷⁴ Mütenebbî'nin kullandığı “مل” (mal mülk) kelimesi yerine, Ebû Firâs, “كل” (her şey) kelimesini kullanmıştır. Mütenebbî, maddiyata önem vermediğini vurgulamak için her şey demek yerine bu kelimeyi tercih etmiştir. Ancak her iki beyitin de aynı kelimeleri ve manayı içerdiği görülmektedir. Bu da Mütenebbî'nin gazellerdeki kelimeleri ve manaları methiyelerine nasıl taşıdığını göstermektedir.

أَرْوَحُ وَقَدْ خَتَمْتَ عَلَى فُؤَادِي بِحُبِّكَ أَنْ يَجِلَّ بِهِ سِوَاكَ

*Gidiyorum, ancak sen kalbimi sevginle mühürledin. Ona senden başkası yerleşemez.*⁴⁷⁵

Adudüddavle'nin yanından ayrılırken yazdığı veda şiirindeki bu beyit, sadece onun sevgisine odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda başkalarının bu seviyeye ulaşamayacağını ifade eder. Mütenebbî'nin bu methiyesinde Şîraz'dan ayrılacağından dolayı hüznü bir atmosfer vardır. Bu sebeple hicran ve hasret gibi duygulara vurgu yapan şiir, gazellere benzer motifler içermektedir. Şiirin devamında, ayrılırken duyacağı üzüntüyü ve sonrasında çekeceği özlemi ayrıntılı olarak tasvir etmektedir. Bu kısım mana olarak gazele benzer olduğu için sonraki başlık altında incelenecektir.

5.2. Mana Olarak Gazele Benzeyen Motifler

Mütenebbî'nin şiirlerinde lafzi motiflerin yanı sıra mana olarak da gazele benzeyen motifler mevcuttur. Bu motifler, genellikle gazellerde gördüğümüz duygusal temaları diğer şiir türlerine taşıyarak etkili bir anlatım oluştururlar. Methiyede memduhun tek başına bulunması daha doğal bir yaklaşım iken, Mütenebbî bazı şiirlerinde farklı sebeplerle samimi ve duygusal bir içerik oluşturmayı amaçlamıştır. Beyitler ve yazıldığı bağlam tek tek incelendiğinde bunun sebepleri daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

بَعُودَةَ الدَّوْلَةِ الْغَرَاءِ ثَانِيَةً سَلَوْتُ عَنْكَ وَنَامَ اللَّيْلُ سَاهِرُهُ
مِنْ بَعْدِ مَا كَانَ لَيْلِي لَا صَبَاحَ لَهُ كَأَنَّ أَوَّلَ يَوْمِ الْحَسْرِ آخِرُهُ
غَابَ الْأَمِيرُ فَعَابَ الْخَيْرُ عَنْ بَلَدٍ كَادَتْ لِقَعْدِ إِسْمِهِ تَبْكِي مَنَابِرُهُ
قَدْ اِسْتَكْتَحَتْ وَحْشَةُ الْأَحْيَاءِ أَرْبَعُهُ وَخَبَّرَتْ عَنْ أَسَى الْمَوْتَى مَقَابِرُهُ

Yüce devletin geri dönmesiyle seni unuttum ve uykusuz kalan adam uyumuş oldu.

Sabahı olmayan bir geceden sonra, sanki onun sonu haşır gününün başıydı.

⁴⁷⁴ Ebû Firâs Hamadânî, *Dîvân Ebî Firâs*, thk. Sâmî Dehhân (Beyrut: Ma'hedu'l-Firâsi Bidimesk, 1944), 2/25.

⁴⁷⁵ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 566.

Emir gidince onunla beraber bütün güzellikler de gitti. İsmi gidince neredeyse minberler ağlayacaktı.

*Oradaki diyar onun gidişiyile ıssız kaldı. Kabirler ölümlerin üzüntüsünü haber verdi.*⁴⁷⁶

Tahallus kısmından itibaren verilen örnekteki beyitler Cafer b. Keygalağ'a ithafen yazılmıştır. Verilen ilk beyitte Mütenebbî, sevgilisiyle memduhu karşılaştırmakta ve sevgilisinin kendisini uykusuz bıraktığını ancak memduhun dönüşüyle teselli bulup uyumaya başladığını ifade etmektedir. Nesib bölümünde sıkça işlenen uykusuzluk teması, bu bağlamda da ele alınmıştır. Ancak burada, uyuyabilme sevgilinin değil, memduhun dönmesiyle yeniden başlamıştır. Bu, şaire hüsn-i tahallus yapma imkanı tanımış, aynı zamanda memduhunu sevgilisinin üstüne çıkarmıştır. Yalnızca bu kıyaslama ile yetinmekle kalmamış, ardından üç beyit boyunca gazellerde sıkça rastlanan motiflerden biri olan, sevilen kişinin ardından eski diyarları ziyaret etme ve sevgiliyi anma temasını methiyesine dahil etmiştir. Nesib bölümünde, şair sevgilisinin ayrılmasının ardından eski diyarlarına geri döner ve onu hatırlar. Sevgilisinin gitmesinden sonra bu diyarın ıssız ve kasvetli olduğunu düşünür. Bu motif, Cahiliye döneminden beri Arap şiir geleneğinin temel motiflerinden biri olarak kabul edilir. Mütenebbî de memduhun ardından onun şehrini benzer bir şekilde tasvir etmiştir.

يَمُمْتُ شَايِعَ دَارِهِمْ عَنْ نِيَّةٍ إِنَّ الْمُحِبَّ عَلَى الْبُعَادِ يَزُورُ
وَقَفَعْتُ بِالْقَلْبِ وَأَوَّلَ نَظَرَةٍ إِنَّ الْقَلِيلَ مِنَ الْخَبِيبِ كَثِيرُ

Karar verdim ve onların uzaktaki diyarlarına doğru yola çıktım. Çünkü seven kişi mesafe ne olursa olsun ziyaret eder.

*Kavuşmamızda ilk görüşümle memnun oldum. Sevilen kişiden gelen az da olsa çok sayılır.*⁴⁷⁷

Tenûhî ailesinden hayatını kaybeden bir kişiye yazdığı mersiyede Mütenebbî, ailenin özelliklerini sıralarken, özellikle cesaretlerinden ve savaşta sergiledikleri yiğitlikten bahsetmiştir. Ardından, onları gönüllü bir şekilde ziyaret ettiğini ve bu eylemin arkasındaki temel nedenin onlara olan sevgisi olduğunu ifade etmiştir. Maarrî, ilk beyiti açıklarken, bu beyitin meşhur gazel şairlerinden Abbâs b. Ahnef'in bir beyitiyle ve aynı zamanda Ahvas'ın gazelindeki bir beyitle benzerlik gösterdiğine dikkat çekmiştir.⁴⁷⁸ İbn Vekî' de bu beyitin Abbâs b. Ahnef'in gazelindeki beyitle benzerlik taşıdığını yazmıştır.⁴⁷⁹ İkinci beyit incelendiğinde de gazele dair çeşitli motifler gün yüzüne çıkmaktadır. Kavuşma anı, ilk bakış ve bunların az da olsa seven kişiye yetmesi türünden motifler gazellerde kullanılan motiflere çağrışım yapmaktadır. İbn Vekî, İshâk b. İbrâhîm el-Mevsilî'ye ait bir

⁴⁷⁶ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 42.

⁴⁷⁷ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 73.

⁴⁷⁸ el-Maarrî, *Şerhu Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 1/262-263.

⁴⁷⁹ Hasen İbn Vekî', *el-Munsif li's-Sâriki ve'l-Mesrûki minhu*, thk. Ömer Halife (Bingazi: Câmiatu Kâr Yunus, 1994), 2/764.

gazelden alıntı yapmış ve bu alıntının içindeki bakış ve az ile yetinme gibi motiflerin, söz konusu şiirle benzerlikler taşıdığına işaret etmiştir.⁴⁸⁰ Vâhidî de mananın Mevsilî'nin gazelindeki beyitten alındığını ifade etmiştir.⁴⁸¹ Mütenebbî, her iki beyitte de gazel türünde bulunan motifleri kendi şiirinde kullanmıştır. Bu noktada görülmektedir ki, beyitin anlamını inceleyen şarihler ve yorumcular, bu beyiti açıkça gazellerle kıyaslamaktadır. Ancak bu konu hakkında herhangi bir yorum yapmamışlar, sadece mananın nereden alındığı üzerinde durmuşlardır. Mütenebbî, gazele benzerlik içeren motifleri övgülerine mezcederek, hamisi olan Tenûhî ailesine olan samimiyetini ve sevgisini şiirine yansıtmaktadır.

وَلَيْلٍ نَجْوِيٍّ كَأَنَّا جَلَّتْ لَنَا مُحَيَّاكَ فِيهِ فَأَهْتَدَيْنَا السَّمَالَقُ
فَمَا زَالَ لَوْلَا نُورُ وَجْهِكَ جُنْحُهُ وَلَا جَابَهَا الرُّكْبَانُ لَوْلَا الْأَيَّاقُ
وَهَرُّ أَطَارِ النَّوْمِ حَتَّى كَأَنَّنِي مِنْ السُّكْرِ فِي الْغَرَزِينَ ثَوْبُ شُبَارِقُ
شَدَّوْا بِإِبْنِ إِسْحَاقَ الْحُسَيْنِ قَصَافَتِ دَفَارِيهَا كِيرَانُهَا وَالنَّمَارِقُ

Nice karanlık gecelerde uzun yollar yüzünü bize gösterdi ve o sayede yolumuzu bulduk.

Yüzünün nuru olmasaydı hala karanlık olurdu, develer olmasaydı kervanlar orayı aşamazdı.

Sallana sallana uykumu kaçırdı, öyle ki üzengiler üstünde sarhoş halde parçalanmış bir kıyafete döndüm.

*İbn İshak el-Hüseyn'in adıyla şarkı söylenince, develerin kulakları eğerlere ve yastıklara değdi.*⁴⁸²

Tenûhî ailesinin bir üyesi olan Hüseyin b. İshak'a yazdığı methiyesinde Mütenebbî, zorluklara ve tehlikelere rağmen memduha varmak için katlandığı sıkıntıları anlatır. Ancak develerle aşılabilecek bu uzun yolda, memduhun yüzünün parlaklığı sayesinde yolun bulunabildiğini söyler. Aynı zamanda bu yolculuğunda uykusuz kaldığını, sarhoş gibi olduğunu, parçalanmış bir kıyafet gibi zarar gördüğünü zikreder. Ardından da memduhun ismi ile okunan şarkılar sayesinde develerin takat bulduğunu ve yolculuğu tamamlayabildiğini ekler. Yolculuğunu tasvir ettiği bu beyitlerde şair, kendi durumunu ortaya koyarak memduhun şefkatini canlandırmaya çalışmaktadır. Ona karşı olan fedakarlığını vurgulayarak onun nezdindeki kıymetini arttırmayı hedeflemektedir. Bunu yapmak için de sevgi ve samimiyete işaret edecek şekilde bir yolculuk temasını şiirine dahil etmiştir. Mütenebbî, benzer bir yolculuk temasını ona yazdığı başka şiirlerde de sıkça kullanmıştır.

لَأَلْقَى ابْنَ إِسْحَاقَ الَّذِي دَقَّ فَهْمُهُ فَأَبْدَعَ حَتَّى جَلَّ عَنْ دِقَّةِ الْفَهْمِ

⁴⁸⁰ İbn Vekî', *el-Munsif li 's-Sâriki ve 'l-Mesrûki minhu*, 2/764.

⁴⁸¹ Vâhidî, *Şerhu 'l-Vahidi li Dîvânî 'l-Mütenebbî*, 1999, 1/401.

⁴⁸² Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 76-77.

وَأَسْمَعُ مِنَ الْفَاطِمَةِ اللُّغَةِ الَّتِي يَلْذُّ بِهَا سَمْعِي وَلَوْ ضُمِنَتْ شَتْمِي

Derin hatta derinden de öte bir akıl sahibi olan İbn İshak'a ulaşmak için (yolları aştım).

Ve bana hakaret içerse bile kulaklarımın bayram edeceği sözlerini duymak için (geldim).⁴⁸³

Mütenebbî, yazdığı bu methiyede, hedefine ulaşmak için geçtiği yolları ve aştığı zorlukları benzer şekilde anlatmıştır. Bu esnada, memduhunu akıllı ve anlayışlı biri olarak tanımlamış ve sonraki beyitte memduhunun sözlerinden ve sohbetlerinden aldığı keyiften bahsetmiştir. Ayrıca o, methiyelerde görülen bu manayı gazellerde rastlanan bir motif ile birleştirerek şiiri daha da zenginleştirmeye çalışmıştır. Şöyle ki, kişinin hitabeti ve sözlerinin güzelliği methiyelerde memduha yakıştırılan motiflerdendir. Ancak Mütenebbî, bunu “bana hakaret içerse bile” şeklinde ifade ederek şiire farklı bir katman daha eklemiştir. Bu sayede memduha olan duygularının ve bağlılığının her türlü cefaya ve eziyete rağmen devam edeceğini belirtmiştir. Bu durumda memduh ve maşuk birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Nitekim Mütenebbî, övdüğü kişiye karşılıksız bir bağlılık duyduğunu dile getirmektedir. Öyle ki, karşılığında kötülük görse bile memduhun beraberinde bulunmaktan hoşlandığını söylemektedir. Halbuki methiyelerde fedakarlığın aksine memduhtan belirli bir beklenti içinde olunması yaygındır ve bu beklenti çoğunlukla paradır. Ancak verilen beyitlerdeki mana, gazellerde görülen aşğın yakınmalarına ve maşuğun cefalarına daha yakın gözükmektedir.

سَرَى النَّوْمُ عَنِّي فِي سُرَايَ إِلَى الَّذِي صَنَائِعُهُ تُسْرِي إِلَى كُلِّ نَائِمٍ

Gece yolculuğu sırasında uykum, iyiliği tüm uyulanlara ulaşan kişiye gitti.

Mütenebbî, Ebû Muhammed b. Toğaç'a yazdığı methiyede yer alan bu beyitte, memduhuna olan bağlılığını anlatırken, ona yapmış olduğu yolculuk sırasında uykusuz kaldığını ifade etmiştir. Beyitte, onun cömertliğini vurgulamış ve o rahatça uyurken kendisinin uykusuz olduğu bir tablo çizmiştir. Şairin uykusuz kalması, genellikle aşk temasıyla özdeşleşen bir motif olarak bilinir. Gazellerde aşık, sevgilisini düşünmekten ve onunla ayrı kalmaktan dolayı geceleri uyuyamaz bir halde resmedilir. Mütenebbî bu motifi methiyesine koymaktan çekinmemiş, hem çektiği sıkıntıları daha etkili bir biçimde şiirine aksettirmiş hem de memduha karşı olan samimiyetini dile getirmiştir.

يُقَاتِلُنِي عَلَيْكَ اللَّيْلُ جَدًّا وَمُنْصَرَفِي لَهُ أَمْضَى السِّلَاحِ
لَأَنِّي كُلَّمَا فَارَقْتُ طَرْفِي بَعِيدٌ بَيْنَ جَفْنِي وَالصَّبَاحِ

Gece senin için bana karşı savaşıyor, senden ayrılmam ise onun en güçlü silahıdır.

Çünkü ben gözümü her senden ayırdığımda, sabahla gözümün arası çok uzun oluyor.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 81.

⁴⁸⁴ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 214.

Ebû Muhammed b. Toğaç ile oturduğu işret meclisinde okuduğu bu beyitlerde, Mütenebbî yine uykusuzluk temasını şiirinde kullanmıştır. Bununla birlikte, ilk beyitte kıskançlık izlerine de rastlamak mümkündür. Gece, şair ile savaş halindedir ve memduhu kendisi için alıkoymak istemektedir.⁴⁸⁵ Şair ise memduhunu görmekten ve onunla vakit geçirmekten hoşlandığı için ondan ayrı kaldığında uykusuz kalmaktadır ve gece ona uzun gelmektedir. Aralarındaki samimiyeti ve bağı gösteren bu beyit gazele ait çeşitli motifler ve manalar içermektedir. Öncelikle kıskançlık duygusunun dahil edilmesi beyitlere farklı bir atmosfer katmıştır. Bununla beraber ayrılmayı istememek ve gece uykusuzluk çekmek de gazellerde bulunan türden motiflerdir. Mütenebbî, bu tarz motifleri şiirlerine katarak farklı duyguları öne çıkarmaktan çekinmeyen bir şairdir.

وَلَنَا عَادَةُ الْجَمِيلِ مِنَ الصَّبِّ رَ لَوْ أَنَا سِوَى نَوَاكَ تُسَامُ

*Bizim güzelce sabretmek adetimizdir. Eğer senden başkasınsan ayrı kalsaydık öyle yapardık.*⁴⁸⁶

Uykusuz kalma ve uzun gece motiflerine benzeyen bir diğer tema ise ayrılıktır. Mütenebbî, Seyfûddeve'ye yazdığı methiyede, ondan ayrı kalamayacağını ifade etmektedir. Şair, genellikle sabırlı ve güçlü bir kişi olduğunu söylemesine rağmen, yalnızca Seyfûddeve'ye özgü olarak böyle bir bağlılık ve özlem taşıdığını belirtmektedir. Bu, Mütenebbî'nin özel bir duygu ve sevgiyle bağlı olduğu kişiyi vurgulamak için kullandığı bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde ayrılık acısının öne çıkarıldığı şiirler genelde gazel şiirleri olmaktadır. Ancak Mütenebbî, bu temayı methiyesinde kullanmış ve memduhun kendi yanındaki değerini vurgulamak istemiş olmalıdır.

وَقَدْ أَوْخَشْتُ أَرْضَ الشَّامِ حَتَّى سَلَبْتُ رُبُوعَهَا ثَوْبَ الْبَهَاءِ
تَنْفَسُ وَالْعَوَاصِمُ مِنْكَ عَشْرُ فَتَعْرِفُ طَيْبَ ذَلِكَ فِي الْهَوَاءِ

Şam diyarının ovalarından güzel kıyafetleri çıkardın, öyle ki o diyar ıssız kaldı.

*Sen nefes alırsın ve on günlük mesafede olan şehirler bile kokudan seni tanırırlar.*⁴⁸⁷

Seyfûddeve'yle yaptığı bir yolculuk sırasında ona okuduğu maktua şiirde Mütenebbî, ayrılık motifine ek olarak gazellerde görülen ıssızlık motifini de şiirinde kullanmıştır. Şair, memduhun ayrılığıyla Şam diyarının güzelliklerini yitirdiğini ve bu bölgenin ıssız bir yer haline geldiğini ifade ederek, ondan ayrılmanın kötü bir his uyandırdığını vurgulamıştır. Bundan dolayı Seyfûddeve'nin bırakıp gittiği yerler ıssız sayılmaktadır. Bir sonraki beyitte ise Mütenebbî, farklı bir konuya geçmiş ve memduhun kokusundan bahsederek onu övmüştür. Buna göre memduh, o derece güzel kokmaktadır ki, nefes verdiği zaman uzak şehirler bile bunu hissederek onun geleceğini bildikleri için

⁴⁸⁵ Vâhidî, *Şerhu'l-Vahidi li Dîvânî'l-Mütenebbî*, 1999, 2/920.

⁴⁸⁶ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 261.

⁴⁸⁷ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 299.

sevinmektedir. Lafzi olarak gazele benzeyen motiferin ele alındığı başlık altında da değinilen bu motif, bu beyitlerde diyarın ıssızlığı ve ayrılık türünden temalarla birleştirilerek şiire etkili bir anlatım kazandırmıştır. Mütenebbî; ayrılık, özlem, sitem ve kıskançlık gibi çoğunlukla gazellerde görülen manaları Seyfûddeve'ye yazdığı şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Bunun temel nedeni, Mütenebbî'nin Seyfûddeve'yi sadece hamisi olarak değil, aynı zamanda bir kahraman olarak görmesidir. O, Seyfûddeve'nin yanında özel bir konum elde etmek ve ona daha yakın olmak istemiştir. Bu durum, ilişkilerinin sadece basit bir şair-hami ilişkisini aşarak daha derin ve özel bir bağa dönüştüğünü göstermektedir. Bu sebeple Mütenebbî, Seyfûddeve'ye yazdığı şiirleri basit methiyelerden öteye taşımış ve onun için daha anlamlı hale getirmiştir.

وَاحَرَّ قَلْبَاهُ مِمَّنْ قَلْبُهُ شَيْمٌ	وَمَنْ بِجِسْمِي وَحَالِي عِنْدَهُ سَقَمٌ
مَالِي أَكْثَمُ حُبًّا قَدْ بَرَى جَسَدِي	وَتَدْعِي حُبَّ سَيْفِ الدَّوْلَةِ الْأُمَمُ
إِنْ كَانَ يَجْمَعُنَا حُبٌّ لِفُرَّتِيهِ	فَلَيْتَ أَنَا بِقَدْرِ الْحُبِّ تَقْتَسِمُ
قَدْ زُرْتُهُ وَسُيُوفُ الْهِنْدِ مُغَمَّدَةٌ	وَقَدْ نَظَرْتُ إِلَيْهِ وَالسُّيُوفُ دَمٌ
فَكَانَ أَحْسَنَ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ	وَكَانَ أَحْسَنَ مَا فِي الْأَحْسَنِ الشَّيْئِمْ

Kalbi soğuk olana karşı kalp ne kadar da sıcak! Uğrunda bedenimin ve ruhumun hasta olduğu kişi karşısında ne kadar da hararetlî!

Nasıl ben bedenimi zayıf bırakan bir sevgi içinde taşırken, herkes Seyfûddeve'yi sevdiğini iddia ediyor?

Onun perçemine duyduğumuz sevgi bizi aynı kefeye koyuyor ancak, keşke onu sevdiğimiz ölçüde ondan nasipleniyor olsaydık.

Onu ziyaret ettiğimde Hint kılıçları kınındaydı, ona bakıyordum ve kılıçlar kan içindeydi.

O tüm insanların en güzeliydi, güzelliklerinin içinde en güzel olan ise meziyetleriydi.⁴⁸⁸

Seyfûddeve'nin maiyetindeki diğer şairlerle sürekli bir rekabet içinde olan Mütenebbî,⁴⁸⁹ bu şiirinde hem rakiplerini eleştirmekte hem de Seyfûddeve'nin ilgisini onlardan uzaklaştırıp kendi üzerine çekmeye çalışmaktadır. Birçok şair ve edebiyatçının bulunduğu saray içindeki herkes, Seyfûddeve'nin teveccühünü kazanmayı istemektedir. Bu durum, saraydaki şairler arasında kıskançlık duygularının doğmasına neden olmaktadır. Kendini diğer şairlerin bulunduğu seviyenin üstünde gören Mütenebbî, bu kıskançlık ve sitem duygularının etkisiyle yazılmış bir şiir kaleme almıştır. Bahsettiğimiz şiir, lirik ve epik motiflerin birbirine entegre olduğu mükemmel bir örnek olarak

⁴⁸⁸ Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 331.

⁴⁸⁹ 211 no'lu dipnota bkz.

nitelendirilebilir. İçeriğinde, Mütenebbî hem Seyfûddeve'yi övmekte, hem de ona eleştirilerde bulunmaktadır. Aynı zamanda yer yer ona öğütler vermekten de geri durmamıştır. Mütenebbî, bu şiirinde kendisini uslanmaz bir aşık olarak resmetmiştir. Doğal olarak Seyfûddeve de ona yüz vermeyen sevgili veya arkadaş konumuna yerleşmektedir.⁴⁹⁰ Seâlibî de “*Mütenebbî'nin şiirlerinde övdüğü krallara sevgili ve arkadaş gibi hitap etmesi ve bunu ustaca yapması*” başlığı altında diğer şiirlerden beyit beyit örnek verirken, yalnızca bu şiirin tümünü örnek olarak nakletmiştir. Ardından bu şiirin neredeyse “*edepsizlikle edebiyatın kötüleştirilmesi*” başlığı altında sınıflandırılabilceğini ifade etmiştir.⁴⁹¹ Bunun sebebi Mütenebbî'nin Seyfûddeve'ye karşı aşırı derecede sitemkar bir tavır sergilemesi ve onu birçok beyitte eleştirmesidir.

Şiirin başlangıcında Mütenebbî, kendisine yüz vermeyen kişiye duyduğu özlemi ve karşılıksız sevgiyi ifade etmiştir. Nesîb bölümüyle vakit kaybetmek istemeyen şair, doğrudan memduhuna odaklanmıştır. Ancak buna rağmen nesîb bölümündeki duyguları şiirine taşımış ve memduhuna karşı olan hislerini nesîb üslubuyla dışa vurmuştur. Bu noktada, sevgilisi tarafından terk edilmiş aşığın yerini Seyfûddeve'nin gözünden düşmüş Mütenebbî almıştır. Nasıl ki şair, sevgilisinin beğenisini kazanma arzusu içerisindeyse Mütenebbî de Seyfûddeve'nin beğenisini kazanma arzusu içerisinde. Ancak Mütenebbî bir taraftan Seyfûddeve'ye övgüler dizerken bir taraftan da kendisine bu şekilde davrandığı için onu kınamaktadır. Bu durum sevgilisinin cefasına ve cilvelerine katlanmak zorunda kalan aşığın durumunu andırmaktadır. Şiir, tüm bu gazeli olarak nitelendirilebilecek duyguları ilk beyitinden itibaren okuyucuya aktarmaktadır.

Şiirde nesîbe benzer bir manayla giriş yapılmasının yanı sıra lafzi olarak da gazel motifleri bulunmaktadır. İkinci mısra da Mütenebbî, yaşadığı durumu hastalık olarak nitelendirmiştir. Hastalık kelimesini Mütenebbî'ye karşı beslenen kötü ve yersiz düşünceler olarak kabul eden şarihler vardır. Bu manaya göre Mütenebbî değil sadece ona karşı beslenen düşünceler sorunlu olmaktadır.⁴⁹² Başka bir yoruma göre hastalıklı kişi Seyfûddeve'ye olan sevgisi sebebiyle Mütenebbî'nin kendisidir.⁴⁹³ Şiirin ilk mısrası ile uyumu göz önünde bulundurulduğunda bu yorumun daha isabetli olduğu düşünülebilir. Genellikle aşıkların durumunu tasvir etmekte kullanılan hastalık kelimesi şiire bu manada bir duygu katmıştır.

İkinci beyite bakıldığında bu tür manalar daha net görülmektedir. Mütenebbî, açıkça Seyfûddeve'ye olan sevgisinden dolayı zayıf düştüğünü söylemektedir. Gazellerden alınan bu mana hastalık motifiyle iç içe kullanılmaktadır. Zayıf düşmek ve hasta olmak sevgiye karşılık

⁴⁹⁰ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 57-58.

⁴⁹¹ Seâlibî, *Yetîmetü 'd-Dehr*, 1/237-238.

⁴⁹² Vâhidî, *Şerhu 'l-Vahidi li Dîvânî 'l-Mütenebbî*, thk. Yasin Eyyûbi, Kusay Hüseyin (Beyrut: Daru'r-Raidu'l-Arabi, 1999), 3/1327.

⁴⁹³ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi 't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 3/248-249.

alınamamasının doğal sonuçlarıdır. Aynı zamanda Mütenebbî, bu beyitinde Seyfûddeve'nin etrafındaki diğer kişilere tariz yapmaktadır. Onların duyduğu sevginin sahte olduğunu, yalnızca kendisinin samimi olduğunu dile getirmektedir. Bu ifade, kıskançlık duygusunun şiirin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Değinilmesi gereken bir diğer nokta Mütenebbî'nin sevgisini saklamaktan bahsetmesidir. Sevgisini dışa vuramaması, karşısındakinden utanması sebebiyle olabileceği gibi etrafındaki rakiplerden çekinmesi sebebiyle de olabilmektedir.⁴⁹⁴ Sevgisini saklayan ve hasta olduğunu ifade eden şair, bu yaşadıklarını tasvir ederek karşı taraftan şefkat ve ilgi ummaktadır.

Üçüncü beyitte ise, başkalarının Seyfûddeve'ye duyduğu sevgiyi kendi sevgisiyle karşılaştırmaktadır. Mütenebbî, herkesin ona aynı şekilde sevgi göstermesine rağmen, herkesin sevgisinin eşit şekilde dağılmadığını vurgulamaktadır. Bu şekilde, Mütenebbî, sadece sevgiye odaklanmanın yetersiz olduğunu, aynı zamanda bir kişinin ne kadar derin sevgi beslediği ve ne kadar samimi olduğunu da göz önünde bulundurmanın önemli olduğunu vurgulayarak Seyfûddeve'yi bu konuda uyarmaktadır. Nitekim beyitte herkesin sevgisi oranında ondan nasiplenmesi için bir temennide bulunmaktadır. Bu nasibin ne olduğu konusu da şarihler tarafından farklı yorumlara tabi tutulmuştur. Kimi şarih bu nasibi doğrudan para ve hediye olarak yorumlamıştır.⁴⁹⁵ Kimi ise nasiplenmeyi ona yakın olmak şeklinde yorumlamıştır.⁴⁹⁶ Şiirin içeriği ve üslubu açısından ikinci yorum daha isabetli durmaktadır. Ayrıca, Mütenebbî'nin Halep'te müreffeh bir yaşam sürdüğü ve Seyfûddeve'den en çok ücret alan şair olduğu bilinmektedir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla, Seyfûddeve'den beklentileri maddi değil, daha ziyade saygınlık ve ilgi gibi duygusal ve sosyal unsurlardan ibarettir. Bu nedenle şiir, maddiyat odaklı bir yaklaşım yerine daha duygusal bir atmosferde yazılmıştır ve bu, gazelî manaların ve motiflerin öne çıkmasına yol açmıştır. Bu atmosfer, şiirin başlangıcında olduğu gibi devamında da sürdürülmüştür.

Dördüncü beyitte Mütenebbî, Seyfûddeve'nin yanına geldiği anı anlatmaktadır. Şair, onun yanına geldiğinde barışın olduğunu, ardından savaş zamanının geldiğini, yine de Seyfûddeve'nin yanında olduğunu ve onu gözetmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Böylece beraber atlattıkları kolay ve zor günleri mecazi bir üslupla ona hatırlatmıştır. Örnek olarak verilen son beyitte ise Mütenebbî, memduhunun dış görünüşüyle beraber iç güzelliğini de övmüştür. Bunun ardından Seyfûddeve'yi alışılmış methiye motifleriyle övmeye geçmiştir. Onun savaşlardaki cesaretini ve yiğitliğini anlatmıştır. Ancak birkaç beyit sonra, şairin sitemkar beyitleri gelmiş ve başlangıçtaki duygusal atmosfer tekrar ortaya çıkmıştır.

⁴⁹⁴ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 3/249.

⁴⁹⁵ Vâhidî, *Şerhu'l-Vahidi li Dîvânî'l-Mütenebbî*, 1999, 3/1327.

⁴⁹⁶ el-Maarrî, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 3/249.

⁴⁹⁷ 200 no'lu dipnota bkz.

يَا أَعْدَلَ النَّاسِ إِلَّا فِي مُعَامَلَتِي فَيَاكَ الْخِصَامُ وَأَنْتَ الْخَصْمُ وَالْحَكَمُ

*Ey bana gösterdiği muamele hariç insanların en adili! Senin hakkında bu tartışma ve tartışan da hakem de sensin.*⁴⁹⁸

Bu beyitte Mütenebbî, Seyfûddeve'nin adaletini överken aynı zamanda kendisine haksızlık ettiğini vurgulamaktadır. Bu gelgitli ifadeler, şairle haminin yaşadığı karmaşık ilişkiyi yansıtmaları açısından önemlidir. Şair, bir taraftan ona hayranlık duymaktadır bir taraftan da kendisine gösterdiği muamelenin haksızca olduğunu düşünmektedir. İçine düştüğü bu karmaşık durumun sebebinin de devamında açıkça zikretmektedir: Tartıştığı kişi aynı zamanda tartışma hakkında söz sahibi olan kişidir. Böylece şair ikilemde kalmaktadır. Bu durum sevdiği kişiye sözünü geçiremeyen ve ona öfkelenirse dahi boyun eğmek zorunda kalan aşışın durumunu canlandırmaktadır. İncelenen konu açısından önemli bir husus, Ebû Firâs'ın bu beyiti duyduktan sonra çalıntı olduğu iddiasında bulunmasıdır. Beyitin gerçekten çalıntı olup olmadığı konusu tartışmalı olsa da, Ebû Firâs, Mütenebbî'nin çaldığı iddia edilen beyitin örneğini verirken, Di'bil el-Huzâî'nin (ö. 220/835) bir gazel beyitini delil olarak sunmuştur.⁴⁹⁹ Ebû Firâs'ın bu iddiası, dönemin önemli bir şairinin Mütenebbî'nin şiirindeki manayı gazele benzetmesi açısından önemlidir. Bundan sonra şair uzun süren bir fahriye bölümüne geçiş yapmıştır.

يَا مَنْ يَعْرِزُ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُمْ وَجَدَانَا كُلَّ شَيْءٍ بَعْدَكُمْ عَدَمٌ

*Ey ayrılmanızın zor olduğu kişiler! Sizden sonra bu dünyada her şeyi boş buluyoruz.*⁵⁰⁰

Fahriye bölümünün ardından tekrar Seyfûddeve'ye hitap etmeye dönen şair, ondan ayrılmak istemediğini bu şekilde ifade etmiştir. Ondan ayrılması hayattaki diğer şeylerin anlamını kaybetmesi manasına gelmektedir. Bu beyit de Mütenebbî'nin sevgi ve bağlılığında samimi olduğunu, maddiyattan öte kurduğu manevi ilişkinin onun için daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Şair, ne olursa olsun Seyfûddeve'nin yanında bulunmak istemektedir. Bunu, izleyen beyitlerde daha net bir şekilde ifade edecektir.

إِنْ كَانَ سَرَكَكُمْ مَا قَالَ حَاسِدُنَا فَمَا لَجُرْحٍ إِذَا أَرْضَاكُمْ أَلَمٌ

*Eğer düşmanlarımızın sözlerinden hoşnutsanız, canımızı yakan bu yara sizi sevindirdiği sürece bize acı vermez.*⁵⁰¹

Şiirin en vurucu ifadelerinden birini taşıyan bu beyit, insanın sevgisinin ve bağlılığının ulaşabileceği zirve noktayı temsil etmektedir. Mütenebbî, kendisine zarar gelmesi pahasına

⁴⁹⁸ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 332.

⁴⁹⁹ Yusuf el-Bediî, *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*, 89.

⁵⁰⁰ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 333.

⁵⁰¹ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 333.

Seyfûddeve'nin mutluluğunu ve iyiliğini düşünmektedir. Böylece, onu kendisinden daha yüce bir konumda tuttuğunu ve ona kendinden daha fazla değer verdiğini anlatmıştır. Bu davranış akıllara uzrî gazel yazan şairlerin durumunu getirmektedir. Özellikle önceki beyit de hesaba katılırsa uzrî gazel şairinin sevgilisini en yüce konuma yerleştirip onun için kendini feda edebilmesi gibi, Mütenebbî de benzer şekilde Seyfûddeve'yi yerleştirebileceği en üst konuma yerleştirmiştir. Bu beyitin, rivayete göre Seyfûddeve'nin kendisine vurması sonucu Mütenebbî tarafından söylendiği aktarılmıştır.⁵⁰² Gerçekle ne kadar alakası olduğunu bilmek pek mümkün gözükme de beyitin manası açıktır. Mütenebbî gördüğü cefa ve kötü muamele karşısında hala Seyfûddeve'nin beğenisini kazanmaya çalışmaktadır. Bu nedenle beyit, gazellerde görülen biçimde cefa görme ve sitem etme temalarını yoğun bir şekilde içermektedir.

هَذَا عِتَابُكَ إِلَّا أَنَّهُ مَقَّةٌ قَدْ ضَمِنَ الدُّرَّ إِلَّا أَنَّهُ كَلَمٌ

*Bu sana bir uyarıdır ancak içinde sevgi gizlidir. İçinde inciler saklıdır ancak can yakar.*⁵⁰³

Gazelî bir üslupla ve içerikle başlayıp sürdürdüğü şiirini Mütenebbî, gazelî bir üslupla tamamlar. Şair, rakiplerine yönelik tarizler içeren birkaç beyitin ardından tekrar Seyfûddeve'ye hitap eder ve okuduğu bu yoğun şiirin arkasındaki nedeni açıklar. Şiirde geçen sert ifadeler ve eleştirilere rağmen, bunların aslında şairin Seyfûddeve'ye olan derin sevgisinden kaynaklandığını belirtir. Mütenebbî'nin amacı, Seyfûddeve'yi öfkelenmek veya küçük düşürmek değil, bozulan ilişkilerini onarmak ve aralarındaki bağları güçlendirmektir.

أَرَى ذَلِكَ الْقُرْبَ صَارَ إِزْوَارًا وَصَارَ طَوِيلُ السَّلَامِ إِخْتِصَارًا
تَرَكْتَنِي الْيَوْمَ فِي خَجَلَةٍ أَمُوتُ مِرَارًا وَأَحْيَا مِرَارًا
أَسَارُفُكَ اللَّحْظَ مُسْتَحْيَاً وَأَزْجُرُ فِي الْخَيْلِ مُهْرِي سِرَارًا

Yakınlığımız artık uzak oldu. Uzun selamlaşmalarımız artık kısa oldu.

Bugün beni rencide ettin. Bir öldüm bir dirildim.

*Sana utanarak gizlice bakıyorum. Atıma sessizce sesleniyorum.*⁵⁰⁴

Aralarındaki ilişkinin dinamiğini anlamak için incelenmesi gereken bu methiye, Mütenebbî'nin uzun bir süre methiye yazmamış olmasından ötürü Seyfûddeve'ye özür dileme amacıyla yazdığı şiirdir. İtizar olarak kaleme alınan bu şiir Seyfûddeve'ye çeşitli övgüler içermektedir. Ancak ilk kısmında Mütenebbî, aralarının bozulmasından dolayı duyduğu üzüntüyü şiire dökmüştür. Bu beyitler, gazelde sıkça görülen sevgilinin cefa etmesini anımsatan bir özellik taşımaktadır. Bundan dolayı

⁵⁰² Yusuf el-Bediî, *es-Subhu 'l-Münebbî an Haysiyyeti 'l-Mütenebbî*, 91.

⁵⁰³ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 334.

⁵⁰⁴ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 365.

rencide olmak ve utanmak gibi kelimeler kullanılmış, kırgın olan kişiye gizlice bakmak gibi motifler işlenmiştir. Aynı zamanda Seyfûddeve'nin yüz vermemesi ve ilgisini kesmesi ölümle eş tutulmuştur. Bundan dolayı şair bir taraftan onun sevgisini umut içinde beklerken bir taraftan da onun kızgınlığı ve küskünlüğü sebebiyle karamsarlık göstermektedir. Gazelerde de sıkça sevgilinin ayrılması veya yüz vermemesi ölümle eş tutulan bir durumdur. Sevgiliye vuslat ve onunla vakit geçirmek de tekrar dirilmeyi ifade etmektedir. Bu beyitlerde ise Mütenebbî, Seyfûddeve hakkında böyle bir benzetme yapmıştır. Onun sevgisini umutla beklerken bir taraftan da onun küslüğü sebebiyle karamsar olduğunu dile getirmektedir. Bu durum şairi korku ve umut arasında bir ruh haline sokmaktadır. Yine bu ruh hali gazelî bir ruh hali olarak kabul edilebilir.

5.3. Hem Methiye Hem Gazel Olarak Anlaşılabilecek Beyitler

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde, lafız ve mana açısından gazellere benzeyen şiirler incelenmiş ve bu tür şiirlerin methiye veya mersiye tarzında yazılmış örneklerinde nasıl kullanıldığına dair analizler yapılmıştır. Bu incelemeler, şiir türleri arasındaki etkileşimin ve şiirin farklı yönlerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, bazı beyitlerin hem gazel hem de methiye olarak anlaşılabilirliğini belirtmek önemlidir. Ancak dikkat edilmesi gereklidir ki, bu beyitler mananın mücmel veya müphem olması dolayısıyla iki şekilde anlaşılabilen beyitler değildir. Beyitler hem gazele hem methiyeye dahil olacak şekilde kaleme alınmıştır. Burada hami ile sevgilinin iç içe girmesi söz konusudur. Şair, gazel türünde bir şiir kaleme alırken hamisini de konuya dahil etmeyi istemektedir. Bu, dönemin şiir tarzı açısından oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim Mütenebbî'nin hayatında da gözlemlendiği üzere bu dönemde şairin asıl amacı hamisine hizmet etmektir. Dolayısıyla şiirin ana konusu genellikle onun etrafında dönmekte ve şair göndermeler aracılığıyla hamisinin dikkatini daha fazla çekmeye çalışmaktadır. Bu durum nesîb bölümü ve şiirin diğer bölümleri için de geçerlidir. Böylece hem gazel hem methiye olarak anlaşılabilir beyitler ortaya çıkmaktadır.

وَفَاؤُكُمَا كَالرَّبِّعِ أَشْجَاءَ طَاسِمُهُ
بِأَنْ تُسْعِدَا وَالْذَمْعُ أَشْفَاءُ سَاجِمُهُ
وَمَا أَنَا إِلَّا عَاشِقٌ كُلُّ عَاشِقٍ
أَعَقَّ خَلِيلِيهِ الصَّفَوَيْنِ لَائِمُهُ

Bana olan vefanız (sevgilinin) diyarı gibi, en üzücüsü silik olanı. Göz yaşının en rahatlatıcısı ise devamlı akanı.

*Ben yalnızca bir aşığım. Aşığın ise en kötü arkadaşı onu kınayandır.*⁵⁰⁵

Örnek olarak Seyfûddeve'ye yazdığı bu methiyesinde Mütenebbî, geleneksel tarzda bir giriş yapmıştır. Ayrılıp giden sevgilisini zikretmiş ve ağladığı ve üzüldüğü için kendisini kınamamaları

⁵⁰⁵ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 256.

gerektiğini arkadaşlarına hatırlatmıştır. Sevgilisinin arkasından yapabileceği tek şey üzülmek ve ağlamaktır. Arap şiirinde alışılmış bir giriş olan bu beyitlerin ardından, hem sevgiliye hem de hamiye hitaben söylenmiş olabilecek beyitler gelmektedir.

سَفَاكَ وَحَيَاتَنَا بِكَ اللَّهُ إِنَّمَا عَلَى الْعَيْسِ نَوْرٌ وَالْخُدُورُ كَمَايُمُهُ
وَمَا حَاجَةُ الْأَطْعَانِ حَوْلَكَ فِي الدُّجَى إِلَى قَمَرٍ مَا وَاجِدُ لَكَ عَادِمُهُ
إِذَا ظَفِرَتْ مِنْكَ الْغُيُوثُ بِنَظَرَةٍ أَثَابَ بِهَا مُعِيَ الْمَطِيَّ وَرَازِمُهُ
حَبِيبٌ كَأَنَّ الْحُسْنَ كَانَ يُحِبُّهُ فَاتَّرَهُ أَوْ جَارَ فِي الْحُسْنِ قَاسِمُهُ
تَحُولُ رِمَاحُ الْخَطِّ دُونَ سِبَائِهِ وَتُسَبَّى لَهُ مِنْ كُلِّ حَيٍّ كَرَامَتُهُ
وَيُضْحِي غُبَارُ الْخَيْلِ أَدْنَى سَتُورِهِ وَأَخْرُهَا نَشْرُ الْكِبَاءِ الْمَلَازِمُهُ

Allah seni de bizi de mübarek kılsın. Devenin üstünde perdelerin koruduğu bir nur vardır.

Etrafındakilerin gece aya ihtiyacı yoktur. Seni bulan onu kaybetmiş olmaz.

Gözler sana bir kere baktığında, onunla yorgun ve bitkin develer can bulur.

Güzelliğin sevdiği bir habip, güzellik onu kendine seçmiş veya onu dağıtan haksızlık yapmış.

Etrafındaki mızraklar esir alınmasına engel olur. Bütün kabilelerin değerli kadınları ona esir edilir.

*Atların kaldırdığı toz onun etrafını saran bir perdedir. En yakınında ise güzel kokular etrafını sarar.*⁵⁰⁶

Konusu geçen nesib bölümü bu şekilde devam etmektedir. Görüldüğü üzere Mütenebbî sevgiliden bahsetmeyi sürdürmektedir. Kullanılan motifler ve beyitlerin manası sevgiliye atıfla söylenmektedir. Develerin üzerinde parlamak, bakışların ona çevrilmesi, develerin can bulması, güzelliğinin fazla olması gibi motifler hala sevgiliden bahsedilmeye devam edildiği hissini uyandırmaktadır. Ancak beyitler aynı zamanda memduha atıfla da anlaşılabilir türdendir. Önceki başlıklarda görüldüğü üzere bunların hepsi Mütenebbî'nin memduhları için kullandığı motiflerdendir. Beyitler Seyfüddevle hakkında düşünüldüğünde abes durmamaktadır. Bu durum Larkin'in de dikkatini çekmiştir. Gramer açısından hem müzekker hem müennes olarak hitap edilebilen sevgili, bu beyitleri hami şeklinde anlamamız için yardımcı bir unsur olmaktadır.⁵⁰⁷

Sevgiliden bahsederek başlayan şiir, birkaç beyit içerisinde sevgiliyle memduhun mezcedildiği bir hale bürünmüştür. Bu durum, şiirin tahallus kısmı arandığında daha net görülebilir. Şiirin tam olarak hangi beyitte sevgiliden memduha geçtiği anlaşılmamaktadır. Bu yüzden uzun beyitler boyunca

⁵⁰⁶ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 256-257.

⁵⁰⁷ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi*, 37.

hem sevgili hem de memduh dinleyicinin kafasında canlanmaktadır. Bu belirsizlik, kişiyi ikilemde bırakarak onu düşünmeye sevk etmekte ve şiire çarpıcı bir nitelik kazandırmaktadır.

لَا الْجُلْمُ جَادَ بِهِ وَلَا بِمِثَالِهِ لَوْلَا إِكْكَارُ وَدَاعِهِ وَزِيَالِهِ

*Onun gidişini ve veda edişini düşünmeseydim, uyku onu ve hayalini bana göstermezdi.*⁵⁰⁸

يَا أَيُّهَا الْقَمَرُ الْمُبَاهِي وَجْهَهُ لَا تُكْذِبَنَّ فَلَسْتُ مِنْ أَشْكَالِهِ

*Ey onun yüzüne benzemeye çalışan ay, yalancı çıkma, sen ona benzeyemezsin.*⁵⁰⁹

Seyfüddevle'ye yazdığı başka bir methiyesinde Mütenebbî, benzer bir yönteme başvurur. Başta sevgilinin hayalini bile sadece veda eder şekilde düşünebildiğini ve rüyasında onu sadece ayrılır şekilde gördüğünü söyleyerek, kavuşmalarının ne kadar imkansız olduğunu vurgulayan bir giriş yapmıştır. Gramer açısından kullanılan zamirlerin ve fiillerin müzekker (eril) formda bulunması, beyitlerin iki farklı yorumlanma yolunu açmasına olanak tanımaktadır. Mütenebbî'nin bu ifadelerle hem sevgiliyi hem de memduhu kastetme olasılığı vardır. Arap şiir geleneğinde sevgiliden bahsederek giriş yapmak yaygın bir kullanım olsa da, Seyfüddevle'nin manaya dahil olma olasılığı söz konusudur. Sevgiliyle memduhun bu mezc olma durumu şiirin ilerleyen beyitlerinde de mevcuttur. Memduha hitaben söylenen beyitlerde sevgiliye söylenebilecek ifadeler görülmektedir. Bu, hem lafız açısından gazele benzerlik göstermesi hem de ikisini beraber kastetmesi bakımından konu için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim ay, şiirlerde parlaklığı ve güzelliği yönünden teşbih yapılan bir nesneyi temsil etmektedir. Şiirin başında görülen sevgili ve memduh karışımı, şiirin bu aşamasında tam olarak devam etmese de, bahsi geçen beyit müstakil olarak düşünüldüğünde iki şekilde de anlaşılabilir.

فَدَيْنَاكَ أَهْدَى النَّاسِ سَهْمًا إِلَى قَلْبِي وَأَقْتَلَهُمْ لِلدَّارِ عَيْنَ بِلَا حَرْبِ
تَفَرَّدَ بِالْأَحْكَامِ فِي أَهْلِ الْهَوَى فَأَنْتَ جَمِيلُ الْخُلْفِ مُسْتَحْسَنُ الْكِذْبِ

Feda olalım sana! Ey kalbime en çok oklarını isabet ettiren, askerleri savaşmadan öldüren.

*İnsanlar arasında aşk müstebit bir hüküm sürer. Senin aldatman güzel, yalanın tatlıdır.*⁵¹⁰

Seyfüddevle'nin talebi üzerine Mütenebbî'nin yazdığı bu şiir, gazel türüne ait olmakla beraber methiye olarak da anlaşılabilir. Daha önce belirtildiği gibi, müzekker (eril) formda kullanılan fiiller ve zamirler, bu durumun meydana gelmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca kullanılan anlamlar ve motifler de beyitlerin iki farklı şekilde yorumlanmasına imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda belirtilmesi gereken önemli bir husus, bazı çalışmalarda bahsi geçen beyit incelenirken

⁵⁰⁸ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 284.

⁵⁰⁹ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 286.

⁵¹⁰ Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 301.

methiye olarak nitelendirilmiş olmasıdır. Beyitin hem gazel hem de methiye olarak yorumlanabilir olduğu, Mütenebbî yorumcularının dikkatinden kaçmamış olacak ki, şiiri “gazel tadında bir methiye” olarak tarif edenler olmuştur.⁵¹¹ Bu, şiirde geçen kişinin hem sevgili hem memduh olarak anlaşılmasına müsait olduğunun göstergelerindendir.

أَغْلِبُ فِيكَ الشَّوْقَ وَالشَّوْقُ أَغْلِبُ وَأَعْجَبُ مِنْ ذَا الْهَجْرِ وَالْوَصْلُ أَعْجَبُ
أَمَّا تَعْلُطُ الْأَيَّامُ فِيَّ بِأَنْ أَرَى بَغِيضًا تُنَانِي أَوْ حَبِيبًا تُقَرِّبُ

Senin uğrunda aşk ile savaşıyorum ama aşk galip geliyor. Ayrıldığımıza şaşıyorum ama kavuşmak daha şaşırtıcı duruyor.

*Günler yanlışlıkla da olsa bir kere bana düşmanın uzak kaldığını veya sevdiğimin yaklaştığını göstermeyecek mi?*⁵¹²

Kâfûr’un yanına geldikten sonra yazdığı şiirinde Mütenebbî, geleneksel tarzda bir methiye üslubu kullanmıştır. Şiirine nesîb bölümüyle başlayan Mütenebbî, ardından bindiği atı tasvir etmiş ve sonrasında methiye kısmına geçmiştir. Ancak nesîb kısmına bakıldığında şiirin sevgiliye ithafen okunabileceği gibi Seyfûddeve’ye itfahen okunabildiği de görülür. Nitekim yorumculardan bazıları bu beyitlerin Seyfûddeve’ye işaret ettiğini kabul etmişlerdir.⁵¹³ Ancak şarihlere bakıldığında, beyitin sevgili hakkında Arap şiirinde alışıl原因mış türden bir nesîb girişi olarak yorumlandığı görülmektedir.⁵¹⁴ Bu durum, beyitlerin öncelikle sevgili motifini çağrıştırmaya rağmen, daha derin bir inceleme sonucunda Seyfûddeve ile ilgili olma ihtimalinin anlaşıldığını göstermektedir. Özellikle Mütenebbî’nin hayatı ve Seyfûddeve ile olan derin ilişkisi göz önüne alındığında, Mütenebbî’nin söz konusu beyitleri yazarken Seyfûddeve’yi de kastettiği açıkça görülmektedir. Nitekim Kâfûr’un yanına gelmesinin ardından Seyfûddeve’yi ve onun yanında geçirdiği zamanları özlemeye başlamıştır.

عَشِيَّةَ أَحْفَى النَّاسِ بِي مَنْ جَفَوْتُهُ وَأَهْدَى الطَّرِيقَيْنِ الَّتِي أَتَجَنَّبُ

*O akşam ayrıldığım kişi, insanların en iyisiydi. Girmedığım yol, yolların en doğrusuydu.*⁵¹⁵

Sadece nesîb bölümü değil, aynı zamanda şairin sevgilisinden ayrılığını anlattığı tasvir bölümü de Seyfûddeve’ye ithafen okunabilecek ifadeler içermektedir. Şairin ayrıldığı kişi, hem Arap şiir geleneğinde şairin hep ayrı düştüğü sevgili olarak, hem de Halep’ten ayrılıp Mısır’a gitmesi olarak anlaşılabilir. Daha bütünleştirici bir yorum yapılmak istenirse, Mütenebbî’nin sevgili motifini ile

⁵¹¹ Adnan Arslan, “Söz Sanatları Açısından Mütenebbî’nin Şiirlerine Genel Bir Bakış”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/2 (2021), 205-206.

⁵¹² Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî*, 466.

⁵¹³ Şakir, *el-Mütenebbî*, 364.

⁵¹⁴ el-Maarrî, *Şerhu Dîvâni Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî*, 1992, 4/100; Vâhidî, *Şerhu’l-Vahidi li Dîvâni’l-Mütenebbî*, thk. Yasin Eyyûbi, Kusay Hüseyin (Beyrut: Daru’r-Raidu’l-Arabi, 1999), 4/1776.

⁵¹⁵ Mütenebbî, *Dîvânu’l-Mütenebbî*, 466.

Seyfüddevle'yi i  i  tahayyül ettiği söylenebilir. Nitekim  air, bir yandan beyitleri müphem bırakarak  iirine derinlik katmayı amaçlamış, diğer yandan ise o dönem hizmetinde bulunduğu K f r'u kızdırmamaya  zen göstermiştir. Diğer incelenen şiirlerin aksine, bu şiirde şiirin ithaf edildiği kişiyle sevgiliyle mezcedilen kişi farklıdır. Bu nedenle Mütenebbî, Seyfüddevle'yi açıkça işaret edebilecek ifadeler kullanmaktan ka ınmı tır. Böylece  iir daha soyut bir anlatım tarzıyla  ne çıkmış, farklı okumalara imkan sağlayan bir hale bürünmüştür.

SONUÇ

Mütenebbî'nin hayatı ve şiirleri üzerine yapılan bu çalışma, öncelikle şairin yaşam deneyimlerine odaklanmıştır. Doğumundan itibaren yaşadığı olaylar, kronolojik bir sıra içinde sunulmuş ve hayatının önemli dönemleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada, Mütenebbî'nin çocukluk yılları, gençlik dönemi, gezdiği yerler ve geçimini nasıl sağladığı gibi konular ele alınmıştır. Aynı zamanda şairin karakteri ve ruh hali de üzerinde durulan diğer bir başlıktır. Bu analiz sırasında, Mütenebbî'nin yaşamına dair şiirler sıkça sunularak, yaşantısı ile şiirleri arasındaki ilişki vurgulanmıştır. Bu yöntemle, okuyucuların şairin yaşam deneyimleri ile şiir üslubu ve içeriği arasında bağlantılar kurabilmesi hedeflenmiştir. Buna göre, Mütenebbî'nin şiirleri, diğer şairlerin eserlerinde olduğu gibi, onun karakteri ve duygusal durumu tarafından şekillenmiştir. Bunun yanı sıra, onun üslubu, çevresindeki kişilere bağlı olarak da değişiklik göstermektedir. Bu olgu, özellikle himayesine girdiği kişilerle olan ilişkisinde gözlemlenmektedir. Mütenebbî, hamisiyle olan ilişkisine ve hamisinin özelliklerine bağlı olarak eserlerine yön vermiş, farklı üsluplar kullanmaktan çekinmemiş, çeşitli motiflerle ve temalarla şiirlerini zenginleştirmiştir.

Bu bağlamda, Mütenebbî'nin hayatı boyunca gezdiği şehirler ve ülkeler çalışmanın konusuna dahil edilmiştir. Gençliğinde Bağdat'ı ziyaret etmesi, ardından uzun yıllarını geçireceği Şam diyarına olan yolculuğu ve orada şehir şehir gezerek yaşamını temin etmeye çalışması gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, onun hayatında bir dönüm noktası niteliğinde olan isyanı üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Bu bölümde, Mütenebbî'nin isyan neticesinde edindiği lakap ve peygamberlik iddiası da incelenmiştir. Lakabının bu isyanla olan ilişkisi doğru olmasına rağmen, peygamberlik iddiasının gerçekçi olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu konuyla ilgili eski ve yeni yorum yapan insanların görüşleri sunulmuş ve çıkarımlar yapılırken onların argümantasyonlarından yararlanılmıştır. Görülmüştür ki, günümüzde bu konuda yorumda bulunan uzmanların çoğu Mütenebbî hakkında onun peygamberlik iddia ettiği görüşünün isabetli olmadığı sonucuna varmıştır. Bu isyanın ardından hapse düşmesi ve o yıllarda geçirdiği zorluklar anlatılarak, bu durumun onun şiirlerine olan etkisi dikkate alınmıştır. Şöyle ki, Mütenebbî'nin gururlu yapısı ve şiirlerindeki sert üslubu, bu dönemde kısa bir süreliğine duraklamış ancak hapisten çıktıktan sonra devam etmiştir. Ardından Bedr b. Ammâr ve Muhammed b. Toğaç gibi hamilerin yanına gitmesi ve bu hamilerle olan ilişkisinin niteliği ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu hamilerden bahsederken, Mütenebbî'nin bakış açısı ve onların şair açısından nasıl değerlendirildiği üzerinde durulmuştur. Böylece şairin hamileriyle kurduğu ilişkinin, onun şiirlerine nasıl etki ettiği daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Aynı dönemde başına gelen bir diğer olay olan ninesinin vefatı da, çalışmanın ayrı bir başlığı altında incelemiştir. Nitekim bu tür olaylar onun karakteri ve ruhsal durumu hakkında bilgi alınması açısından önem arz etmektedir. O, her

türlü zorluğa karşı kararlılığını koruyan ve mücadeleyi asla bırakmayan bir şair olarak kendini göstermektedir.

Mütenebbî'nin hayatı incelenirken, yaşadığı olaylarla ilgili beyitler özenle yerleştirilmiştir. Bu beyitler, hem şairin yaşadığı olaylar hakkında kanıt niteliği taşımakta hem de onun şiir üslubunu ve yaşadığı değişimi yansıtmak açısından büyük öneme sahiptir. Böylece şairin yanında bulunduğu hamilerin onun şiirine büyük ölçüde etki ettiği görülmüştür. Çalışmanın ikinci bölümünde bu etkinin Mütenebbî'nin şiirlerinde farklı bir olgu olarak nasıl tezahür edeceği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, şairin yaşadıkları ve ruh halinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Zira, çalkantılı bir yaşam ve ruh haline sahip olan şairin şiirleri de aynı ölçüde çeşitlilik göstermekte ve farklı özellikler barındırmaktadır.

İkinci bölüme geçildiğinde, şairin *Divân*'ı hakkında bilgiler sunulmuş ve ardından farklı şiir türlerine dair tanımlamalar yapılmıştır. Mütenebbî'nin bu türlere yaklaşımı incelenmiş, belli başlı örnekler nakledilerek bu türlerin Mütenebbî tarafından nasıl kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Gazel türü, özel bir başlık altında ele alınmış ve Mütenebbî'nin diğer şairlerden farklı olan yaklaşımı açıklanmıştır. Gazel ve hamriyat türlerine mesafeli duruşunun, bu türlerin onun tarafından sevilmediği anlamında olmadığı tespit edilmiştir. Bu mesafenin onun şiirlerinde farklı bir olgu olarak nasıl görüldüğü gözlemlenmiştir. Bu bölümleri takip eden kısımlarda gazel türünün Mütenebbî'nin diğer şiirlerine olan etkisi ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, aynı zamanda bu olgunun örnekleri *Divân*'ında bulunup derlenmiştir. Çalışmanın son ve en önemli bölümü olan bu kısımda, Mütenebbî'nin şiirlerinde görülen bu olgu açıklanmış ve sebepleri üzerinde durulmuştur.

Örnekler üzerinden, Mütenebbî'nin gazele ait temaları ve motifleri diğer şiirlerine özellikle de methiyelerine aktarmayı seven bir şair olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle methiyeleri, etkili bir anlam taşıyan ve dikkat çekici nitelikte olan eserler olarak öne çıkmaktadır. Bu aktarımları çeşitli yöntemlerle gerçekleştirebilmektedir. Bazı beyitlerinde, lafzi olarak gazele ait motifleri doğrudan şiirlerinde kullanmaktadır. Bu motifler tek bir kelime olabileceği gibi, aynı şiir içinde birden fazla kelime şeklinde de gazelle ilgili olabilmektedir. Bazı beyitlerde ise mana olarak gazele ait motifleri şiirlerinde kullanmaktadır. Bu şiirlerde, gazellerde bulunan duygusal atmosfer, Mütenebbî'nin şiirlerinde belirgin hale gelmektedir. Bu durum, onun şiirlerinin daha etkili bir anlatıma sahip olmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda "وَاحَرَّ قَلْبُهُ مِمَّنْ قَلْبُهُ شَبِيحٌ" "*Kalbi soğuk olana karşı kalp ne kadar da sıcak!*" olarak başlayan ve hem lafızları hem manaları açısından Mütenebbî'nin bu tarz yazımına güzel bir örnek oluşturan şiiri üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Ek olarak Mütenebbî'nin öne çıkan Arap şairleri arasında yer alabilmesinin sebeplerinden birinin, bu lafız ve manaları ustaca kullanması olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bu incelemeler sırasında çok sayıda örnek sunulmuş ve örnekler arasında Mütenebbî'nin bu olguyu ne zaman ve hangi bağlamda kullandığı ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Şair, kurduğu bağları bir şair-hami ilişkisinden öteye taşıma ve samimi bulduğu kişilere bu tür şiirler yazma eğilimindedir. Bu bağlamda sunulan örneklerin büyük bir kısmının, özellikle Seyfûddeve'ye ithaf edilen şiirlerden olması önemlidir. Nitekim Mütenebbî, Seyfûddeve'nin sahip olduğu konuma ve taşıdığı karaktere büyük bir hayranlık duymuş ve ona yazdığı her şiirde bu hayranlığını dile getirmiştir. Bu hayranlık, Mütenebbî'nin şiirlerinde gazel benzeri bir duygusal atmosfer olarak kendini göstermiştir. Özellikle Seyfûddeve'ye yazdığı şiirlerde daha belirgin olsa da, diğer hamilerine yazdığı şiirlerde de aynı olgunun varlığı gözlenmiştir. Örneğin, Muhammed b. Toğaç gibi Mütenebbî'nin himayesinde bulunduğu başka hamiler için de benzer tarzda methiyeler yazdığı tespit edilmiştir. Bu hamilerin paylaştığı ortak özellik, Mütenebbî'nin onlarla kurduğu yakın ve samimi ilişkidir. Ancak hamileri arasında hakkında en çok şiir nazmettiği Seyfûddeve'nin öne çıktığı söylenebilir.

Bu tespitlere ilave olarak Mütenebbî'nin şiirlerinde benzer bir olgu daha gözlemlenmiştir. Ayrı bir başlık altında ele alınan bu olgu, hem methiye hem de gazel olarak anlaşılabilecek bazı beyitlerin onun şiirlerindeki varlığıdır. Nesib bölümünde görülen bu yöntemi Mütenebbî, şiirlerinde methiye bölümünden önce memduha övgüde bulunmak ve ona vurgu yapmak amacıyla kullanmaktadır. Bu farklı yaklaşım, Mütenebbî'nin dönemin önde gelen şairlerinden olmasının bir başka nedenidir. Ayrıca bu tarz beyitler, diğer motifleri kullanmasına benzer şekilde Seyfûddeve'ye ithaf ettiği şiirlerde daha sık görülmektedir. Şair-hami ilişkisini aşan samimi duyguları, şiirlerine bu tür girişleri eklemesinde etkili olmuştur. Sonuç olarak, dinleyiciyi düşünmeye teşvik eden ve şiirdeki duyguyu canlı tutmaya yardımcı olan bu tür beyitler ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Adnan Arslan. “Söz Sanatları Açısından Mütenebbî’nin Şiirlerine Genel Bir Bakış”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/2 (2021), 191-220.
- Ağırakça, Ahmet. “İhşîdiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/551-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ağırakça, Ahmet. “Kâfûr, Ebû’l-Misk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Askerî, Ebu Hilâl el-. *Kitâbu’s-Sînâateyn*. thk. Ali Muhammed Becavî, Muhammed Ebu Fadl İbrahim. Halep: Dâru’l-İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, 1. Basım, 1952.
- Aycan, İrfan. “Mühellebî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/512-513. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Azzam, Abdulvahhap Muhammed. *Zikrâ Ebi’t-Tayyib Ba’de Elfi Âm*, ts.
- el-Bustânî, Butrus. *Udebâu’l-Arab fi’l-A’suri’l-Abbâsiyye*. Kahire: Hindavi, 1. Basım, 2014.
- Cürcânî, Ebu’l-Hasan el-. *el-Vasâta Beyne’l-Mütenebbî ve Husûmihi*. İsa el-Bâbî, 2008.
- Çelebi, İlyas. “Sâhib b. Abbâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/512-515. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çubukcu, Asri. “Muhammed b. Tuğç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/584-585. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Demirkent, Işın. “Maarretünnu‘mân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/274-276. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- ed-Dûrî, Abdülazîz. “Bağdat (Genel Bakış)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/425-433. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Durmuş, İsmail. “Fahr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/79. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Durmuş, İsmail. “Hiciv (Arap Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Durmuş, İsmail. “Methiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/406-408. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Durmuş, İsmail. “Mütenebbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/195-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmail. “Uzrî Aşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Firâs Hamadânî. *Dîvânu Ebî Firâs*. thk. Sâmî Dehhân. 2 Cilt. Beyrut: Ma’hedu’l-Fıransî Bidimeşk, 1944.
- Elmalı, Hüseyin. “Tasvir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Enbârî. *Nüzhetu’l-Elibbâ fî Tabakâtî’l-Udebâ*. thk. Muhammed İbrahim. kahir: Daru’l-Fikri’l-Arabi, 1998.
- Ayyıldız, Esat. “el-Mutenebbî’nin Seyfüddevle’ye Methiyeleri (Seyfiyyât)”. *BEÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ*. <https://doi.org/10.33460/beuifd.810283>
- Fîrûzâbâdî, Muhammed. *el-Kâmûsu’l-Muhît*. thk. Muhammed Naim Arkesusî. Müessesetü’r-Risale, 8. Basım, 2005.
- Gorgis Avvâd, Mikail Avvâd. “Râidu’d-Dirâse an Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî”. *el-Mevrid* 6/3 (1977), 263-390.
- Günel, Fuat. “Cürcânî, Ebü’l-Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/132-133. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Güner, Ahmet. “Muizzüddevle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/99-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Güner, Ahmet. “Nâsırüddevle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/402-403. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- el-Fâhûrî, Hannâ. *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*. Beyrut: St Paul Kütüphanesi, 1953.
- Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşar Avvad Maruf. 17 Cilt. Beyrut: Daru’l-Garbi’l-İslami, 2001.
- Zirikli, Hayrettin. *el-A’lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Daru’l-İlmi li’l-Melayin, 15. Basım, 2002.
- Hizmetli, Sabri. “Karmatîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/510-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- İbn Cafer, Kudâme. *Kitâbu Nakdi's-Şi'r*. thk. Muhammed Abdulmunim. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Cinnî, Osman. *el-Fesr*. thk. Rıza Recep. 4 Cilt. Dimeşk: Daru'l-Yenâbi', ts.
- İbn Hallikân, Şemseddin. *Vefeyâtu'l-A'yân*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Daru's-Sadîr, 1978.
- İbn Kesîr, İmâduddîn. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Mearif, 1991.
- İbn Manzûr, Cemalettin. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Vekî', Hasen. *el-Munsif li's-Sâriki ve'l-Mesrûki minhu*. thk. Ömer Halîfe. 2 Cilt. Bingazi: Câmiatu Kâr Yunus, 1994.
- İbnu'l-Adîm. *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkar. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988.
- İbnu'l-Adîm. *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*. thk. Halil el-Mansur. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1996.
- İbnu'l-Esîr. *el-Kâmil fî't-Târîh*. thk. Muhammed Yusuf ed-Dekkak. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İsmail Durmuş. "Mütenebbi". TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Kennedy, Hugh. *The Prophet and the Age of the Caliphates: The Islamic Near East from the Sixth to the Eleventh Century*. Harlow Munich: Pearson Longman, 2. ed., [Repr.], 2008.
- el-Maarî, Ebu'l-Alâ. *Risâletu'l-Gufrân*. thk. Kamil Keylani. Kahire: Hindavi, 2012.
- el-Maarî, Ebu'l-Alâ. *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*. thk. Abdulmucid Deyyab. 4 Cilt. kahire: Daru'l-Mearif, 2. Basım, 1992.
- el-Maarî, Ebu'l-Alâ. *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*. thk. Abdulmucid Deyyab. 4 Cilt. kahire: Daru'l-Mearif, 2. Basım, 1992.
- el-Maarî, Ebu'l-Alâ. *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*. thk. Abdulmucid Deyyab. 4 Cilt. kahire: Daru'l-Mearif, 2. Basım, 1992.
- el-Maarî, Ebu'l-Alâ. *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*. thk. Abdulmucid Deyyab. 4 Cilt. kahire: Daru'l-Mearif, 2. Basım, 1992.
- Margaret Larkin. *Al-Mutanabbi: Voice of the 'Abbasid Poetic Ideal*. Oxford: Oneworld, 2007.
- Merçil, Erdoğan. "Büveyhîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- el-Tuncî, Muhammed. *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi'l-Adâb*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- el-Amîdî, Muhammed. *el-İbâne an Serikâti'l-Mütenebbî*. thk. İbrahim Desukî. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1961.
- Cebel, Muhammed Hasan. *el-Mu'cemu'l-İştikâkî el-Muassal*. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1. Basım, 2010.
- Mütenebbî. *Dîvânu'l-Mütenebbî*. Beyrut: Daru'l-Beyrut, 1983.
- Nurullah Yılmaz. “Üçüncü Abbasi Asrı Şiirinde Ana Temalar”. *Doğu Esintileri* 7 (2017), 123-140.
- Türker, Ömer. “Yenilenme Dönemi”. Erişim 25 Ekim 2023. <https://islamdusunceatlası.org/yenilenme-donemi>
- Özaydın, Abdülkerim. “Adudüddavle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Özaydın, Abdülkerim. “Seyfüddavle el-Hamdânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Şîraz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/182-184. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Rab'î, Ebu'l-Hasen. *Tercemetu'l-Mütenebbî*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. Riyad: Şirket'ul-Kuds li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1984.
- Régis Blachère. *Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*. çev. İbrahim Keylani. Dımeşk: Daru'l-Fikr, 2. Basım, 1975.
- Rûmî, Hüsamzâde. *Risâle fi Kalbi Kâfûriyyâtı'l-Mütenebbî*. Beyrut: Daru Sadın, 2. Basım, 1993.
- Sâhib b. Abbâd. *Kitâbu'l-Keşf an mesâvî şî'ril-Mütenebbî*. thk. Muhammed Hasan. Bağdat: Mektebebü'n-Nahda, 1. Basım, 1965.
- Seâlibî. *Yetîmetü'd-Dehr*. thk. Müfid Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubil'-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Sıbt ibnü'l-Cevzi. *Mir'âtu'z-Zaman fi Tevarihi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berakat. 23 Cilt. Dımeşk: Daru'l-Risaleti'l-Alemiyye, 1. Basım, 2012.
- Siracuddîn Muhammed. *el-Medih fi ş-Şi'ri'l-Arabî*. Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, 1. Basım, ts.
- Siracuddin Muhammed. *er-Gazel fi ş-Şi'ri'l-Arabî*. Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, 1. Basım, ts.
- Siracuddin Muhammed. *er-Hikme fi ş-Şi'ri'l-Arabî*. Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, 1. Basım, ts.

- Siracuddin Muhammed. *er-Risâ fi'ş-Şi'ri'l-Arabî*. Beyrut: Daru'l-Ratibi'l-Camia, 1. Basım, ts.
- Şakir, Mahmud Muhammed. *el-Mütenebbî*. Riyad: Şirket'ul-Kuds li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1984.
- Şevki Dayf. *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Mearif, 2. Basım, ts.
- Gökkaya, Şirin. *el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011.
- Taha Hüseyin. *Ma'a'l-Mütenebbî*. Kahire: Hindavi, 2012.
- Takiyyuddin Makrîzî. *el-Mukaffa'l-Kebîr*. thk. Muhammed Yalavi. 8 Cilt. Daru'l-Garbi'l-İslami, 1991.
- Thomas Bauer. *Müphemlik kültürü ve İslâm: farklı bir İslâm tarihi okuması = Die Kultur der Ambiguität*. İstanbul: İletişim, 2. baskı., 2019.
- Tuba Işınsoy Durmuş. *Şair ve Sultan: Osmanlı'da Edebî Himaye*. İstanbul: Muhit Kitap, 1. Basım, 2021.
- Tüccar, Zülfikar. “Hâtimî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/474-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uslu, Recep. “Hûzistan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/436-439. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Vâhidî. *Şerhu'l-Vahidi li Dîvânî'l-Mütenebbî*. thk. Yasin Eyyûbi, Kusay Hüseyin. 4 Cilt. Beyrut: Daru'r-Raidu'l-Arabi, 1999.
- Wikipedia maddesi. “Sayf al-Dawla”. Erişim 09 Kasım 2022.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/47/Arab-Byzantine_frontier_zone.svg
- Yâfiî. *Mir'âtu'l-Cinân*. thk. Halil el-Mansur. 4 Cilt. Daru'l-Kutubil'-İlmiyye, 1997.
- Yâzîcî, Tâlib. “Halep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/239-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbâsîler (Siyasî Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yıldız, Musa. “İbn Vekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/444. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Şîrâvî, Yusuf Ahmed. *Atlasu'l-Mütenebbî*. Beyrut: Muessesetu'l-Arabiyye li's-Sekafe ve'n-Neşr, 1. Basım, 2003.

Yusuf el-Bedî. *es-Subhu'l-Münebbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî*. thk. Mustafa Sekka, Muhammed Şetta. Kahire: Daru'l-Mearif, 3. Basım, 1994.

Yusuf Muhammed Ebker. “İddiâu'n-Nübüvve İnde'l-Mütenebbî”. *Mecelletu Camiati'l-Faşir* 5 (Ocak 2015).

Zehebî. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Abdusselam Tedmuri. 52 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 1990.

Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. thk. Şuayp el-Arnaut, Ekrem e-Buşî. 29 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2. Basım, ts.

